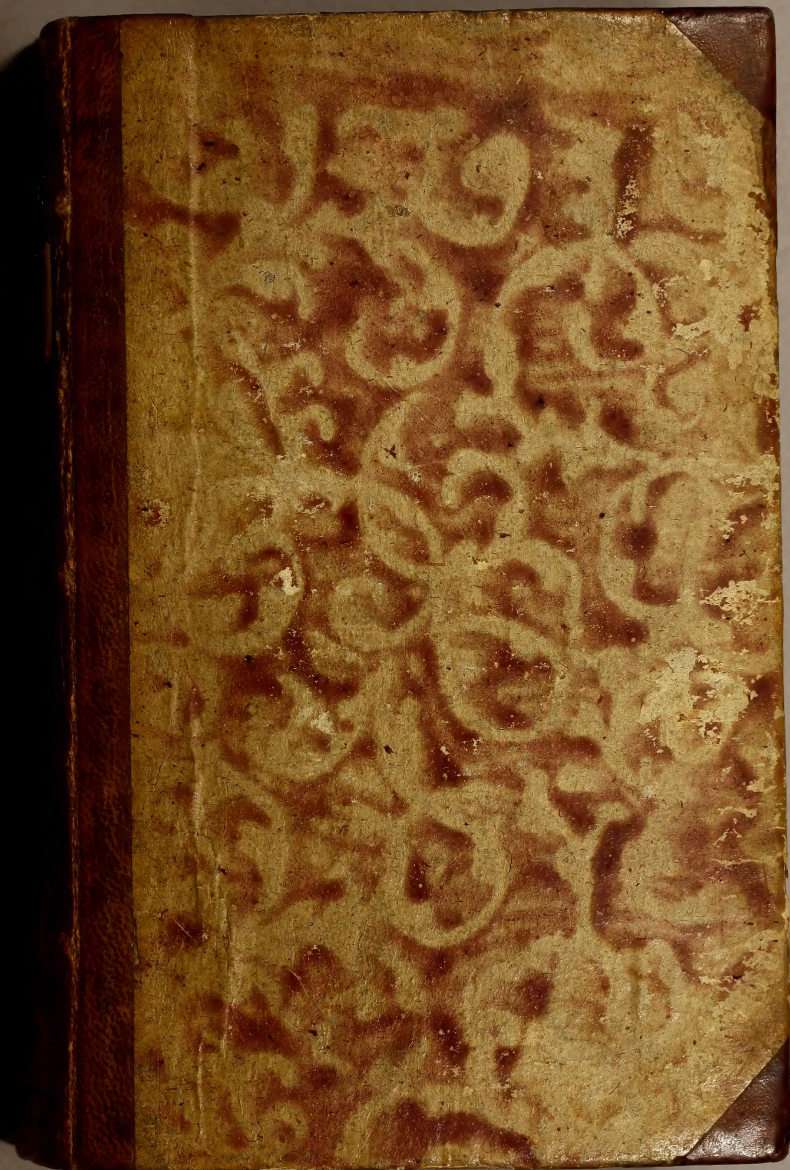

GAUDEO.

M. Peder Högströms
Missionar, og Guds Ords Tiener til Gellivare,

Beskrivelse
over de
under Sverriges Krone liggende

Lapmarker,
indeholdende
En kort Underretning
saavel
Om Landets Situation og Beskaffenhed
i Almindelighed,
som
Indbyggernes Tilstand og Huusholdning, deres Sæder, Skikke og Levemaade, samt
Lyder og Overtroe, ꝛc.

Af det Svenske oversat.

Kiøbenhavn,
Hos Gabriel Christian Rothe, 1748.

Forberetning.

Ikke allene de Nordiske Lande, der gemeenlig regnes iblant de saa kaldede ubekiendte, men ogsaa endeel af dem, som fra Arilds Tid have været bekiendte, beboede og af Nordiske Potentater beherskede, have havt den Skiebne, at endogsaa deres næstgrændsende Naboer have giort sig de evẽtyrligste Opinioner baade om Landets Beskaffenhed og Indbyggernes Omstændigheder. Beviis herpaa er Lapland, et Land, der skiønt det er, og altid har været meget vel bekiendt, har givet Anledning og Materie til de urimeligste Eventyr, som ikke allene mundtligen ere fortaalte, men ogsaa skriftligen derom blevne forfattede. Vel har den navnkundige Schefferus i sin Tid meddelt den curieuse Verden en udførlig Beskrivelse om dette Land og dets Indbyggere, dog synes denne Lærde Mand stundum selv at have havt Lyst til at troe og at paabyrde andre at troe endeel haandgribelige Fabler, tilmed er ogsaa hans Skrift nu saa

)(2 gam-

gammelt, at det ikke meere kand regnes for en tilstrækkelig, langt mindre saadan en Efterretning, der kand give en rigtig Idée om Landets nærværende Tilstand og Beskaffenhed. Jeg har da agtet at giøre Læseren en Fornøyelse, da mig kom en gandske ny Piece om Lapland til Hænde, at lade den fordanske, og føye den til forestaaende Efterretninger om endeel andre Nordiske Lande, i den Forhaabning, at den skal give Læseren ligesaa stor Satisfaction og saa udførlig Efterretning om Lapland, som de øvrige om de deri forhandlede Lande. Skriftet er nyt, og giver derudover ogsaa Efterretning om Landets nyeste Tilstand. Det er skrevet der i Landet, og af en Mand, der har havt fuldkommen Kundskab om Landets Tilstand og Beskaffenhed, derfor tør man ikke ved at kalde dets Troværdighed i Tvivl: det er ogsaa udførligt, og altsaa haaber jeg, at det har alle Egenskaber, der udkræves af en Efterretning, der skal give Læseren Satisfaction. Jeg ønsker da, at Læseren maa bruge denne med samme Fornøyelse og Nytte, som de øvrige her meddeelte Efterretninger, og derimod bevise sig bevaagen imod

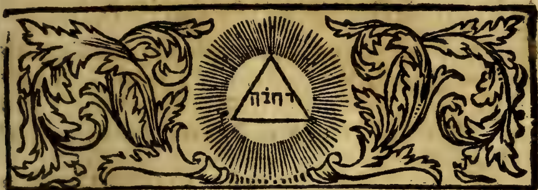
Forleggeren.

Indhold.

Indhold.

Det

Det I. Capitel.

Om Landets Beskaffenhed i Almindelighed.

§. 1.

Ligesom Skaberens Viisdom aldrig viser sig øyensynligere for en opmerksom Beskuere, end naar han med nogen Uliighed uddeeler sine Gaver og Riigdomme til Creaturerne; saa var hans Godhed ey mindre u-udøselig, da han syntes at give somme Lande Trang og Mangel paa alle Fordeele og Beqvemmeligheder, end da han overhyppede andre med Overflødighed paa alle Ting. Thi naar vi agte, hvorledes den allviise Haand formedelst en behagelig Orden udi alle skabte Ting har givet sin Allmagt tilkiende, saa maa vi tillige skiønne, hvorledes alle Landskaber i Verden, som synes udi det ene at have faaet enten nogen Mangel eller nogen Formue frem for andre, have mestendeels atter i et andet faaet nogen Egenskab, som enten vederlegger og opfylder det som fattes, eller formindsker det, som synes at være til Overflødighed. Derudover, at saa mange Lande baade i Norden og i Sønden ere stundum blevne holdte for uduelige og uskikkede til at beboes, har man Aarsag at tilskrive ikke saa meget den Skik og Beskaf-

fenhed, som de af Naturen have faaet, som langt hellere Menneskenes Ufuldkommenhed, som ey have kundet skionne, hvorudi deres Fortrin har bestaaet, og i hvad Maade de frem for andre have faaet nogen Fordeel af Almagten.

Denne Skiebne har meskendeels truffet de Steder, som have ligget enten under og omkring Æqvatorem, eller under og nærmest omkring Polerne, af hvilke de sidste formedelst den stærke Kuld ere blevne anseete for saadanne, som til Agerdyrkning og anden Indretning vare slet uduelige. Heraf er det kommen, at, da man har seet, hvor ofte et Stykke Land af faa Miile har foraarsaget Allarm imellem mægtige Potentater, saa have disse Lande af mange hundrede Miiles Omkreds mestendeels uden nogens Anfægtning og Paatale enten maat staae øde og blotte, eller man har ladet dem i Fred besiddes af en Eyermand, som aldrig har tænkt, langt mindre arbeydet paa deres Forbedring.

§. 2. Jeg forbigaaer Africam og de Sondre Lande udi Zona torrida, om hvis Mangel og Formue andre maa dømme, og forføyer mig til Zonam frigidam, hvor det Land er beliggende, som jeg har taget mig for, korteligen at beskrive, nemlig **Lapmarken** (a). Dette Strøg Land, som udi Størrelse og Begreb overgaaer mangt mægtigt Kongerige, pleyer af Geographis gemeenlig at inddeeles i det **Svenske**, **Danske** og **Russiske** Lapland eller Lapmarken. Det største og vidtløftigste hører egentlig til Sverrig, og deeles i **Jemtelands- Angermanlands- Ume- Pite- Lule- Torne-** og **Kimi-** Lapmarker. De sydlige af disse Lande ere i Størrelse og Omkreds nu langt meere indskrænkede, end de maaskee fordum have været,

(a) Det kaldes og **Lapland**, paa Latin Lapponia, Lappia, og paa Lapsk *Sameædna*, *Sameladde*.

ret, saasom de bestaae alleneste af de Steder, som ligge nærmest op til Fieldene oven for Angermanland, Jemteland og Dalerne. Men længere op i Nord tilhøre Lapperne alle de vidtløftige Egne, som ligge imellem Norge (sommesteds lige fra Vester-Havet at regne) og Sognene i Vesterbottn, undertiden 6 à 7 Miile fra vores Bottniske Fiord (b), og strække sig imod Rusland og Iis-Havet. Dette Land giør saaledes paa vore Land-Kort en temmelig Anseelse, hvorvel man maa tilstaae, at faa Steder endnu ere satte paa behørige Pladser, og efter deres rette og egentlige Situation antegnede. Imidlertid kand man med nogen Føye giøre den Gisning, at dette heele Land skal i Breden noget nær udgiøre 120 Svenske Miile, og i Længden sommesteds endnu meere. Men vil man rette sig efter den Regning, som Indbyggerne have fra den ene Kirke og Markeds-Plads til den anden, saa bliver der fra Jemtelands Lapmark til Kusamo paa de Russiske Grændser noget over 200 Miile. Men af hvor stort og vidt Begreb disse Lande end ere, saa er

(b) Hos Schefferum (Lappon. Cap. II. p. 15.) saa vel som udi den Sal. Theologi Mag. Isr. Stecksenii Disputation om Vesterbottn (pag. 20.) berettes vel, at Lapland ingensteds strækker sig nærmere til Sinum Bothnicum, end paa 18 à 20 Miile, som man holdt for at være lippis & tonsoribus notum; Men da saadant er tvert imod all Forfarenhed, saa har man Aarsag at troe, at Sal. Mag. Olaus Pet. Niurenius, fordum Past. i Umo, som paa begge Steder citeres, maa have forstaaet gamle Miile, som sommesteds i disse Egne bruges, og ere ikke stort længere, end halve. Det sluttes ogsaa af Sal. Mag. Joh. Asks Disput. om Umo, hvor samme Olaus Petri citeres, og findes (pag. 22.) at have sat et Sted paa 6 Miile, som man ey troer skal være stort over 3, hvorvel det bliver endda formeget, saasam mange Lapmarker ey findes at ligge over 9 à 10 Miile, ja over 6 Miile fra Havet (som ved Raane,) endskiønt man følger Elverne, som ey altid gaae directe men mestendeels kroget til Havet, o. s. v.

det dog vist, at man udi dette vidtløftige Land neppe skal finde et større Antal Mennesker, end man kand træffe udi nogen af vore mindste Provintzer.

§. 3. Sligt kand ikke komme deraf, at dette Land ligger for langt borte, saasom det fra gammel Tid af havde været lettere for heele Europa, at skaffe Colonier herhid, end til nogen af Indierne; men langt meere af den almindelige Tanke, ligesom det skulde være af den Beskaffenhed, at intet Folk kunde blive der, der ey, som Lapperne, kunde leve af Dyr og Fiskefangst. Og efterdi man maa bekiende, at disse Egne ved første Anseelse synes baade ubehagelige og for deres formeente Ufrugtbarheds skyld utienlige til all Indretning, saa er det skeet, at de ere blevne forhadte og holdte uværdige til at beboes af Folk og Mennesker, som kunde leve og faae deres Ophold paa en anden Maade, og udi behageligere Lande. Hertil kommer dette, at man her paa de fleeste Steder seer stændigt baade Vinter og Sommer Bierge og Klinte hvide og skinnende af Snee og Iis, som strække sig op til Skyerne, med hvilken Omstændighed en Deel Mennesker har forestillet sig, jeg veed ikke hvad Farlighed at være forbunden. At man atter paa andre Steder har paa mange Miile intet andet for sig, end sumpige Kiær og Udørkener, besatte her og der med tynde meest i deres halve Væxt fortørrede Birker og Vidie-Buske. Atter paa andre Steder tørre Sand-Heder og Sletter, begroede med Moos, Lyng og andre til intet duelige Væxter. Men allevegne den ene skaldede Eng og tomme Fælled, den ene vilde Mark over den anden, som i Forglemmelsens Mørke ligge øde og ubeboede.

Heu loca felici non adeunda viro!

Ovid.

§. 4. Og da dette Land til største Deelen ligger

under og Norden for Polar-Cirklen, saa synes dets Clima selv at forhindre all Grøde. Derudover søger man der forgiæves at finde noget Thessalisk Tempe og jordisk Paradiis, eller andre deslige Fordeele, der kildre Menneskenes Lyster.

- - - - Pontica tellus,
Tu neqve ver sentis cinctum florente corona,
Tu neqve messorum corpora nuda vides.
Nec tibi pampineas autumnus porrigit uvas.
Cuncta sed immodicum tempora frigus habet.

Jeg har i de vildeste Marker og øde Steder forgieves hørt efter Nattergalers og andre levende Instrumenters Lyd: og det er kommet mig for, ligesom heller ingen Fornøyelse havde Lyst til at boe paa de Steder, dem Menneskene som unyttige havde forskudt.

§. 5. Foruden disse Uleyligheder skulde den lange og besværlige Vinter, de kolde og mørke Vinter-Nætter, samt den overflødige Snee synes at være mægtige nok til at afskrække alt det, der er og kaldes levende, fra at boe paa disse Steder. I de Nørre Lapmarker har man paa vis Tid om Aaret stændig Nat. Og omendskiønt man i og efter Martii Maaned faaer her længere Dage, end paa andre Steder, saa kand dog Solen, besynderligen paa de høye Fielde, ikke virke saa stærkt her, som andensteds. Hvorudover jeg ogsaa veed, at jeg i samme Lapmarker har maat somme Aar kiøre over tilfrosne Søer just paa samme Tid, som jeg har havt den Fornøyelse at see Solen stændig baade Dag og Nat over Horizonten. I hvilken Henseende jeg heller ikke har maat undres, om jeg har fundet en Deel Moradser og sumpige Steder heele Sommeren over Bund-frosne, og seet Søer op ved Fieldene, som, efter Indbyggernes Beretning, i nogle Aar ey det ringeste have været optøede &c.

Og naar Varmen endelig paa disse Stæder begynder ved Midsommers Tid at tage Overhaand, saa har man en Uleylighed, som i Lapland holdes ey for den mindste eller ringeste, jeg meener af Myg (c), som indfinde sig paa alle Marke udi saadan Mængde, at de kand formørke Solen, ligesom Skyestotter; at en Fremmed neppe skulde troe, at noget Menneske, naar de samles, kunde giore noget Arbeyde under aaben Himmel. Ikke at tale om alle andre Besværligheder, som vi gemeenligen pleye at forestille os, naar vi tænke paa disse ubeboede Nordiske Steder.

§. 6. Men foruden det, at jeg holder for, at de behageligste Lande i Verden i Forstningen, og forend de ere blevne beboede af vindskibelige Indbyggere, ikke have havt saa aldeeles behagelig Anseelse; saa har jeg ogsaa fundet, at just dette øde Land har af Naturen de Fordeele, som nogenledes skulde kunde stille dets Indbyggere tilfreds, om der kom en Tid, at det blev ret dyrket, og alle dets gode Ting for Alvor eftersøgte, opfundne, og ret kiendte og førte til Nytte. Om det for sin Behagelighed udi all Verden bekiendte Ægypten-Land hørdes i de ældste Tider næsten lige det samme, som vi nu i Almindelighed tale om Lapland. (d) Hvor-

(c) Indbyggerne deele dem fornemmelig udi tre Classer: Det første Slags kalde de gemeenligen **Myggor** (paa Lapsk *Tjueika*) som kommer frem i Junii Maaned: Det andet slags **Knart** (Lap. *Maockis*) som er mindre, og begynder at vise sig i Julio; det tredie slags **Hya** (Lap. *Mueiva*) som ere de mindste og giftigste, ere ogsaa af den Beskaffenhed, at de utroligen kand udmatte et Menneske, naar man er enten paa Reysen, eller ved noget Arbeyde.

(d) Hvorom Pontanus:

Egyptum Casii solvens de rupe secabat
Nauta vagus. Nondum ullum illi nomenqve decusve;
Sed pelago stagnante palus, udaqve lacuna,
Nunc regio & populos late foecundat & urbeis,
Pyramydumqve ostentans monumenta & nomina regum.

Hvorledes det herlige Italien var udraabt for et udueligt Land, ja næsten for en Udørken, den Tid de Aborigines dominerede deri, det er af gamle Efterretninger bekiendt. Men det har dog faaet en anden Anseelse, siden der er kommet Folk derhen, som kunde give Landet et bedre Rygte, og bringe det i Anseelse, end de forrige. (e) At mangen een i forrige Tider har holdt Tydskland for et Land, som ey duede til stort, og at samme Lands Folk maa selv tilstaae, at det fordum saaledes har været, kand sees af J. Boëmo Aubano. (f) Derudover kaldede man den Tid dette ypperlige Land *terram informem, asperam coelo, tristem cultu, sylvis horridam, paludibus infoecundam, frugiferarum arborum & omnis culturæ impatientem tellurem: regionem auro atqve argento immunem, vilem atqve ab omnibus despectam*, et vanskabt Land, der havde en kold Luft, var slet at dyrke, havde fæle Skove og ufrugtbare Kiær, et Land der havde hverken Frugt-Træer eller nogen Avling: hvor der fandtes hverken Guld eller Sølv, og som var foragtet af alle; med fleere Titler, som man nu skulde tage i Betænkning, at applicere paa Lapland.

Det er altsaa ikke allene af dette, men ogsaa af mange andre Vidnesbyrd, som her for Kortheds skyld forbigaaes, noksom at bevise, at alle de Klagemaal af noget Værdie, som høres over Lapland, saavel i Henseende til dets Ufrugtbarhed og uduelige Jordmon,

 som

(e) Hvorom til Deels Poëtens Udsigende er bekiendt:

Hoc qvodcunqve vides, qvæ nunc est maxima Roma,
Ante Phrygem Æneam collis & herba fuit.
Atqve ubi navali stant sacra palatia Phoebo,
Evandri profugæ procubuere boves.
Fictilibus crevere Deis, hæc aurea templa,
Non fuit opprobrio, facta sine arta casa.

(f) See hans *Mores, leges & ritus gentium* Lib. III. Cap. XII.

som andre Uleyligheder, de samme har man fordum hørt næsten over alle de Lande, som nu ere de frugtbareste og behageligste i Verden.

§. 7. Saasom det er en gammel Feyl hos os, at vi gierne ville foragte andres Fordeele, hvor store de end maatte være, naar vi savne noget hos dem, som vi finde hos os og i vort eget Land, hvor ringe det i sig selv er, saa har man tit og ofte fornummet, hvorledes de sydlige Landes Indbyggere villet forestille sig, jeg veed ikke hvad ubehageligt udi de Nørre Lande, naar de hos dem ey have fundet saadanne Sager, som de hiemme have været vante til. Thessalien var et skiønt og ypperligt Land; men da Araberne kom did, saa syntes dem ret at være komne i en anden Verden, og fandt strax noget at undres og tillige uformerkt at besvære sig over: For Exempel, at man ikke der, som i deres Fæderneland, saae Træer og Huus-Tage kaste deres Skygge imod Sønden ꝛc. At jo Thracien har været et godt og riigt Land, har man ey Aarsag at tvivle paa. Ikke desmindre seer man, hvorledes det af en Deel Geographis er blevet beskreven som et Land, der var baade Kuld og Ufrugtbarhed undergiven, og havde faaet hverken Himmel eller Jord beqvem og god nok. At en deel Udlændinge har om os og vort gode Sverrig et underligt Begreb, og ikke stort bedre, end vi om Lapland, det er bekiendt nok. (g) Det er ikke mindre sandt, at Udlændige applicere paa os, og vi paa Lapland, hvad Ovidius (h) skrev om de Nordiske Lande i Almindelighed. Og hvad Saxo sagde om Finnerne: *Sunt Finni septentrionis populi, vix qvi-*

(g) See iblant andre Krügers Untersuchung des Temperaments einer Nation.

(h) See hans Libros *de Ponto* lib. III. El. I. Lib. IV. El. X. *Lib. Trist.* III. El. III. & X. og mange andre Steder i samme Bøger.

qvidem habitabilem orbis terrarum partem cultura ac mansione complexi (i), eller at de i Norden leve i et Land, som neppe staaer til at beboe, det er i de nyere Tider befundet ey at kunde siges om det, vi nu kalde Finland, men om Lapland, som maa bære alle deslige Ære-Titler, uden at have noget Land Norden for sig, som det kand skyde Skylden paa.

§. 8. Men at et Land saaledes af andre bliver udraabt, forsmædet og foragtet, tilregner jeg dog ikke altid deres Ubillighed, som raisonnere derom; saasom jeg er af den Tanke, at mange Lande i Verden ere blevne efterhaanden, deels ved Naturens egen Gierning, deels ved vindskibelige Indbyggeres Flid og Konst, Tid efter anden meget ophiulpne og forbedrede. At Jordmonerne, naar man betragter de adskillige slags Jord og deres Beskaffenhed, i Henseende at siidt Land udtørres, at den sorte Jord forøges, og andre paa god Skiæl grundede Omstændigheder, ere altid, ikke mindre end Monarchierne iblant Kongerigerne, blevne ombyttede og ligesom forvandlede, derom synes, foruden andre Aarsager, den almægtige Guds urandsagelige Viisdom at overbevise mig, som lader alt det, der kaldes skabte Ting, staae i en idelig Omskiftelse, og dagligen tage af og til. Dersom da nogen vilde tilskrive sin egen Flid og Skikkelighed, om Landet befindes bedre at give af sig, end i hans Forfædres Tid, saa kand han udi vis Henseende have Grund dertil, men kandskee og tillige bedrage sig; saasom Naturen selv torde imidlertid have giort fleere Forandringer, end han veed af, saavel ved at bereede Jorden, som ved at tilvænne Sæden og andre deslige Omstændigheder, der fortælle Guds Viisdom og Godhed, hvilket jeg oprigtige Physicis til videre Randsagning paa det høyeste recommenderer.

Aa 5 §. 9.

(i) Citante Scheff. Lappon. pag. 44.

§. 9. Imidlertid er jeg af den Tanke, at intet med Vished kand siges og dømmes om et Land, saa længe som det ligger i Forglemmelsens Mørke enten aldeeles udyrket, eller paa den Maade, som jeg paa sit Sted kommer til at berette, eller ogsaa, førend man ved Flid og Paafund formedelst konstige Greb og Forsøg, samt efter dets Clima anstillede Indretninger, har begyndt med Alvor at drive Agerdyrkningen og at rygte Jorden. *Terram infoecundam*, sagde fordum en lærd Mand, *& coelo asperam haud qvaqvam posteris suis reliqvissent veteres Germani, Scythæ, atqve Thraces, & in Italia vetustissimi Aborigines, si rusticari qvam ex rapto vivere maluissent: Frustra enim agrorum sterilitatem & coeli noxiam frugibus intemperiem accusant, qvi somno ciboque dediti ætatem in otio transigunt: Frustra solum asperum, aut sylvis horridum, & paludibus foedum qveritantur, qvibus otiosum esse pro honestissimo habetur.* (k) Det er: De gamle Tydske, Scyther og Thracier, og i Italien de ældgamle Aborigines skulde ikke efterladt deres Efterkommere noget slet og elendigt Land, dersom de i Steden for at røve og plyndre havde dyrket Jorden: thi de, som giøre ikke andet end æde og sove, de beklage sig forgieves, at Landet er ufrugtbart og Veyrliget ikke beqvemt; og de som elske Dovnhed over alting, have ikke Aarsag at klage over slet Jord, fæle Skove og slemme Kiær.

Og i denne Henseende bør man lige saavel herudi, som i alle andre Ting, vænne sig til at have Taalmodighed, og opbie Tiden, førend man kalder et Land uducligt og til Sæden utienligt; efterdi man saa ofte merker, hvorledes de Gamle i saa Maade undertiden meere end alt for ilde have forgrebet sig. Saa at, omendskiønt, jeg har seet Steder i Lapland, hvor man for

(k) Frischlini oratio de *vita rustica*. p. 271.

for nærværende Tid har aldrig nogen Forhaabning at faae noget Agerland giort, fordrister jeg mig dog ikke at sige, at jo paa samme Steder enten nu eller i Fremtiden kand voxe Sæd.

§. 10. Dersom de Lærdes Hypothesis de *triplici telluris nostræ statu* har noget at betyde, saa torde man vente en Tid, da de sydlige Lande ville blive en Arabia deserta og vores Lapland et Canaan. Thi, naar den sidste Status tilstunder, som kaldes Conflagrationis, torde man faae Aarsag at troe, at intet Sted var lykkeligere end Lapland, hvor da de sydlige Landes Indbyggere, mens Forløsningen tilstunder, ingensteds uden under Polerne selv maatte søge deres Tilflugt. Om da nogen med Alvor vilde vindicere sig denne Eyendom, hvad enten der skee nogle nye Migrationes Gentium eller ikke, saa torde endnu en anden Omstændighed, kunde giøre noget dertil; jeg meener, om Paracelsi Spaadom tillige træffer ind, som spaaede, at der imellem 60 og 70 Grad i Norden skulde findes saa stor Rigdom af Metaller, hvis lige aldrig blev funden udi Orient. (l)

- - Adveniet lustris properantibus ætas,
Cum pelago emerget tellus nova - - -
- - - Post, tempore certo
Terra recens, coelumqve novum, nova littora & udi
Labentes passim lymphis crepitantibus omnes
Incipient præbere novis alimenta colonis,
Paulatim novus fato instaurabitur orbis.
Pontanus.

§. 11. Men da dette er Ting og Gisninger, som staae i den Høyestes Haand, og som Efterverden allene faaer at udforske, saa bliver min Sag, at beskrive den nu værende Tilstand af Lapland og Landets Beskaffenhed, i Henseende til de Fordeele, som allerede ere bekiendte, hvis de

(l) Cit. Joh. Tornæo ap. Scheff. Lappon. p. 363.

de ikkun retteligen bleve forte til Nytte. Hvor ynkeligt dette Land en Deel Mennesker er forekommet, saa har det dog af Skaberen faaet saa mange Fordeele, at man har maat skionne paa, at dets Indbyggere ikke have fundet sig misfornøyede med deres Fæderneland, og at de forhen opregnede Besværligheder ikke have formaaet at skræmme dem derfra; saasom jeg langt heller troer, at de indbilde sig, neppe i heele Verden at kunde findes behageligere og sikrere Boepæle.

I Besynderlighed glæde vi os nu omstunder ved den Efterretning, at der kand voxe Sæd i Lapland, hvorom man ved en Deel Præste-Gaarde og nye Plante-Stæder, hvor man ret har baaret sig ad, tilfulde er bleven overbeviist. Dette blev for ikke længere end 70 Aar siden holdt for saa utroeligt, at den lærde Schefferus dristede sig til at igiendrive en anden, (m) som holdt det for at være mueligt. Schefferus (n) holdt fornemlig over sin Satz, fordi de Steder, som ey vare side, løse og sumpige, befandtes for steenige, sandige og biergige, saa de ikke kunde dyrkes med Ploven og andre Redskaber; hvilke Omstændigheder han troede at kunde giøre saa meget, at ingen der med Fremgang kunde drive Agerdyrkning, omendskiønt han syntes at ville tilstaae, at Climatet ey skulde være saa meget hinderligt deri.

§. 12. Men jeg troer, at, om Schefferus eller de, som nu fælde deres Dom om Jordmonen og Landets Beskaffenhed i Lapland, havde seet, hvorledes det for et paa tusinde Aar saae ud i vore andre Svenske Provintzer, saa skulde de maae tilstaae og bekiende, at Lapland seer saa godt og tienligt ud, (om ey i mange Maader bedre og tienligere) til Agerdyrkning og Boepæle, end

(m) Nemlig Ol. Petri Niurenium, hvis Beskrivelse om Lapland skal endnu findes in MS. udi Upsals Bibliothec.

(n) See hans Lappon. pag. 20. seq.

end mange af de Søndre Steder og Lande i fordum Tid saae ud.

Thi, at her ere side og sumpige Steder, kand ingen nægte; men jeg meener, at saadanne findes ligeledes i andre Lande, og at de af den gode Skabere ere ikke forgiæves eller uden Aarsag anlangte saa vel her som andensteds. Men at her ere fleere tørre end vaade Stæder, har jeg faaet at vide, som ofte paa mine Reyser om Sommeren igiennem Skove og Marke paa mange Miile sielden er bleven besværet med noget Vand, og deraf aldrig forhindret fra min Vey. Jeg tvivler ikke heller, at jo Moserne og de vaade Pladser skulde staae til Forbedring og være nyttige, om de enten bleve opfyldte, eller ogsaa Naturen selv med Tiden giorde dem tørre. At Sæden paa mange Steder og somme Aar voxer ligesaa godt paa sandig og steenig Grund, end i anden Jord, er paa disse Steder overalt proberet. Men at sige, at udi Lapland ikke findes anden Jord, end Steen og Sand, det er ugrundet, saasom her findes stundum baade løs Jord og Leer-Bund, og man har ikke sielden Umag, for at finde en Steen eller en Sand-Banke, saa at Lappen mestendeels, naar han flytter, besynderligen om Vinteren, maa føre Steenene med sig, som han bruger til at legge omkring sin Ildsted. Og, hvorvel man tilstaaer, at her, saa vel som i andre Lande, findes mange Bierge og Steene i Besynderlighed omkring Fieldene selv, saa vil jeg dog forsikre, at man skal træffe faa Steder af en Miils Omkreds, hvor der ikke skulde findes Jord til mange Tønders Udsæd, og hvor man ikke kunde bruge Plov og Harve, om der ikke andre Aarsager vare til Hinder.

§. 13. Om nogen vil slutte af det, endeel berette, at Regnen midt om Sommeren er rar i Lapland, (o) at

(o) Scheff. Lapp. pag. 18.

at Jorden ikke maatte faa saa meget Vand, som behøvedes, saa har jeg af mine Observationer, som jeg hidindtil dagligen har giort, ikke kundet finde andet, end at det om Sommeren regner saa tidt og ofte i Lapland, som paa andre Steder.

Om den korte Sommer maatte komme nogen til at slutte, at disse Egne vare uskikkede til all Grøde og Sædes Vext, saa ere tvende Omstændigheder bekiendte, som kunde bringe ham paa andre Tanker. Den første er, at, naar Sommeren endelig kommer i Lapland, saa bliver Jorden snarere tør og ryddelig, end paa noget andet Sted; saa at man ofte med Forundring seer Græs og Urter opgroede, og Løv udsprunget, hvor for faa Uger syntes idel Vinter at være. (p) Jeg har de forrige Aar undertiden seet Søer, over hvilke man den ene Dag kiørde med Ren-dyr, og i hvilke den anden Dag fandtes ikke et Stykke Jis igien. Denne Omstændighed kommer ikke allene Græsset og Sæden til Nytte udi deres Vext, men gior ogsaa disse Urter ey lidet behagelige for dem, som komme fra andre Lande, og ere vante til de langsomme og besværlige Høste- og Vaare-Tider.

§. 14. Den anden Omstændighed er just af Forfarenhed bekiendt, nemlig at Sæden paa disse Steder modnes snarere, end paa andre. Thi, da man i de Søndre Egne maa undertiden bie 15 og fleere Uger, forend Sommer-Sæden bliver moed, saa har man paa mange Steder i Lapland ofte inden 8 à 9 (q) ja, efter sommes (r) Beretning, inden 6 à 7 Uger, faaet baade saaet og meyet. I det ringeste er man i middel-

(p) Conf. Scheff. Lappon. pag. 20.

(q) See Svenske Vindensk. Acad. Handl. for Aar 1739. pag. 21.

(r) Sal. Bisskop Bilberg *de sole inoccidue* Cap. V. p. 79. cit. udi Disput. om Vesterbottn, p. 33.

middelmaadige Aaringer, og naar Veyrliget føyer sig derefter, altid vis paa, at faae inden Julii Maaneds Udgang den Sæd meyet, som blev saaet midt udi May-Maaned og noget sildere. I hvis Betragtning man har fuldkommen Aarsag at troe, ligesom det ogsaa af Forfarenhed er unægteligt, at man paa de fleeste Steder i Lapland, dersom Jorden blev ret rygtet, og man traf paa de rette Pladser, skulde udi gode Aaringer kunde giøre ligesaa riig en Høst, som andensteds. Skulde man til Overflod, efter sommes Meening, hitte paa nogen slags Sæd, som enten allerede var vant, eller herefter kunde vænnes til Landets Clima, saa var det endnu sikrere. Thi at den Sæd, man tager fra Landsbygden og de Søndre Steder, gemeenlig i Førstningen slaaer feyl, kand ingen undre paa som veed, hvor vanskeligt det er, at vænne Vexter og Urter til et koldere Clima. Imidlertid veed man nye Plante-Steder i Lule-Lapmark, hvorfra man om Sommeren seer de hvide Snee- og Iis-Bierge, og kand dog over 40 Aar siden de ere anlagte, ikke mindes, at noget Korn er bleven beskadiget af Kulden. Hvorved det er skeet, at man kand nævne Folk udi vore Lapmarker, som have faaet Korn nok baade selv at æde, og at afhænde til andre, naar ellers den heele Vesterbottniske Land-Side er bleven hiemsøgt med Misvext, som af Kulden er bleven foraarsaget.

§. 15. Hvad Græsset angaaer, da maa man tilstaae, at paa de fleeste Steder groer anseeligt Græs, saa at de, som hidindtil have givet sig til Nybyggere, have havt deres beste Ophold af deres Qvæg, hvoraf de kand føde en anseelig Deel, og somme saa meget som de nogen Tid ville, endskiønt de ikke have anvendt en Dags Arbeyde paa deres Enge at oprydde.

Thi imellem Rødderne af Iis-Biergene selv har man undertiden fundet en anseelig Græsning, og paa de lave Steder har jeg truffet Høe-Moser, hvor Græsset har naaet midt op ad mig, og som jeg neppe har kundet oversee. Man maa troe, at de øvrige Moser og sumpige Steder, om de bleve opfyldte og med Høe-Frøe saaede, paa den Maade mangfoldeligen kunde ophielpes, og maaskee vel ogsaa giøres til god og forsvarlig Ager-Jord. De tørre og ufrugtbare Heeder, som findes i Lapland, synes vel meest at tiene Lapperne til gode, saasom de gemeenlig, ligesom Biergene, ere tilgroede med Ren-Mos og Grane-Skove. Men maa man taale deslige i andre Lande, saa bør man ogsaa i Lapland at være tilfreds dermed; saasom det er ey alleneste møysommeligt, at faae god Sæde-Jord af dem, men de tiene ogsaa meget til Beqvemmelighed til at opfylde Lande-Veyene, at bygge Huuse og andre deels bekiendte, deels ogsaa maaskee endnu ubekiendte Fordeele.

§. 16. Saa maa man ogsaa foruden dette lade Lapland deri Fortrin frem for mange andre Lande i Verden, at det har Overflødighed paa alle slags Dyr, Fugle og Fiske. For Dyre-Skind, gode og slette, (s) ere aarlig mange Rigsdaler komne til Lapland. Paa Skov-Fugle (t) er paa de fleeste Steder ingen Mangel bleven sporet. Af de store og anseelige Søer og

(s) Af Biørne, Ulve, Bævre, Odder, Maar, Elsdyr, Rensdyr vilde og tamme, Vielfros (hvilke ikke, efter Schefferi Meening, leve i Vandet, som Odder, men altid paa Landet) Hermeliner, Harer, Egerner, Ræve, sorte, røde, hvide, Brand- og Kors-Ræve ꝛc.

(t) Som Urhaner, Snee-Ryper, saa og paa somme Steder Bierg-Høns, Falke og andre slags Fugle store og smaa.

og Damme (u), Elve (x) og Strømme, have ey alleneste mange Mennesker havt deres Føde, men ogsaa samlet sig en anseelig Formue. Thi af Fisk (y) have baade mange Lapper og Nybyggere havt rigeligen heele Aaret over deres Ophold, og endda undertiden kundet sælge og afhænde en god Deel til andre Lande. At Perler, som ere tagne udaf Elvene i Lapland, have frem for alle ægte Perler udi heele Verden beholdt deres gode Priis og Værdie, er alle dem bekiendt, som have kundet dømme noget om deslige Sager.

§ 17. At her er ingen Mangel paa Søe-Fugle (z) kand de Søndre Steders Indbyggere slutte deraf, at de om For- og Efteraaret see saa mange store Hobe og Flokke Svaner og Giæs passere deres Lande, som da ere paa deres Flytning til og fra Lapland. Disse indtage om Foraaret de Boepæle, som

(u) Som Store-Ume, Store-Vindelen, Horeavan, Store-Avan, Store-Lule, Kaitom-Søe, Kalis-Søe, Torne-Søe, Enare-Søe, Kimi-Søe, og mange andre utallige, af hvilke endeel ere 15 og fleere Miile lange, og i hvilke regnes saa mange Øer, som Dage i Aaret, som hos Schefferum (Lapp. p. 374.) beretes om Store-Avan; ja ogsaa om Enare-Søe, at der ere utallige Øer, og at den er saa stor og viid, at ingen Lap har levet saa længe, at han har kundet opsøge alle dens Vraaer, Viige og Kroge.

(x) Som Angerman-Elv, *Ume-* (Imaus) *Skellefte- Pite-* (Paicto s. Gerra) *Lule-* (Leulius) *Kalis-* (Gallus) *Torne-* (Taranus s. Taruntus) *Kimi-* Elve &c. hvilke alle have deres Udspring i Fieldene. Foruden andre utallige store og smaa Elve og Strømme, Aaer og Bække, som flyde og løbe paa langs og paa tvers paa denne og paa den andre Side af Fieldene, omkring og igiennem alle Lapmarker.

(y) Som Lax, Gedder, Slie, Aborre, Giørs eller Sandarter, Lake eller Qvabber, Rødfierding, Kullebars, Brasen, Steenbidere &c.

(z) Som Svaner, Giæs, Lomer og Ænder, af Kniper, Skrækker, Vrie-Ænder, Vigger, Græs-Ænder og mange andre slags.

Lapperne ved deres Flytning til Vester-Soe-Kanten have forladt. Og forend Field-Lapperne om Hosten komme tilbage, saa have disse taget Afskeed. Naturen har villet lave det saaledes, at Landet aldrig skulde staae aldeeles ledigt, men altid have Indbyggere, fornuftige og ufornuftige, som skiftes til det, omendskiønt det af begge slags i denne Tilstand kand ingen Forbedring faae. Jeg har agtet, at endeel andre Fugle og Dyr findes mestendeels hyppigst paa de Steder, hvor Nybyggere have sat sig ned. Enten derfor, at de ville nære sig af Menneskenes Arbeyde, eller at Naturen har befalet dem, at holde sig til deres Hiem, for hvis skyld de ere skabte. Paa den Norre Side af Fieldet imod Jis-Havet skal vel ikke findes saa mange Fugle, som i de Søndre Lapmarker. Men paa det at Landet ikke skal staae ledigt, saa findes der des større Mængde af Bævere, vilde Rens-Dyr og andre Dyr. Ja det er forunderligt, at noget Menneske har driftet sig til at nedsætte sig der, da man alligevel deromkring foruden de Norske Folk ved Strand-Bredderne finder Nybyggere, som faae saadan Overflodighed af Fisk, at de heele Aaret over leve deraf, og tilbytte sig Korn derfor, hvorom videre paa sit Sted.

§. 18. At man vil klage, at i Lapland findes ikke Skov, uden fortørrede Træer og uduelige Buske, dertil har man juft ikke aldeeles Aarsag, naar man ey taler om Snee-Biergene og Field-Ryggene selv. Thi paa andre Steder, besynderligen imellem Dalene og ved Elv- og Strand-Bredderne, findes saadan tilstrækkelig Mængde Træer (a), at paa de fleeste Steder ingen Indbyggere skulle nødes til at leve under aaben Himmel, eller at fryse ihiel, om han vilde betiene sig af dem. Der findes ingen plantede Viingaarde, eller ved

(a) Som Gran, Fyr, Birk, Een, Røn, Vidie, Asp, Eld, Sælg 2c.

ved menneskelig Flid fra Jordens Ender sammensamlede Urter og Have-Vexter; men der ere dog paa de fleeste Steder saa mange nyttige Urter og Bær (b), samt Blomster, Fregnegræs og andre nyttige Vexter, som have været tilstrækkelige til at give en lærd og vidt bereyst Naturkyndig Materie til en vidtløftig *Floram Lapponicam*.

§. 19. Alle disse Træer, Urter og Blomster ere vel ikke af Menneskens Hænder plantede og i Orden bragte; men Naturen har selv havt Umag dermed, og hiulpet dem op. I hvilken Henseende jeg finder undertiden hos dem, som tilforn have beskrevet Lapland, hvad jeg ikke sielden er selv bleven vaer, nemlig at en deel Træer voxer nærmest op til Fiældene udi saadan Skik og Orden, **ligesom de vare plantede i en Lyst-Hauge** (c). For Resten have Indbyggerne Haver nok, som give dem bedre Frugter, end mange Viin- og Urtegaarde, jeg meener deres Fyrre-Skove, af hvilke man, foruden anden Nytte, ogsaa veed at betiene sig til Livs Ophold: saa at mangen brav Mand og modig Soldat i vort gode Vesterbottn, bliver med disse Frugter saa vel opfød, som andre med Hvede og Rug; saasom man just ikke altid af Nød behielper sig med saadan Spise, men for at vedligeholde en gammel og ædel, men dog nu vaa mange andre Steder foragtet Dyd, som kaldes **Sparsommelighed**. En Arbeydere merker ikke, at hans Kræfter formindskes ved det han spiser Bark-Brød.

(b) Som Hiortron, Lungon, Vindbær, røde og sorte Kraagbær, Blaabær, Agerbær, hvide, mørk- og lys-røde, Taagbær, Hyldebær, Meelbær 2c. hvovel ikke saa hyppigt af alle slags og paa alle Steder.

(c) See Scheff. Lapp. p. 358.

§. 20. Her ere vilde og utrolig høye Bierg. (d) Men disse, som synes til deels at være opførte for at beskytte de lave Steder for Hvirvel- og Storm-Vinde, regner jeg billig iblant Laplands Prydelser og Zirater, saasom de langt meere have forlystet mine Øyen ved deres Anskuelse, end opvakt nogen Utaalmodighed over dem. Den Tanke, at Skyerne paa disse Bierge skulde kunde borttage en Lap tillige med sine Rensdyr, og kaste dem undertiden uskadte ned nogle Miile derfra, er en falsk Indbildning hos Almuen, saasom det er i Lapland uhørt, og rimer sig ellers ikke med sunde Principiis, er altsaa formodentlig opdigtet for at stille Børn, naar de ikke ville give sig tilfreds. (e)

§. 21.

(d) Disse inddeeles af Indbyggerne i adskillige Classer. Endeel kaldes *Tuoddar*, Fieldryg: andre *Oive*, som have deres Toppe og Spidser i Veyret; de andre *Ware*, *Tjaro*, *&c.* som bestaae enten af Klipper og løse Steene, eller ere skiulte med Jord og Torv, og tilgroede med Buske og Skove.

(e) Ikke desmindre seer man dog trykte Beretninger herom, f. E. *Accidit, ut, tempestate in alpibus Norvegicis orta, peregrinantes rangiferos suos aëre & nubibus ablatos, vel in totum perdant, vel ad distantiam* 4 *vel* 5 *Mill. qvosdam innoxios, qvosdam læsos reperiant; homines vero in receptaculis montium habitacula sua qværere cogantur; alias etiam illis una cum jumentis pereundum esset.* Det er: Det hænder sig, naar der paakommer et Uveyr paa de Norske Fielde, at Rensdyrene borttages af Luften og Skyerne, saa at de enten aldeeles miste dem, eller finde dem igien 4 eller 5 Miile derfra, somme ubeskadigede, somme qvæstede: men Menneskene maa søge deres Tilhold udi Biergenes Huuler; thi ellers maatte de tillige med Creaturene omkomme. Hr. Prof. *Linnæus* har viist Grunden til saadan den gemeene Mands Tale (Vidensk. Acad. Handl. Tom. 1. p. 330.) saa og givet en Beskrivelse over de hastig paakommende Formørkelser, som ikke merkes paa andre Steder, end ved de høye Fielde; thi i Skov-Landene har jeg, hvad Veyrliget angaaer, ikke fundet noget Forskiæl fra andre Steder. Imidlertid maa man forundres, at saa mange Urimeligheder om Lapperne blive troede ikke allene af mange i Be-

§. 21. Det er noget besynderligt med disse Bierge, at de findes meest at være saaledes beliggende, at, om Landet var beboet, skulde man omkring og under de vildeste Fielde kunde faae de jævneste Lande-Veye. I den Henseende har jeg ofte forundret mig, naar jeg i Lule-Lapmark paa 12 à 15 Miile paa mine Reyser er ikke af en eeneste Bakke bleven besværet: og det er kommet mig for, ligesom Naturen med Fliid skulde inddeelt visse Steder til Lande-Veye og Overfart. At altsaa Lapland af de Uforfarne er holdt for saadan et Land, som man ved Sommers-Tid ikke kunde reyse igiennem (*æstate minime pervia*), dertil har jeg ikke fundet anden Grund, end Mangel paa banede Lande-Veye. Thi jeg veed intet Sted, hvor man ikke baade med Rensdyr og Heste om Sommeren kand komme hvorhen man vil, naar man har ikkun vel kyndige Veyledere. Jeg veed ikke eet, men mange (jeg vil ikke sige alle) Steder, hvor man med Heste, Køer og Faar er kommen endogsaa over Field-Ryggene til det Sted, man har agtet sig hen. Jeg har derudover tvivlet, om man udi noget andet Land skulde komme saa vel afsted, dersom man ingen Vey havde for sig, men maatte gaae paa Lykke og Fromme, havende allene Stiernerne og Biergene til Veyvisere, som mig ofte er hændt i Lapland, hvor jeg paa den Maade inden faa Dage er kommen heele 20 à 30 Miile afsted, og har saaledes af Forfarenhed lært at skionne, at Lapland er *& hieme & æstate maxime pervia*. Ikke at tale om, at man paa de fleeste Steder har paa sine Reyser god Hielp af Søer og Elve, naar man forsyner sig med fornødne Baade og Fartøye.

ster-Botn, men ogsaa af dem, som aarligen reyse til Lapland, saa og have opholdt sig der i mange Aar. Men en gammel indgroet Tanke kand ikke saa let udrøddes, endog man seer Contrarium med sine Øyen.

§. 22. Men at ellers et Land, som i Henseende til Bierge og Dale har mange slags Forandringer, seer langt smukkere ud, end en viid og jævn Mark, det har jeg paa et andet Sted (f) udladt mig om. Det samme har jeg siden noksom befundet i Lapland, hvor jeg veed, at jeg ofte med særdeeles Fornøyelse og Lyst har staaet paa Toppene af de høye Bierge, og beskuet det øde og ubeboede Land paa mange Miile omkring mig: hvorledes den ene grønne Mark har viist sig efter den anden, den ene Skov strakt sig i en gandske artig Orden og Situation imod den anden, den ene Høy ophævet sig over den anden. Ikke at forbigaae den smukke Skik og Orden af Elve og Strømme, med deres uliige Fald og foranderlige Bredder, Fosser, Høye og Aabredder: de mindre og større Søer med deres fornøyelige Beliggenheder og Blandinger af Holme, Skove og Jord: de klare Kildevæld, som fra Bierg-Rødderne udsprede deres Greene, og give, som gemeenlig alle Søer og Elve udi Lapland, et meget klart og velsmagende Vand ꝛc. Iblant alt dette have de Snee-hvide Iis-Bierge, helst naar de paa en klar og lys Sommer-Dag langt fra have ophøyet deres hvasse Spidser, som Skye-Støtter, givet altsammen en Prospect, som har været, med eet Ord, uforlignelig. Sal. Hr. Archiat. og Medic. Profess. D. Oluf Rudbeck Fil. sagde altsaa ikke uden Grund, at han havde seet Steder i Lapland, hvor han (dersom nogen Probabilitet havde været muelig) vilde troet, at Paradiset fordum havde staaet. Den for sin Lærdom og Forfarenhed bekiendte Franskmand Maupertuis, som havde seet endeel af disse Nørre Egne, maatte tilstaae, at han her havde fundet Steder, som havde været iblant de behageligste i Verden, dersom de kuns ikke havde ligget i Lapland. Og, dersom alle, der besee disse Egne noget nøyere, end

(f) Fornuft. Tank. om Gud 5 Styk §. 149.

end den gemeene Mand gier, vilde bruge Eftertanke, saa tvivler jeg ikke, at man kunde sige om Lapland, ligesom en lærd Mand siger om Torne-Sogner: (g) *Omnes, qvi hæc loca adivere vel adeunt, præcipue temporibus vernis & æstivis, nobiscum certissime testatum ibunt, singula esse conspectu jucundissima.* Det er: Alle, som have været her, eller som komme her, besynderligen om Foraaret eller om Sommeren, skal sandelig vidne med os, at her alting er meget fornøyeligt at see paa.

§. 23. Men foruden det, at disse Bierge, som sagt er, fornøye Synet, saa har man allerede Prøver nok, at, dersom de bleve noget nøyere randsagede, skulde de findes saa riige paa gode Metaller, som andre i Verden. Man vil her nu ikke beraabe sig paa det, der staaer hos Job: **Fra Norden kommer Guld,** (h) eller paa Paracelsi Spaadom, som forhen er omtalt; saasom Forfarenhed har lært, at her virkelig findes Metaller baade kostbare og slette. Thi, omendskiønt man ey er i Stand til at vise saa mange Prøver, saa ere nogle faa tilstrækkelige nok, da man veed Aarsagen, hvorfor Lapperne søge, saa meget mueligt er, at dølge det, naar de veed nogen Anledning eller Lignelse til Metal, og for Resten ere faa, som ved deres Sommer-Reyser paa Fieldene kunde sige sig at have havt Leylighed, tilbørligen at lede derefter. Imidlertid har man fundet Guld blandet med Sølv (i): Bly, som tillige har holdt Sølv (k): Jern (l), Kobber (m), Sølv (n),

(g) Mag. Er. Brunnius i sin Disput. om Torne, p. 23.

(h) Cap. 37, 22.

(i) Som ved Skangliware i Torne-Lapmark.

(k) Som i Kekkiasware i fornævnte Lapmark.

(l) Som ved Gelliware i Lule- og Jonusuando-Grube og Smelte-Ovn i Torne-Lapmark, samt fleere Steder.

(m) Som ved Swappaware-Grube i Torne-Lapmark, Wordnacka i Lule-Lapmark og fleere Steder

(n), o. s. v. Paa hvilke mangesteds med Nytte er bleven arbeydet og endnu arbeydes. Men hvorledes endeel er forkommet, samt andre Omstændigheder herved, lader jeg andre handle om.

De største og klareste Bierg-Crystaller, skriver sal. Hr. Archiat. Bromell (o), ere fundne i Lapland, dem Schefferus (p) beretter, Lapperne have brugt til at slaae Ild med, i Steden for Flinte-Steen. Ligeledes Purpur-farvede Ametister og Topaser, samt Magneter, Qvægsølv, rødt Zinnober, og andre nyttige Mineralier. Foruden Suurbrønde og andet saadant, som man Tid efter anden har fundet i Lapmarkerne.

§. 24. Af Myg, maa man vel bekiende, at Laplands Indbyggere have nogen Uleylighed. Men som jeg ikke troer, at disse Egne ere de eeneste, der ere denne Ulempe underkastede, saa vil jeg ikke formode, at noget Folk skal lade sig skræmme fra et Land af Myg. Og, foruden at man ved Konst kand sætte sig i temmelig Sikkerhed for dem, saa har man ingen synderlig Plage af dem, uden naar det er luunt og stille. Thi af en Blæst eller en heed Soel-Straale er deres heele Slagorden kuldkast. Det er ogsaa bekiendt, at man baade paa Fieldene og andre jævne Marke veed intet synderligt af dem, uden alleeneste i Skov-Landene. Hvoraf det just kommer, at man paa de Steder, som ere blevne beboede, og hvor Jorden tilbørligen er bleven dyrket og Skovene ophugne, har ikke saa

(n) Som Nasafield i Pite-Lapmark, arbeydet ved Silbojoks Hytte; samt Kindkewaare i Lule-Lapmark ved Qvickjocks Sølv-Hytte, ikke at tale om Ananas, Jerta, Ortasoiwe og andre Steder i samme Lapmark, fra hvilke man har havt smukke Prøver, uden at kunde lide paa Lappernes Veyledning, naar man villet følge dem did.

(o) See hans Mineralogie, pag. 39.

(p) Lappon. pag. 206. og 369.

saa stor Besværlighed af dem, som ellers. Hvilket har kommet mig til at troe, at de vare til Straf for dem, som ey ville rygte deres Land, og dyrke Jorden. Om de ellers, førend Landet bliver cultiveret, giøre os noget Gavn til vor Helsen, maa Medici dømme. Imidlertid prise vi Skaberen, og bekiende, **at alle HErrens Gierninger ere gode, og alt, hvad behov giøres, skal han forstrække i sin Time; og man maa ikke sige: dette er verre end det, thi alle Ting skal vel prøves i sin Tid** (q).

§. 2 . Iblant andre Besværligheder, som man af Kleinmodighed pleyer at indbilde sig i Lapland, er ogsaa den mørke Vinter-Tid, saasom man her har visse Tider om Aaret korte Dage og lange Nætter. Men efter min Meening giør den lyse og behagelige Sommer-Tid saa meget, at man maa gierne være fornøyet med een eller et par Maaneders Mørke, da man derforuden om Vinteren har Lys deels af Sneen, som ey kand tillade saadan Mørkhed, at man jo kand see, hvorledes man kommer afsted, deels af Maanen og Stiernerne. Thi ligesom jeg i de Nørre Lapmarker har om Sommeren seet Solen baade Dag og Nat, saa har jeg om Vinteren seet Maanen baade Nætter og Dage, naar dens Løb har været udi Sommer-Tegnene. Og, naar Maanen har været usynlig, saa har jeg mestendeels havt Lysning af Nord-Lysene, som skinne her meget tiere, end i de Søndre Lande. Det er ogsaa bekiendt, at, omendskiønt Solen ved Solhværvet om Vinteren lyser intet eller lidet, saa kand man dog baade for og efter Solens Opgang have længere Gavn af Tusmørket, end paa andre Steder, som man kand nytte baade Morgen og Aften her længere end andensteds: saa at man heele 4 à 5 Timer, førend Solen kommer op, kand see Dagningen, og ligeles

(q) Syr. 39. v. 41. 42.

ligeledes ved Nedgangen, og efter Medium Martii har man den heele Natten igiennem, hvilket ikke skeer i de Sondre Egne (r). I Henseende til alt dette veed jeg, at jeg om Vinteren, og just ved den mørkeste Tid, har havt langt jævnere Lys her, end paa andre Steder. Jeg har ogsaa merket, at, da Indbyggerne have fulgt Naturen, og anvendt det meeste af den mørke Tid til Søvn, og det meeste af den lyse til deres Forretninger, ere de hverken paa deres Helsen eller paa deres Arbeyde komne noget til kort; allerhelst da man ikke kand andet, end forundre sig over Skaberens viise Forsyn, som har beskikket saaledes, at baade Lapperne og de andre Indbyggere befinde sig at have længst Lys, naar de have meest at bestille: og mindst Lys, naar de mindst behøve det.

§. 26. Her er mestendeels en haard Vinter. Men Skaberen har forundt os saa mange Dyr, som med deres varme og bløde Skind kand forsvare os imod all Kuldens Hæftighed. Saa at jeg vel har hørt, at Folk paa andre Steder ere frosne ihiel, men ikke udi Lapland, uden saadan Ulykke kunde hændt een, som formedelst Hunger og Alderdom havde forvildet sig i de langt borte liggende Udørkener. Her falder om Vinteren en stærk Snee, dog ikke altid i saadan Mængde, som jeg forhen havde hørt tale derom; og jeg har undertiden heele Vintre seet Steder, besynderligen

(r) Sal. Hr. Biskop Bilberg har uden Tvivl i sine Beretninger om Solens Lysning i disse Egne (hvilke jeg ikke har seet) handlet vidtløftigere om alt dette, saasom man ogsaa deraf fordum tog Anledning at synge:

I nunc, qvicunqve es, nostris atqve obiice terris
Æternumqve gelu, Cimmeriumqve chaos.
Hæc lege, qva narrat Bilbergius - -
Cognosces, qvanto fulgore hic ferveat æstas; &c.
Lagerlöf.

See Disput. cit. *de Westrobotnia*, pag. 8.

ligen Tuer og Græs-Moser og paa andre slette Pladser, staae bare og blotte. At Veyene ikke sielden blive med Snee tillagte og skiulte, har jeg seet, men er dog aldrig kommen ud i saadant Veyr, at jeg havde havt fornøden at skiule mig i Sneen, og at lade snee til over mig, som andre have berettet; saa fremt man ikke for samme Aarsags skyld, ligesom andre Mennesker, maa undertiden tage Natte-Herberg, eller hvile sine Rens-Dyr, hvilket, fordi Landet er ubeboet, maa ey sielden skee under aaben Himmel, da man alligevel udi slige Tilfælde har ikke større Uleylighed, end som kand være taalelig; i det ringeste staaer man aldrig i nogen Livs Fare.

§. 27. For Resten er den stærke Snee i Lapland os til ingen Uleylighed, men vi glæde os derover, fordi den gavner os ved vore Vinter-Reyser, saa at man, saa længe Vinteren staaer paa, veed at man har Vinter, og aldrig tør ved at frygte for, at Føret skal uformodentlig slaae om, som man paa mange andre Steder faaer at finde. Jeg er vis paa, at naar der engang fleere Gruber maatte komme i Gang, og de Riigdomme, som findes i de Laplandske Bierge, ret for Alvor blive førte til Nytte, skal mangen ikke ville miste den Uleylighed for mange Tønder Guld. Man har ogsaa hittet paa Udveye, at bruge saadanne Redskaber paa Fødderne, at det, uagtet den høye Snee, saare ofte har hændt, og hændes aarligen, at mangen Lap har løbet om kap med Ulven, naar den har villet adsprede hans Hiord, hvilket jeg selv har seet paa: og heraf er formodentlig kommet de Gamles Fabler om det slags Folk, som skulde være raskere paa Beenene, end de vilde Dyr, hvilket ikke kand forstaaes om andre, end om Lapperne. Og som paa den Maade endogsaa den glubende Ulv har større Aarsag at frygte for Lappen, end Lappen for den (uden hvad

den

den kand giøre hans Rensdyr) saa regner jeg det ogsaa for en Fabel, hvad endeel Skribenter berette om Lapland, nemlig at Folk der til Lands havde megen Nød af vilde Dyr, med hvilke de, for at frelse Livet, vare nødte til at ligge udi idelig Strid og Kamp. Saadan Farlighed veed man, foruden Biørne-Jagten, intet af, hvorved dog ligeledes meget sielden nogen Skade skeer.

§. 28. Saa er ogsaa merkeligt, i Henseende til det, som forhen er meldt, at hvorvel Kulden somme Aaringer varer langt ud paa Foraaret, og Sneen bliver liggende, at Moser og Enge snart heele Sommeren over ligge ligesom tilfrosne; saa veed man atter andre Aar, og næsten altid, at her bliver tiilig nok Foraar, og at Jorden paa de fleeste Steder, uden Field-Ryggene, (hvor

Nix jacet, & jactam nec sol pluviæve resolvunt,
Indurat Boreas, perpetuamqve facit. Ovid.)

bliver om Sommeren saa vel optøet og opvarmet, som andensteds. Og hvorvel jeg har sagt, at Solen ikke altid om Sommeren virker saa stærkt, saa virker den deslængere, og giør derved en temperet Luft, som tiener ikke mindre dertil, at Jordens Grøde betimeligen modnes, end til at forlyste og gavne Laplands Indbyggere.

§. 29. I Betragtning af alt dette, og naar man derhos tilstaaer, at Lapland har, ligesom alle andre Lande, sine egne og adskillige Besværligheder, saa er det udi all Tilfælde vist, at man ikke med Grund for een eller anden Uleyligheds skyld kand eller bør giøre Slutning om en bestandig og almindelig Ulykke. Thi ellers var der i heele Verden intet Land at finde, som duede til at beboes, saasom der er intet Sted at finde,

hvor

hvor jo ondt og godt, Lykke og Ulykke skiftes. Man maa derudover ikke forskyde et Land derfor, at der ikke voxe Æbler og Pærer, eller tænke, at der for den Aarsags skyld intet andet godt kunde findes.

Naar altsaa en hos Schefferum (s) anført Autor siger: *Lapponum gens neqve fruges novit, neqve poma*, Lapperne have hverken Korn eller Frugt: saa kunde det nogenlunde passere (t); Men naar han legger dertil: *neqve ullam omnino vel terræ, vel cœli benignitatem*, (eller noget andet godt hverken af Jorden eller af Himmelen) saa siger han næsten for meget, og meere end han burde sige. Jeg for min Part kand sige, og maa tilstaae, at jeg i Lapland vel har fundet Steder, som have været forskudte af Mennesker, men ikke forladte af vor gode Skabere. Hans uendelige Viisdom har beskikket det saaledes, at man finder, hvorledes den blide Soel skinner her hvert Aar lige saa længe, skiønt ikke ligesaa jævnlig, som andensteds; thi hvad der fattes i den eene Aarsens Tid, det erstattes i den anden. Hans uendelige Godhed lader Landet til Overflod aarligen frembringe de Frugter, som ingen betiener sig af. Ja, hans faderlige Kierlighed styrer og bær Omsorg for alting, og lader sin Naade hver Morgen være ny over dem og deres Børn, som frygte hannem, under hvad Clima og Poli Høyde hans guddommelige Haand behager at lede, sætte og befæste dem.

Det

(s) Lappon. pag. 357.

(t) Hvorvel det er endda for meget sagt, ligesaavel som de fleestes Foregivende, at i Lapland ingen frugtbare Træer skulde findes, saasom jeg forhen har opregnet Vindbær-Træer, Enebær og Rønnebær ɂc. Og jeg tvivler ikke, at jo ogsaa endeel andre kunde voxe der, dersom de bleve ikkun først med tilbørlig Forsigtighed plantede, at de siden kunde komme sig.

Det II. Capitel.
Om Lappernes Oprindelse.

§ 1.

At sige, paa hvad Tid Lapland først er bleven indtagen af Indbyggere, det er lige saa vanskeligt, som med nogen Vished at berette, hvor fra det Folk er kommet, som nu omstunder beboer disse Egne. Deres Grunde, som ville bevise, at Japhets Efterkommere have i Førstningen indtaget det øverste af Finland, Lapland og Helsingeland, forend de begave sig til de Søndre Deele af vort Sverrige, og siden til Danmark, Tydskland, Engelland og andre Egne, ere bekiendte (u). Dersom disse, som meget troligt synes, af Lyst og Behag til de lyse Sommer-Dage, hvilke de merkede at blive alt længere og lysere, jo længere det bar ad Norden, havde begivet sig did ad, saa maatte de just ikke strax have begivet sig tilbage derfra, og taget deres Kaas ad Sønden. Og som de første Jordens Indbyggere mestendeels mindst lagde sig paa Agerdyrkning, saa seer jeg ikke, hvad Fortrin de Søndre Lande have frem for disse Nørre, naar man betragter et Folk, som har givet sig til at giennemvandre Skove og Marke, og at leve alleneste af Dyr og Fiske-Fangst, hvorpaa disse Egne nu omstunder ere riige nok, og maa formodentlig fordum have været endda langt rigere og overflødigere. Imidlertid er det meget sandsynligt, at de Lande, som nu ere meest beboede, torde ey først, men snarere sidst være fundne og indtagne af Indbyggeee; og at baade Scytherne og vore forrige Cimmerier, Cimbrer eller Kiemper og andre slags Nordiske Folk ere i forrige

(u) Og kand sees udi den navnkundige Doct. Ol. Rudbecks Pat. *Atlantica.*

forrige Tider blevne beskrevne, baade i Henseende til deres Leve-Maade, som vore nu værende Lapper, og af Clima som de, der boe under Nord-Polen. Hvoraf kand sluttes ikke alleeneste at det har varet længe, forend alle disse have forladt deres forrige Levemaade, og begyndt at dyrke Jorden; men ogsaa at den Levemaade, som Lapperne nu bruge, er ikke ny, men gammel, og den samme, som maaskee vore gamle Forfædre, de Sveoner og Gother i fordum Tid overalt have brugt, dersom de have taget den Kaas og Vey til vort Fæderneland, som forhen er meldt.

§. 2. Men skulde det ey med Vished kunde siges, at vore Forfædre have taget den Vey (hvilket jeg overlader andre at dømme om) saa maa det være skeet, at disse Egne ere først blevne indtagne af det Folk, som nu beboer dem, de rette Thules (x) Indbyggere, nemlig vore Lapper. Mig synes det meget troligt, at de alt fra de ældste Tider af maa have havt deres Tilhold udi dette Land. I det ringeste maa de have boet der, forend Vesterbottn er bleven indtaget af Svenske Folk, hvilket formodentlig ikke saa nylig er skeet, som mangen troer, men for lang Tid siden. Det kunde, foruden alle andre gode Grunde sluttes deraf, at de fleeste Sogne i Vesterbottn, nemlig alle de, som holdes for de ældste, havde deres Navn af de Steder, som ligge nærmest op til Fieldene. Thi Ume,

(x) Efter all Anseelse maa de Gamle ved dette Land have forstaaet Lapland, saasom det ellers hverken kunde heedt *ultima Thule*, eller af saa mange Skribenter betegnes med den Omstændighed, at Solen der giorde den længste Dag ꝛc. Men om man siden har begyndt at kalde heele Scandinavia med det Navn, er hverken utroligt eller ubeviisligt; saasom vi finde ligeledes hos de nyere Geographos saadan uforsvarlig Vankundighed, at endeel synes at giøre næsten alt det til Lapland, som ligger Norden for Upland. Meget mindre tør vi ved at undres over, om de Gamle saaledes have forgaaet sig.

Ume, Pite, Lule, Kalis, Torne, have deres Navne af de Elve, omkring hvilke de ere beliggende, og kaldes altsaa gemeenlig Umeaa, Piteaa, Luleaa, Torneaa ꝛc. Men at alle disse Elve eller Aaer atter have faaet deres Navn af de Søer, fra hvilke de i Fieldene have deres Udløb, det er aldeeles unægteligt; Thi iblant alle de mange hundrede Søer, som findes i Lapland, har man aldrig hørt, nogen eeneste at have sit Navn af sin Aa eller Bæk, men altid tvertimod. Saaledes ere **Uma, Lula, Rana, Kalas** ꝛc. Søer i Lapland; men deres Elve kaldes *Umaæno* (Umeaa), *Ranæno* (Raaneaa) *Kalasæno* (Kalisaa) ꝛc. (y) Og som baade Jorden og Fiske-Vandene findes i Fieldene langt beqvemmeligere og bedre for en flygtig nykommen Colonie, baade til Giennemtog og Ophold, end Egnene ved Søe-Kanten, saa kand jeg neppe troe, at de sidste ere før indtagne end de første.

§. 3. Endeel Lapper ville aldeeles paastaae, at deres Forfædre i fordum Tid have være Eyere af heele Sverrig; men at vore Forfædre have drevet dem tilbage, og indskrænket dem efterhaanden meere og meere, ligesom der staaer om Amoriterne, **at de trængde Dans Børn ind paa Biergene, og tilstædede dem ikke, at komme ned i Dalene** (z). Men, om man skulde tilstaae dem, at de nogen Tid havde besiddet heele Vesterbottn, saa kunde der være nogen Grund dertil, nemlig førend det Svenske Folk begyndte at udbrede sig omkring disse Egne. Men at de nogen Tid have været Eyere af heele Sverrig, det kand neppe riime sig med vore Svenske Antiqviteter, med mindre

(y) Om altsaa Ume, de Gamles *Tmisland*, har faaet sit Navn af en Jætte Ymer (see sal. Mag. Joh. Asks Disput. om Ume p. 18.) saa maa samme Ymer have boet ved Søen Store-Uma i Fieldene, hvilken Søe maa da først af ham have faaet sit Navn, den ligger henved 30 Miile fra Havet, o. s. v.

(z) Domm. B. 1. v. 34.

mindre man vilde sige, at de havde været de allerforste, der strax efter Syndfloden havde indtaget disse Egne, og det forend vore Forfædre vare komne til at tage disse Lande i Besiddelse.

§. 4. At de i fordum Tid have været eet Folk med Finnerne, beviser Schefferus (a), og synes af fleere Omstændigheder at være uimodsigeligt. Men at han paastaaer, at de ere fordrevne eller udgangne fra Finnerne, er blot en Gisning. Jeg vil hellere troe, at alle Finner i fordum Tid have været Lapper, og fort samme Leve-Maade, som disse, men at de siden efterhaanden have begyndt at sætte sig ned, og at bygge sig Huus og Hiem ꝛc. Lappernes Levemaade, som omgaaes med Qvæg-Avl, er uden Tvivl ældre, end Finnernes, som dyrke Jorden, og for Resten synes det mindre rimeligt, at et Folk har forladt Huus og Hiem, og besluttet at boe under aaben Himmel, end tvertimod.

Sporger man de Skribenter til Raad, som i forrige Tider have talt noget om Finnerne, saa findes der liden Forskiel paa deres Levemaade og den, Lapperne nu fore. Schefferus beviser det samme, og anforer til Overflod baade Taciti (b) og Saxonis (c) Beret-

(a) Lappon. Cap. VI.

(b) *Non arma, non eqvi, non penates ipsis, victui herbæ; vestitui pelles; cubili humus. Sola in sagittis spes, qvas inopia ferri ossibus asperant. Nec aliud infantibus ferorum imbrium suffugium, qvam ut in aliqvo ramorum nexu contegantur. Huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum.* Det er: De have ingen Vaaben, ingen Heste, ingen Huuse, leve af Urter, klæde sig i Skind, ligge paa den bare Jord. All deres Forhaabning beroer paa deres Piile hvilke i Mangel af Jern have Odde af Been. Deres smaa Born have for Regn og Slud intet andet Skiul, end under Træerne. Der soger baade ung og gammel sit Tilhold. Hvilket sidste er ikke utroligt, den Tid de endda ikke af deres Naboer fik Vadmel til Telte ꝛc.

(c) Hvoraf vi forhen have anfort endeel; *Sunt Finni ul-*

Beretning om Finnerne, hvoraf det meste lader sig applicere paa Lappernes nu brugelige Levemaade og Forhold. Hvad altsaa Schefferus taler om Lappernes Migrationer, da de enten frivilligen eller med Vold ere blevne affondrede fra Finnerne, det maa, efter min Meening, ikke forstaaes om Lapperne i Almindelighed, men om visse Hobe og Flokke, som enten egenvilligen have fundet sig befoyede til at begive sig fra et Sted til et andet, eller ogsaa med Vold ere blevne bortdrevne, paa samme Maade, som alle Tigger-Lapper paa Landsbygden i Vester-Nordland bleve udi vor Tid drevne derfra, og tilholdte at forføye sig til Lapland, som de eller deres Fædre vare komne fra.

§. 5. Dersom man altsaa sporger, hvad Tid Lapperne og Finnerne skiltes fra hverandre, saa skal der neppelig kunde gives noget andet Svar, end at de den Tid bleve affondrede fra hinanden, da de sidste begyndte at forlade deres forrige Levemaade, at bygge sig ordentlige Huuse, og at dyrke Jorden. Men at henføre det til en vis Tid, synes at være umueligt, saasom man dagligen seer deslige Adskillelser. Thi, saa

timi Septentrionis populi, vix qvidem habitabilem orbis terrarum partem cultura ac mansione complexi. Acer iisdem telorum est usus, non alia gens promtiore jaculandi peritia fruitur, grandibus & latis sagittis dimicant, incantationum studiis incumbunt, venationibus callent, incerta illis habitatio est, vagaqve domus, ubicunqve feram occupaverint locantibus sedes, pandis trabibus vecti conferta nivibus juga percurrunt. Det er: Finnerne boe yderst udi Nord, og besidde et næsten udueligt Land til Agerdyrkning og Boepæle. De bruge skarpe Piile, og intet Folk forstaaer sig bedre paa at skyde, de stride med store og brede Piile, legge sig efter Troldom, forstaae sig vel paa Jagt, have ingen stadige Boliger, men streife omkring, og opholde sig, hvor de finde Vildt, og kiøre med Slæder og Skider paa Sneen over Fieldene.

saa snart en Lap, paa de Steder, jeg har været, begynder som en Nybygger at dyrke Jorden (hvilket udi somme Lapmarker ofte skeer) saa bliver han ogsaa strax en Find, bygger sig strax et Huus, taler, klæder sig og lever som en Find, endskiønt hans Sødskende og Slægtinge boe udi Telte, tale Lapsk, klæde sig og leve udi alt andet som Lapper. Og saadanne Lapper, som paa den Maade ere blevne Nybyggere, skal man i alt deres Forhold ikke lettelig skille fra andre Finner. Imidlertid maa man dog tilstaae, at der har været nogen besynderlig Tid, da de meere eendrægteligen have lagt sig efter Agerdyrkning, nemlig de som boede nærmest ved den Bottniske Fiord og i de øvrige Deele af Finland; da man nok fandt fornødent, at kalde dem med besynderlige Navne, og saaledes at giøre Forskiel paa dem, som grundede sig fornemmelig paa deres adskillige Levemaade.

§. 6. Dersom nu den Finske Nation havde nogen tilforladeligere Kundskab om sin Oprindelse fra ældre Tider af, saa skulde det ikke være saa vanskeligt, at udfinde deres Herkomst. Det var nok Umagen værdt, om nogen kunde anstille en nøyere Sammenligning imellem disse Sprog og de Østerlandske Folkes Tungemaal, som man meener at være nogenledes i Slægtskab med de gamle Scyther, saa kunde man udgrandske, om ikke alle disse slags Folk vare en Slægt eller Afkom af dem. Jeg veed nok, at under dette Navn ere fordum fleere Folk og Tungemaal i Almindelighed blevne befattede, ligesom ogsaa vore gamle Gother have baaret det Navn i en høyere Bemerkelse, saasom de, som Retfærdighedens Vedligeholdere og Forsvarere, vare de andres Tilflugt udi alle hos dem paakomne vanskelige Trætter og Tvistigheder ꝛc.

Imidlertid maa jeg bekiende, at, om man betragter Lappernes Leve-Maade og nu brugelige borgerlige

Forhold, saa skal man neppe finde noget Folk, hvis Adfærd kommer nærmere overeens med det, som Justinus og andre berette om de gamle Scyther. Disse brugte ingen Agerdyrkning, havde hverken Huus eller stadige Hiem, levede af deres Qvæg, og vare udi deres Hyrde-Levnet ideligen paa Flugten i de ubeboede Udørkener; førde deres Hustruer og Børn med sig, hvor de toge Veyen; levede af Melk og Honning; klædde sig i Skind; vidste ikke af Linnet og Uldent, ansaae Ran og Tyverie for den allerstørste Misgierning, og saa videre.

§. 7. Om man siger, at det gamle Scythiens Grændser have strakt sig til disse Egne, saa siger man ikke andet, end det, som troligt kand være. Siger man ogsaa, at dette Folk under de opkomne Folke-Flytninger have begivet sig hen til disse Lande, hvor de kunde leve i Fred, og hvor de fandt Creature for sig, nemlig vilde Rens-Dyr, som de tæmmede og giorde til deres Creature, ligesom de havde andre i deres eget Land, saa siger man ikke heller andet, end hvad som letteligen kunde være skeet.

Om Samojederne, Samojedi, have været en Scythisk Nation, og fordum boet omkring de Steder, hvor Geographi gemeenlig sætte dem, saa er det ikke utroligt, at de have været i Slægtskab med *Same* og *Some*, det er Lapper og Finner, omendskiønt de formedelst den ulige Skiebne, hver af Parterne har håvt, i Henseende til Tungemaalet skulle findes ikke meere Liighed at have med hverandre, end Gothernes Efterkommere i Italien og Spanien nu omstunder have med os. Dersom man altsaa vil anstille en Sammenligning en imellem Sprogene, saa er det ikke nok, at man opregner en Hob Termer og Ord, som ere uliige. Thi siden de paa begge Sider, i Henseende saa vel til Tungemaalet som til Levemaaden, ere blevne blande-

blandede med andre Nationer, saa kand man ikke formode sig saadan Liighed, at man kunde være vis paa sin Slutning formedelst det, at man har opregnet en Hob uliige Terminos. Det er ogsaa merkeligt, at et Folk formedelst Svogerskab med andre, i sær formedelst Giftermaal, meget let kand komme til at forandre sit Sprog. Hvorpaa jeg har seet Prøver i Lapland, at indfødde Svenske, som have gift sig enten med Lapper eller Finner, have efter en kort Tid begyndt at forglemme deres Moders Maal, og deres Børn have ikke forstaaet et Svensk Ord. Hvoraf jeg nokfom har lært at skiønne, hvor vanskeligt det er, blot af et Folks Tungemaal at udforske, med hvilke Nationer det er i noget Slægtskab eller ey.

§. 8. Deres fornemmeste Grund, som ville bevise, at Lapperne ere en Affødning af de ti Israels Stammer, iblant hvilke sal. Hr. Archiat. og Medic. Professor Doct. Ol. Rudbeck Fil. har været den første, torde meest være tagen af det Laplandske Sprogs Overeensstemmelse med det Hebraiske (d). Thi dersom Liigheden herudi var øyensynlig og vis, saa skulde man let kunde troe, at de vare komne af de fornævnte Stammer, som **forlode Guds Bud, giorde sig Kalve og Lunde; tilbade Himlens Hær, tiente Baal, lode deres Sønner og Døttre gaae igiennem Ilden, foer med Spaadom og Troldom** (e), og bleve derudover bortførte i det Assyriske Fængsel, hvorfra ingen veed, hveden de toge

(d) Af sal. Hr. Provst og Lærere i Bygdeaa, Mag. Joh. Telin, som foretog sig ex professo at sammenligne disse Sprog, mindes jeg mig at have hørt sige, at han havde fundet det Lapske Sprog at komme meere overeens med det Syro-Chaldaiske og Samaritanske, end med det Hebraiske. Dersom hans Tanker og Arbeyde angaaende denne Sag engang kom for Lyset, saa torde det give ikke liden Oplysning herom.

(e) 2 Kong. B. 17. v. 16. 17. 23.

deres Vey: uden Tvivl, efter Guds egen Trusel, i et Land, som hverken de eller deres Fædre havde kiendt, hvor de skulde tiene andre Guder, Stokke og Steene: ja, hvor de intet vist Hiem skulde have, eller deres Fod nogen Hvile faae: hvor Herren vilde give dem et bævende Hierte (f) 2c.

§. 9. Ihvorvel denne Sag kand paa en og anden Maade giøres meget sandsynlig, saa maa man dog bekiende, at der fattes endnu nogle Grunde, forend man kand fordriste sig, at udgive den for vis og uimodsigelig. Og hvad i Besynderlighed Sproget er angaaende, da synes det vel at ville betyde noget, at Ordene findes at være hverandre liige, men giør dog Sagen ikke meere end probabel; saasom man udi mange andre Sprog kunde vise megen Liighed med det Hebraiske, om man vilde giøre sig Flid og Umag at tænke derpaa: og det er derforuden bekiendt, at de Lærde for længe siden have søgt at sammenligne baade det Americanske og andre Folkes Tungemaal med samme Hebraiske Sprog 2c. Imidlertid gives os ved disse Liigheders Jagttagelse Anledning til at prise Skaberens Viisdom, som har ladet alle Tungemaal, somme meere og somme mindre, komme overeens med det Sprog, som holdes for det ældste, og paa hvilket han har behaget at lade sin Lov og sine Løfter for alle Mennesker optegne. Og hvor vidt disse Sprog, qva Grammaticalia, komme overeens, kand lettelig merkes af de udkomne Lapske Grammatiker, naar de confereres med den Hebraiske; i hvilket Fald jeg agter, at der vel nogen Liighed (g) kand spores, (ligesom imellem

(f) 5 Mos. B. 28. v. 36. 65. Conf. hvad der tales om deres Afreyse i 4. Esr. B.

(g) For Exempel, at de Lapske Verba til Deels i Henseende til deres Bemærkelser lade sig bøye efter Hebræernes Conju-

lem alle andre Sprog); men ogsaa megen Uliighed (h).

§. 10. Imidlertid er deres Flid og Umag at berømme, som paa disse Sprogs Sammenligning enten have arbeydet, eller endnu torde arbeyde. Jeg har forhen erindret, at man udi slige Tilfælde, i Henseende til den Forandring, alle Tungemaal ere undergivne, ikke bør vente sig nogen Fuldkommen Overeensstemmelse, allerhelst imellem deres Tungemaal, som i Henseende baade til Tiderne og Stederne ere saa langt adskilte, som vore nu værende Lapper og de fordum Tids Hebræer. Og, om man af andre Omstændigheder kunde merke nogen Liighed eller ufeylbar Egenskab, som dette Folk befandtes at have med Israeliterne tilfælles og allene, saa tvivler jeg ikke, at jo en Liighed udi Sproget, om den med nogen Vished kunde kiendes, skulde synes at faae Sted iblant de beste og sikkerste Grunde.

Det er sandt, at nogle Historier og Legender, som af Lapperne føres omkring, ere til Deels de gamle Rabbiners Fabeler og Beretninger ikke ulige. At den Israelitiske Nation af Natur har været meget overtroisk, er en Egenskab, som ligeledes vil hænge ved disse; iligemaade egennyttig og hoffærdig og Foragtere af

 alle

gationer, have endeel Grammatici viist baade i det Lapske og Finske (see Gananders Gramm. Lapp. og Vhaëls Gramm. Fen.); omendskiønt man maa tilstaae, at her findes endnu fleere Verborum Modificationes, end i det Hebraiske. o s. v.

(h) For Exempel Casus Nominum, som endeel hos Lapperne have observeret til 9 udi Tallet, endeel 14. som for langt skille sig fra Hebræernes. Ligeledes Differentia generum, som findes i det Hebraiske, men ikke i det Lapske; thi at endeel kalde Genus Masculinum *Warjes* og Foem. *Ningeles*, er ikke accuratè talt, saasom ved disse Ord ikke forstaaes, hvad Grammatici kalde *Genus*, men hvad Physici kalde *Sexus*. Hvad man ogsaa i den Henseende har berettet Scheffero (Lapp. p. 87.) e ugrundet. Ait omigt at forbigaae.

alle andre Nationer; foruden andre Sinds Tilbøyeligheder, hvori de synes noget nær at ligne hverandre. Paa Legemets Gestalt og Skikkelse, i Henseende til dets korte Statur, brunagtige Couleur og sort Haar, skal der ikke findes stort Forskiæl paa dem: Ligeledes paa Klædedragten, efter den Beskrivelse, man har om de gamle Israeliters Kapper, Kiorteler, Barhed i Bringen (i) og Sølv-Belte, som hos Israeliterne have været ikke udi mindre Priis, end hos disse (k). At Lapperne gierne sætte guule, blaae, røde Snore, Klude og Bræme omkring, og ved Folderne og Aabningerne af deres Klæder, seer man dagligen. Og man veed, at Israeliterne til noget deslige havde af Gud en besynderlig Befaling (l).

§. 11. Mandfolkenes Forretning var hos Israeliterne at slagte og at lave Mad: ligesaa hos Lapperne. Og som de første ofte toede deres Hænder, saa giøre ogsaa disse. Hofte-Seenen af sine Rens-Dyr spiser Lappen ikke, men spinder Traad deraf. Naar Lappen griber til sin Kiød-Gryde, saa kand man temmelig nær indbilde sig Israeliternes Appetit ved deres Kiød-Gryder i Ægypten (m).

Naar man kommer til Lappens Koje, og seer ham ikke alleeneste som Partriarkerne, at boe udi Telt, men ogsaa at brede sine Klæder paa det Sted, man skal side, saa er han deri Israeliterne temmelig lige, naar de vilde bevise nogen særdeeles Tienstagtighed og Æres Beviisning (n). Og ligesom Israeliterne ved Kys bevidnede hverandre deres Troskab og Kiærlighed, saa giøre ogsaa Lapperne det samme. Deres Brænde-

(i) 1 Mos. B. 27. v. 16.
(k) Conf. 2 Sam. 18. v. 11.
(l) 4 Mos. B. 15. v. 38.
(m) 2 Mos. B. 16. v. 3.
(n) 2 Kong. 9. v. 13. Matth. 21. v. 8.

de-Cur, som jeg paa sit Sted skal tale om, torde maaskee være af samme slags, som der omtales udi Mosis Bøger (o).

§. 12. Saa ere ogsaa visse Meeninger hos Lapperne ey ulige med Israeliternes. For Exempel: De ville ikke troe, at den synder, som dræber en Tyv, naar han findes at bryde ind i en andens Eyendom (p). Det hænger ogsaa endnu ved alle Lapper, at holde Løverdagen hellig, og paa samme ikke at foretage sig noget Arbeyde. Thi, at flytte deres Boepæl om Søndagen, derover giore de sig ingen Samvittighed; men om Løverdagen skeer det ikke, ligesaa at fiske, skyde, o. s. v. foruden stor Nøds Fald, saasom de troe, at alt Løverdags Arbeyde vanlykkes, og fører Skade med sig. Dagen for de store Høytider holde de ogsaa som en Forberedelses Dag, hvorved de tage samme Omstændigheder i agt, som ved Løverdagen. I Henseende til Qvindfolkenes Maaneds-Tider holde Lapperne næsten samme Skik, som Israeliterne, saasom saadant et Menneske hverken bliver lidt andensteds end ved Døren, eller maa have saadanne Klæder paa, som andre, eller spise med dem, men ansees, som en ureen Person. Det er ogsaa bekiendt, at dette Folk har en hæftig Længsel efter Livs Frugt; saa og at de, ligesom Partriarkerne, maa kiøbe sig Hustruer. Iligemaade, at de have forbeholdt sig en Rettighed, efter eget Behag at gifte deres Børn: og give deres Tieneste-Folk Creature til Løn, ligesom Laban gav Jacob. Saa kommer ogsaa deres Sang i Henseende til Lydet og Cadencen temmelig overeens med den, som Rabbinerne endnu i denne Dag bruge i deres Synagoger; hvorom jeg har

 ladet

(o) 3 Mos. B. 13. v. 24.
(p) 2. Mos. B. 22. v. 2.

ladet mig forsikre af dem, som have hørt begge Deele; hvilket ligeledes af Node-Bøger kand sees.

§. 13. At de fordum Tids Finners og Lappers Afgud Jumala har været prydet med en Krone, som var besat med tolv Ædelsteene, beviiser Schefferus (q) af gamle Svenske Historier, hvilket torde være giort til nogen Amindelse om de tolv Iraels Stammer. Og ligesom hos det Jødiske Folk var en stor Subordination imellem deres For-Mænd, ældre og yngre, saa hædre ogsaa Lapperne gierne de Ældste af deres Folk, og adlyde dem i hvad de holde for godt og foranstalte. Af deres Offer kand man maaskee ikke tage nogen Grund, saasom næsten heele Verden i forrige Tider brugte det samme. Besynderlig er dog den Bestrygelse med Blod, de bruge. Paa deres Guder, Altere og Støtter komme Lapperne ikke gierne med Knive, men dem af Træ giore de meest af Rødder, forloren tilhugne med Øxen, og de af Steen ere meest saaledes, som Naturen har dannet dem (r). At opreyse Steene og Støtter paa Landet; maa have været brugeligt hos Israeliterne, eftersom HErren nødtes til ved et Forbud at holde dem derfra (s). De Løfter, Lappen gior til sine Afguder, gaaer han ikke fra, i hvad det end skulde koste (t). At Lappen æder selv Kiødet, og giver sine Guder Beenene, er ikke ulige Israeliterne, som vare meget tilbøyelige til at forfalske HErrens Offer. At de affældige Israeliter pleyede at bage Kager til Himmelens Dronning (u), derudi ere Lapperne dem ikke uliige, som ogsaa paa en vis Tid om Aaret lave Kager til, og sætte dem ud til

(q) Lappon. pag. 60.
(r) Conf. 2. Mos. B. 20. v. 25.
(s) 3 Mos. B 26. v. 1.
(t) 4 Mos. B. 30. v. 3.
(u) Jer. 44. v. 19.

til een, som de kalde **Ruotta** (w). At Lappernes Qvindfolk, Hunde og Creature ey maa komme ved de Bierge, hvor deres Helligdomme ere opstilte, derom skal meldes paa sit Sted (x). At Lapperne i fordum Tid havde ofret deres Born levende til en Afgud ved Besosing, en Miil fra Kimi-Soen, beretter Gabriel Tuderus (*), i hvilken Skik de ikke ere ulige de affaldne Israeliter ved deres Afgudstieneste til Moloch. &c.

§. 14. Dersom nu Finner og Lapper have været eet Folk, saa maa de ogsaa begge være komne af samme Israels Stammer. Nogle tør giøre den Gisning, at Lapperne (Same) have deres Herkomst af Simeons Stamme, som med sin Broder og heele Israels fælles Slægt Levi (*Lave*) skulde blive **adspred** ikke alleeneste i Israel (y), men ogsaa omkring de Nordiske Fielde. Men *Suomalaiset* eller Finnerne af Sabulon, som skulde boe ved **Søe-Havnene og Skibs-Havnene** (z), baade i Israel og ved vore Fiorde: og saa videre udi de andre Stammer iblant hverandre.

Hvorvel de fleeste af disse Grunde og Omstændigheder kand holdes for saadanne, som vel kand giøre denne Sag noget sandsynlig, men ikke overbeviise een derom, som jeg ikke heller udgiver dem for andet; saa tvivler jeg dog ikke, at jo mange fleere langt vigtigere, kandskee ogsaa gandske uryggelige, kunde optenkes herom af andre (a) som have bedre Leylighed at overlegge Sagen: da man med Tiden kunde blive derom aldeeles og tilfulde forvisset.

§. 15.

(w) **Druotta**, eller **Drotta**, et gammelt Ord, som betyder en Helt eller Konge, hvorom siden meere.

(x) Conf. Ebr. 12. v. 20. 2. Mos. B. 19. v. 12. 13.

(*) I sin Beretn. om Lappernes Tilstand in Mscript.

(y) 1 Mos. B. 49. v. 7.

(z) Ibidem. v. 13.

(a) Forbemeldte sal. Hr. Archiater Doct. Ol. Rudbeck, som foretog sig ex professo at bevise denne Sag, havde uden Tvivl herudi givet os fuldkommen Satisfaction, hvis ikke hans

§. 15. Imidlertid, og for at komme til det, som er noget vissere, saa bliver det en afgiort Sag, at Lapper og Finner i Førstningen have været eet Folk, som jeg har sagt at være beviist af Scheffero, og er fornemmeligen af begge Tungemaalenes Overeensstemmelse saa klart og uimodsigeligt, at ikke meere kand tvivles derpaa. Allerhelst da jeg ogsaa har merket, at undertiden de Lapper, som have boet allerlængst fra Finland, have havt visse Talemaader, som ere nøyere komne overeens med Finnernes, end de, som have boet dem nærmest &c.

Den Tid de vare eet Folk sammen, ere de af andre Nationer udi lang Tid blevne kaldede **Finner**, **Fenner** eller **Fanner**, og i de ældre Tider enten *Himantopodes* (b), eller *Pygmæi* (c), eller *Cyclopæ* (d), eller *Cynocephali* (e), Busier (Buser), eller anderledes (f).

§. 16.

lærde Verk *Nora (odde) Samolad*, eller *Lapponia Illustrata*, udi den ynkelige Ildebrand, som i Begyndelsen af dette Seculo ødelagde den Stad Upsal, til største Deelen, og i sær det, som var denne Sag angaaende, var bleven den lærde Verden berøvet.

(b) **Krog-føddige**, enten for deres Skoes Skyld, eller formedelst deres Fødders Skikkelse, naar de løbe paa deres saa kaldede Skider &c.

(c) Formedelst deres mestendeels lave og korte Statur.

(d) Med eet Øye i Panden; saasom man, naar de komme frem i deres rette Vinter-Habit, kand ikke see meere bart af dem, end en liden Aabning for paa Ansigtet. See Scheff. Lapp. p. 209.

Pellibus & sutis arcent mala frigora braccis,
Oraqve de toto corpore sola patent. Ovid.

(e) Som, efter de Gamles Beretninger, ikke allene havde Hunde-Hoveder, men ogsaa et Tungemaal, som kom nærmere at giøe, end at tale. Hvilken Vildfarelse er ikke underlig hos de gamle Fremmede, naar man i vor Tid har hørt Svenske Folk at være af den Tanke, man kunde ikke lære Lapsk, med mindre man lærde først at biæffe.

(f) See Scheff. Lapp. Cap. 2. pag. 13. Om de nogen

§. 16. Thi, at man af et Folks Klædedragt, Gang og andre Omstændigheder, besynderligen i forrige Tider, ikke alleeneste har givet mange Nationer Ogenavne, men ogsaa giort sig selvsomme Begreb om deres Skabning, det er noksom bekiendt af alle de underlige slags Folk, som fordum Tids Geographi have beskrevet at findes i Africa, Æthiopien, Arcadien, Indien og andre Lande, som man siden har fornummet at bestaae i blotte Fabler. Vore Lapper have ikke heller kundet undgaae samme Skiebne, som af bemeldte Navne kand skiønnes; og endeel holde ligeledes for, at de ere de samme, om hvilke den gamle Herodotus skal have berettet, at deres Fødder vare skikkede ligesom Geede-Fødder, formodentlig fordi Fremmede, som i en Hast have seet dem, have af Skoen giort Slutning om Fodens Skikkelse. Og man behøver ikke at gaae tilbage til de gamle Tider, saasom jeg mindes, mig selv, da jeg opholdt mig i de Søndre Lapmarke, at have faaet falske Begreb om de Nørre Lappers Skabning, da jeg alligevel siden ved min Didkomst fandt intet merkeligt Forskiel paa dem, undtagen at Klæderne skilte dem noget fra de andre. Imidlertid kand jeg forsikre, at ligesaa underlige og foragtelige Tanker, som andre Nationer have havt om Lapperne, saa underlige Meeninger have ogsaa disse havt og have dem endnu om andre Folk.

§. 17. Men at Lapperne i de følgende Tider, siden de ere blevne skilte fra Finnerne, enten alle, eller en stor Deel af dem, ere blevne kalded e **Skridfinner**, **Skrikfinner**, *Scritobini* og σκριθιφίνοι, af det Svenske Ord

Tid tilfælles med vore gamle Forfædre ere blevne kaldede Hyperborei, kand man vel ikke aldeeles sige ja til: dog synes endeel af det, som de forrige Tiders Skribenter e have berettet om Hyperboreis, ey mindre at kunde passe sig p aa Lapperne, end paa os og vore Fædre. Conf. Plin. Hist. lib. IV. Cap. 12.

Ord **skridda** eller **skrinna** (skride), formedelst deres Skiøyter eller Skider, de havde paa Fodderne, derom melder ligeledes Schefferus paa mange Steder (g), udi hvilken Tid de vare et frit Folk, og havde formodentlig deres egne Konger, indtil Kong Magni Ladelaas Tid, som regierede A. 1277. Men hvorledes de da kom under Sverriges Krone, og siden under og udaf Birkarlenes Magt, udfører samme Schefferus vidtløftig (h). Saa vel som Tiden, da deres Naboer begyndte at kalde dem **Lapper** (i); hvilket han beviser at være skeet imellem de Aar 1077 og 1190 (k).

§. 18. Alt hvad der ellers kunde siges saavel om deres Oprindelse og Herkomst, som om deres Tilstand i de ældre Tider, det gaaer jeg forbi, som noget, der er uden

(g) Lappon. pag. 10. 50. 250. 323.
(h) Cap. XII.

(i) Det Ord **Lap** er vel neppelig taget af deres Sprog, omendskiønt noget Ord, saasom *Lappet*, tabe, forliise, *Lappo*, Træ-Mos (hvoraf deres Rensdyr i Mangel paa andet Mos kand leve, og som de altsaa først pleye at spørge efter, naar de komme paa mossede Steder i Landet) kunde synes at give nogen Anledning dertil. Imidlertid veed de ikke engang, at de blive af os og andre Nationer saa kaldede, saasom de i deres eget Sprog hede *Sabme* eller *Same*. Det maa altsaa i Førstningen have været et Svensk eller Finsk Øgenavn, som siden hos andre Nationer er blevet vedtaget: ligesom de kalde os Svenske enten med Finnerne **Ruotta** eller **Druotta** (Drotter, som vore Konger kaldtes indtil det 7de Seculum), eller *Daro*, som enten er i Slegtskab med *Darock*, bedragelig, eller *daret*, at falle, byde fal. Men om det Ord **Lap** kommer af Finnernes Laappu, eller de Svenskes **Lapp**, saadan som man lapper Klæder med, eller Geede-Kløv, som de gamle Gother, skulle kaldet Lapp, eller af det Ord **Lappa**, som man i Nordlandene kalder Flagermuus, eller ogsaa af det Svenske Ord **Løpa**, (at løbe) 2c. det er mig lige meget, saasom den, der først har givet dem saadant Øgenavn, neppelig har været saa sindriig, at man kunde vente sig at finde nogle nyttige Hemmeligheder udi dette hans Paafund.

(k) Lappon. pag. 7.

uden for mit Øyemerke, saasom baade Schefferus og andre vidløftigere have skrevet derom, og vil alleneste anføre noget af deres egne Beretninger om fordum Tids Hændelser; dog ikke meere, end hvad jeg selv har hørt af dem, og som jeg har merket med andres Beretninger til deels at stemme overeens og til deels at vige derfra.

Da jeg ved min første Ankomst til **Kaitom** i Luleaa-Lapmark foretog mig at udforske, om de havde nogle Beretninger, som de Barn fra Barn havde faaet af deres Forfædre, baade om eet og andet; saa begyndte somme at fortælle, hvad de havde hørt af de Gamle om Verdens Skabelse, og begiærede af mig at vide, om det var sandt. De sagde, at, da Gud skabte Verden, spurde han **Perkel**, eller den Onde, til Raad, hvorledes alting skulde indrettes. Gud vilde, at alle Træer skulde bestaae af Marv, alle Søer af Melk, og at paa alle Græs, Blomster og Urter skulde voxe Bær. Men den Onde satte sig derimod, hvorved det ogsaa forblev. Jeg spurde dem, hvorledes det kom sig, at ikke Guds, men den Ondes Villie fik Fremgang? de sagde, det vidste de ikke; men de troede, at den Onde var skyld i, at ikke alting blev saa godt, som Gud vilde havt det.

§. 19. Da jeg spurde dem, om de vidste, hvorledes deres Fædre vare komne til at boe udi dette Land: og om der havde boet Folk, førend de kom did? saa svarede de, det første vidste de ikke, men agtede dog, at der saa vel som paa andre Steder havde boet Folk, førend Gud ødelagde Verden. Jeg spurde, hvorledes det gik til dermed? De sagde, der har fordum været en Tid, da Gud (Jubmel) vendte op og ned paa Verden, saa at Vandet udaf Søerne og Elvene gik op over Landet, og druknede alle Mennesker, undtagen tvende Sydskende, en Dreng og en Pige. Disse tog

Gud under Armen op paa et høyt Bierg, som kaldtes *Passe-Ware*. Hvilke siden, efterat Faren var forbi, og Gud havde sluppet dem fra sig, skiltes fra hverandre, og gik hver sin Vey, i den Meening, at søge, om der ikke fandtes fleere Folk i Verden, end de. Efterat de saaledes havde vandret tre Aars Tid omkring, kom de atter tilsammen, og kiendte hverandre igien. Derudover skiltes de atter ad, og der gik tre andre Aar forbi, førend de mødtes, og kiendte hverandre igien. Men da de mødtes tredie gang efter andre tre Aars Forløb, kunde de ikke meere kiende hverandre. Derudover fulgtes de ad, og avlede Børn med hverandre, hvoraf siden alle Mennesker, som nu leve i Verden, ere komne. Fleere Omstændigheder vidste de ikke at berette. Men dette sagde de sig for sandt at have hørt fortælle af gamle Folk.

§. 20. Paa Spørsmaal, om de vidste, fra hvad Land deres Forfædre vare komne, og i hvor vidt de vare forbundne med andre Folk? fik jeg til Svar, at de Gamle havde vidst at sige, at Lapper og Svenske havde i Begyndelsen været eet Folk, og deres Stamfædre vare kiødelige Sydskende, som havde havt samme Fader og Moder. Men det hændtes, at, da der reyste sig en hæftig Storm, blev den ene bange, og søgte at skiule sig under et Bredt. Af hans Efterkommere bleve Svenske, og Gud lod dette Bredt forvandles til et Huus. Men den anden, som var frimodigere, og vilde ikke søge noget Skiul, blev Stamfader for Lapperne, som endnu indtil denne Dag have deres Tilhold saa godt som under aaben Himmel.

§. 21. Men angaaende nogle deres mandige Bedrifter i de nyere Tider, veed de almindeligen i samme Kaitom-Lapmark omstændeligen at berette om et Feldtslag, som deres Forfædre skulle have vovet imod Russerne (*Karjel*), undtagen, at de ikke ere i Stand til at næv-

nævne Tiden, og hvor længe det er siden det skeede. Sagen skal have saaledes hængt sammen, at et Russisk Partie har begivet sig paa den Nørre Side op til Lapland; og ved det de angreb Lapperne uforvarendes, fik de et anseeligt Bytte af Penge og Rensdyr: hvorudover de Tid efter anden gave sig til at streife omkring alle Lap-Veye, som de træffede, betienende sig om Vinteren meest af Skider. Man har viist mig sommesteds Huuler i Jorden, som man om Sommeren havde giort i den Meening at skiule sig deri. Og, som de befrygtede en almindelig Undergang, saa have de i denne Lapmark i Hobetall slaaet sig sammen, og taget en gammel Mand af deres Folk til Anfører. Den samme har anført dem paa den Maade, at, da de kom did, hvor de formodede at Fienden skulde komme, betiente han sig af et Krigs-Puds, i det han lod føre en stor Deel Tømmer og paa et høyt Bierg. Derpaa lod han vel nedtrampe Sneen omkring heele Bierget, og bære Vand derpaa, at det blev Jiis-slaget, indtil Toppen af Bierget. Siden lod han hugge Trappe-Trin udi Jisen, og giøre Veye fra alle Sider og Kanter dertil, paa det at Fienden skulde finde deres Leyer. Hvilket ogsaa gik efter Ønske; thi da Russerne kom, havde denne opstilt sit Mandskab øverst paa Toppen af Bierget, hvor der syntes at gaae en temmelig Vey til paa alle Sider. Men da Fienden, som fordristede sig til at stige op til dem, kom halv-veys op ad Bierget, saa slap disse paa eengang deres Tømmer løst, hvilket knusede de fleeste af dem, saa nær som nogle faa, hvilke de siden dræbte. Men tvende slap de med Livet, den ene med een Arm, og den anden med eet Been. Disse fik Lov til at reyse hiem, og at berette deres Folk, hvad Endeligt deres Mandskab havde faaet. Paa Antallet paa de Ihielslagne havde de ingen anden Regning, end at de berette, at man tog de Fyr-Staal,

der fandtes hos dem, og satte dem paa Strengerne af deres Træ-Buer, hvormed halvtredie Strenge blev opfyldt. Men som hver Strenge paa disse Buer holder gemeenlig en god Favn i Længden, saa maa det have været en anseelig Hob. De have viist mig en dyb Dal neden for Bierget, hvorigiennem de havde ført Vandet op; iligemaade visse Steder ved Foden af Bierget paa den Nørre Side, hvor der groer bedre Græs, end ellers, foregivende, at de Ihielslagnes Blod gior disse Stæder frugtbare. Samme Bierg kalde de endnu i denne Dag, efter den Russiske Anførers Navn, *Käppoware*. Det ligger omtrent fire Miile Norden omkring Gelliware, og er det eeneste paa den Kant, hvorpaa jeg til udi Julii Maaned har seet Snee og Iis ligge.

§. 22. Dette synes vel formedelst visse Omstændigheder at være vanskeligt at troe. Men som de saa almindeligen tale derom, og ere saa eendrægtige i deres Beretninger, og Russerne ligeledes udi forrige Krig med Sverrig vare temmelig langt op paa den Kant, saa kunde det maaskee i de ældre Tider have tildraget sig, at et fiendtligt Partie havde givet sig til at besøge et Folk, som var sikkert, og kunde forsyne en Armee med Kiød, Ost, Melk og andre Mad-Vahre, helst førend et større Antall Svenske Folk har begyndt at sætte sig ned paa disse Steder. Og, omendskiønt man kundeltvivle, om der maatte findes saa meget Mod hos Lappen, som gemeenlig holdes for at være meget frygtagtig og forsagt, af dem, som ikke have lært at kiende ham ret; saa vil jeg dog ikke raade nogen, at besøge ham, for at angribe hans Hiord og Eyendom, saasom jeg troer ham i saa Maade paa det yderste skulle forsvare sig og sit. At disse Lule-Lapper ligeledes i fordum Tid have holdt en Trefning med Russerne paa en Holm

i Lule-

i Lule-Elv, det er ogsaa en gammel Sagn (l). I den sidste Krig med Rusland vare der adskillige Lapper, som viiste mig hen ved 30 til 40 Piile med hvasse Jern i Enderne, saa og Kølver, som de agtede at bruge, i Fald nogen Fiende skulde komme til dem, o. s. v.

Det III. Capitel.

Om Lappernes Tungemaal.

§. 1.

Lapperne have og bruge deres eget Sprog, som i sig selv er en Dialect af det Finske, men udspækket og blandet med andre Tungemaal, besynderlig Svensk og Norsk. Saa at mig undertiden mangfoldige Ord ere forekomne, om hvis Oprindelse jeg intet vist har kundet sige. Endeel synes at være reene Svenske Ord, som dog i deres Sammenhæng og Slægtskab ere saaledes indflættede i det Lapske, at jeg ofte har tænkt, at vi lige saa let havde faaet dem af Lapperne, som de af os (m), saasom jeg ikke aldeeles tør paastaae, at dette Sprog nogen Tid har været eet med det Svenske, efterdi det har sine Idiotismos

 og

(l) See Præstens Mag. Niels Hackzells Disput. om Lule og deromkring liggende Sogne, pag. 18.

(m) For Exempel *tarboebet*, paa Svensk tarfwa: *almog*, *almag*, almoge (almue): *varjelet*, wårja: *dappet*, tåppa: *raube*, *raffe*, Ro, Fred. *Jattet*, jåtta antiqv. lofwa. *Svaina*, en Dreng, af de Svenske Swån, Svend, *Tärdno*, en Pige af Tårna. *Jäbd*, jåmnlik. *Hubmet*, huma, berygte. *Rito*, tråta. *Nuokes*, nog, nok: *geino*, en Vey, ab antiq. geina, contraire. *Garves*, gőr, moed, færdig. *Wesom*, Wåsend, Væsen, Levnet. *Sierra*, såre, sårskild, sær. *Mattet*, mågta, formaae. *Jacket*, jaka, at sige ja til, at troe: *Gattet*, ab antiq. gieta, conservare: og mange andre næsten utallige Ord, helst naar man confererer dem med det gamle Svenske.

og Egenskaber, som synes at vige alt for langt derfra.

§. 2. Imidlertid maa denne Liighed med de næstgrændsende Sprog have givet somme Anledning til at troe, at det var et sammenlappet Sprog af andre Tungemaal, eller at Lapperne nogen Tid havde været nødte til at opdigte sig selv et nyt og eget Sprog (n). Men, ihvorvel man tilstaaer, at de have mange Ord lige med andre Tungemaal, saa kand det dog i Grunden selv ikke være sammenlappet eller af dem selv opdigtet, saasom det befindes konstigere, end at det af et Folk skulde kunde være fingeret og bragt til saadan Fuldkommenhed, som det synes at have. Thi, i hvor vanskabt de Gamle have forestillet sig dette Sprog, saa har man dog nu fundet, at det i sig selv er saa net, Ordriigt (o) og behageligt, som noget Sprog kand være; og saare let og utvunget for dem, som ere det vel mægtige. Og maa jeg bekiende, at vort Svenske er langt grovere og haardere, end dette, saasom det har hverken saadan Orden i sine Bøyelser (p) og Bemærkelser

(n) See Scheff. Lappon. Cap. XV.

(o) At dette Sprog ikke er fattigt paa fornødne Ord, kunde vidtløftigen viises, og man finder ikke sielden hos dem adskillige Terminos paa de Ord, som andre udtrykke med een. For Exempel, Svogre kaldes *Maka*, naar den eene har den andens Søster til ægte, men de som have taget tvende Søstre til Koner, kalde hverandre *Sville*. Saaledes heder en Fugle-Reede *Besse*, den kaldes ogsaa *Woude*; den eene er bygt i Træer, den anden paa Marken. *Geino* betyder en Vey, *Bahlka*, en Sommer-Vey, *Rati*, en Vinter-Vey, *Aito*, en Flytte-Vey, *Daale*, en gammel tilgroet Vey, o. s. v.

(p) For Exempel de mange Verborum Modificationes, som have fleere Forandringer, end næsten i noget andet Sprog. Thi da *Laidet* betyder at lede, saa er *Laidelet* at blive ved at lede, *Laidetet* at lade lede, *Laidetallet* at lade sig lede, *Laidegaatet* at begynde at lede, *Laideſtet* at lede lidet, *Laidanet* at blive ledt (nemlig i Activo concomitanter, men i Passivo *Laidanovet*, naar det skeer invitè eller viribus non concomitantibus) *Laidetallet*, at forhindre fra at lede &c. Saaledes fin-

fer (q), eller saadan Lethed i Udtalen. Hvorudover det falder de fleeste Lapper vanskeligt, at tale reent Svensk, og formere sig gierne en lettere Udtale (r) i somme Ord, i sær de Stavelser, som have fleere, end tre Moras; jeg

des ogsaa udi Nominibus en meget ypperlig Orden, som til deels kand sees af Casuum Flexioner og redelige Adskillelse fra hverandre, for Exempel udi Casu Nom. Sing. *Herra*, Herre. Gen. *Herran*, Herrens. Dat. *Herrai*, Herren. Accus. *Herrab*, *Herraw*, *Herrava* og *Herraa*, Herren. Voc. ut Nom. Ablat. *Herrast*, af Herren. Locativo *Herrasne* & *Herranne*, udi Herren. Mediativo *Herrain* og *Herraina*, med Herren. Privativo *Herrat*, foruden Herre. Negativo, *Herradaka*, Herreløs. Factivo *Herran*, til en Herre. Nuncupativo, *Herralaka*, herlig. Penetrativo, *Herrai*, ind i Herren. Instructivo, *Herrai*, Herre-viis, ꝛc. og som endeel af disse Casus har lige Endelser, saa finder man dem i somme Grammatiker sluttede under eet; og efterdi man for Resten har meent, at endeel kunde regnes iblant Adjectiva, som Negativus, endeel iblant Adverbia, som Nuncupativus, saa er det skeet, at Numerus Casuum hos Grammaticos er ikke lige.

(q) Thi, ikke at tale om alt andet, saa har jeg ofte forundret mig over deres brugelige Particler, som Adverbia og besynderligen Præpositiones, hvoraf ikke alleene de fleeste lade sig i mange Casibus declinere, men forandre ogsaa undertiden i hver Casu deres Bemerkelse. Saaledes er *lusa* en Præposition, og staaer i Casu Dativo, hvor det betyder til. *Ludne* eller *Lunne*, er Casus Locativus, og betyder hos. *Lutte* er Casus Abl. og betyder fra. Saaledes er *sis* en Præpos. som betyder ind. Udi Dat. *sisa* (*wadse sisa*, gak ind) udi Locat. *sisne* eller *sinne* (*orro sinne*, bliv inde) udi Abl. *siste* (*baata siste*, han kommer inden fra). Og som jeg hos disse og andre har fundet en naturam nominis Substantivi, saa har jeg ikke forundret mig, at Præpositionerne tage gemeenlig Genitivum til sig. Saaledes ere der ogsaa mange Particulæ, som virkeligen conjugeres efter Verborum Paradigmata. For Exempel *Ickan* betyder enddog, endskiønt. *Ickam*, enddog jeg. *Icka*, enddog du, *Ickebe*, enddog vi ꝛc. *Attie* at, *attiam*, paa det jeg, *attiabe*, paa det vi ꝛc.

(r) For Exempel for Knekt *Sneuta*; for Dräng *Rängas* for Kreatur *Lettur*; for Drott (som forhen er nævnt) *Ruotta*; for Probst *Rosta* eller *Porost* ꝛc.

har ogsaa observeret at somme Dialecter taale en haardere Udtale, just i de Ord, som ere virkeligen Lapske (s), hvilket jeg har seet ikke lidet at giøre til Dialecternes Adskillighed.

§. 3. Thi, at der i dette Sprog ere mange slags Dialecter, det er overalt bekiendt. Men at de dog i Sagen selv komme paa eet ud, og at Udtalen allene fornemmelig ofte forvolder, at den ene Lap ikke forstaaer den anden, det er jeg som ofteſt bleven vaer. Man kand just ikke nægte, at man jo ogsaa finder, at de ulige Dialecter have gandske adskillige Terminos paa eet og samme Begreb (t), saa og undertiden adskillige Begreb paa een og samme Terme (u); men saa har jeg ogsaa observeret, at ofte de Ord, som baade Tolke og ligeledes i Sproget færdige Præster have forsikret mig i den eller den Lapmark ikke at være brugelige, har jeg selv siden faaet af Lappens egen Mund at høre, endskiønt han alligevel selv, naar jeg har spurt ham, har sagt forud, at han ikke forstod dem. At man ogsaa i forrige Tider herudi ofte har bedraget sig, kand jeg merke af Scheffero, som beretter (w), at i Steden for *warra*, *jocki*, *seibig*, *nisu*, *&c.* som man taler

(s) For Exempel, naar man i de Søndre Lapmarker siger *akt* en, *rektes* ret, *wekses* stærk, *piktes*, Klæder, *makset* betale, *joks* Bue, *tiptet* tillade ꝛc. saa siger man meſtendeels i de Nørre *apta* og *auta*, *reutes* og *reptes*, *wensas*, *piutas*, *mauset*, *jousa*, *tiutet*.

(t) For Exempel, en Bæver kaldes paa somme Steder *majef*, paa andre *wadnem*, o. s. v.

(u) For Exempel, de søndre Lapper kalde Nord *nuorta*, Vester *alas*, Sønder *orjas*, Øſter *luli* eller *luksa*. De Nørre Lapper kalde Nord *alas*, Vester *orjas*, Sønder *luksa*, Øſter *nuorta*. Men alt dette kommer af Fieldene, derad kalde alle opad, og saaledes *alas*, som ligger for de Nørre Lapper i Nord og for de Søndre i Vester. Hvorudover de nødvendig maa flytte og sætte de andre Strækninger derefter.

(w) Lappon. p. 184.

ler i Pite-Lapmark, bruges i Torne-Lapmarker *taadar*, *wirte*, *owre*, *kab*, *&c.* da alligevel baade disse og de andre Ord ere overalt bekiendte, og betegne een og den samme Sag, dog med noget Forskiel (x).

§. 4. Herudover er jeg bleven vaer, at naar man forstaaer at læmpe sig efter enhver Dialects bekiendte Egenskaber, og veed, hvorledes i andre Sprog pleyer at skee, at *literæ unius organi facile inter se permutantur*, saa og hvilke samme ere, og hvorledes de i den ene eller anden Dialect pleye meest at forbyttes, saa finder man ved nøyere Eftergrandskning faa Ord i den ene Dialect, som enten med noget forandret Udtale eller i Henseende til deres Radices og Forbindelse med andre, ikke skulde findes i de øvrige. For Exempel, naar man veed, hvorledes Literæ Bumaph pleve at ombyttes og bruges i Steden for hverandre (y), saa kand man letteligen see, at *jackab*, *jackap*, *jackam*, *jackaf* og *jackaw* er eet og det samme Ord: ligesom *tiptet*, *tiftet* og *tiutet*; *gäb*, *gäw* og *gäwa*: *Herrab*, *herraf* og *herrawa*, o. s. v. Med de øvrige Bogstavers Ombyttelser, som ere i Slægtskab med hverandre, har det samme Beskaffenhed. For Exempel *dat* og *tat* denne, *asse* og *assie* Misgierning, *golm* og *kolm* tre, ꝛc. hvilket ikke heller i andre Sprog er usædvanligt.

§. 5. Saa maa man ikke heller forglemme at give agt paa Bogstavernes besynderlige Ombyttelser og Transpositioner, som bruges udi somme Dialecter. Thi, naar man giver agt derpaa, og finder hvorledes

(x) Thi *tuoddar* betyder et Field, men *ware* et Bierg, *orre* et Egerne, men *seipig* et Dyr, som har en lang Hale (caudatus) *kab*, *kawa*, eller *acka* en Ægte-Kone, men *visu* en Qvinde, ꝛc.

(y) Hvilket ogsaa ikke sielden findes at skee i Svensken selv, for Exempel oppe, ofwan (i somme Provintzer oman) hvoraf de Tydskes oben, auffen, er kommet. Paa samme Maade, köpa, udi Imperf. vulg. köpte, Germ. kauffen. o. s. v.

Bogstaverne, for Exempel tk udi visse Ord hos de Søndre, pleye hos de Nørre at ombyttes til rk, saa og at de førstes br pleyer hos de sidste at transponeres til rb; saa kand man let finde sig deri, naar man hører, at de Søndres *botkanet* briste, *ratket* skille, *abro* Regn, *dabretet* fæste, og mange andre deslige, hede i de Nørre Lapmarker *porganet*, *rarket*, *arwo*, *tarwetat*, *&c.* Lige saaledes ere mange Bogstavers Tilsættelser i visse Ord og i visse Lapske Dialecter ikke ubrugelige. I den Henseende finder man i de Søndre Lapmarker (ligesom det sommesteds skeer i Svensken), at de gierne sætte j foran for endeel Ord, som begyndes af en Vocal. Da man saaledes let kand see, at deres *jäno* Elv, *jenem* Jord, *jelet* trives, *jälo* Hiord, *jeret* affsondre 2c. ere de samme Ord, som de Nørres *äno*, *änam*, *älet*, *älo*, *äret*, *arot*, o. s. v.

§. 6. Og som de Søndre saaledes legge noget til endeel Ord, hvorved de hos een, som ikke er des meere øvet i Sproget, blive undertiden mørke, saa pleye atter de Nørre at have deres Tillæg i visse Ord, ikke alleneste, som meget sædvanligt er, ved Enden af Ordene, men ogsaa i Midten 2c. Saaledes findes, at deres *harbma* saare meget, *ubmo* Ume, *sabme* Lap, *döbmar* Dommere, *aalbmai* Mand, *tibma* i Fior, *jabmet* døe, *aabme* gammel, *guoibme* Camerat, *järêmak* klog, *pardne* Søn, *adno* Elv, *sardnot* berette, *ädnam* Jord, *pädnak* Hund, *adnak* meget 2c. er det samme, som de andres *harma*, *umo*, *same*, *domar*, *aalma*, *tima*, *jamet*, *aame*, *qveime*, *jermak*, *barne*, *jäno*, *sarnot*, *jenem*, *bänje*, *änje* *&c.* Ikke at tale om Vocalium Ombyttelser, mestendeels fra i til a, som *biel*, *pajel* over; *mingel*, *mangel* efter; *nil*, *nal* paa 2c. fra ö til u og ou som *njöktjem*, *njouktjama* Tunge 2c. Saa og de haardere Contractioner, som *lets* og *lattas* Ledemod, *wints* og *watnas* Baad 2c. som giøre næsten det meeste til Sagen, at den ene Dialect er ufor-

uforstaaelig for den anden; hvilket tillige med andet meere jeg nu for Korthede Skyld maa forbigaae.

§. 7. For Reisen har jeg for min Part fundet, at, hvor adskillige Dialecter der findes i Lapland, saa er dog Forskiellet ikke saa stort, som i Svensken; thi det har hændt mig, at, omendskiønt jeg meente mig temmelig vel at forstaae det Svenske Sprog, som er mit Modersmaal, saa har jeg dog truffet Svenske Nybyggere, med hvis Sprog det faldt mig vanskeligt at komme til rette, og har i Førstningen maat tale Lapsk med dem. Men som jeg efter en kort Tid kunde merke, at deres Tungemaal var reent Svensk, skiønt noget brudt, saa tvivler jeg ikke heller, at jo den ene Lap meget let og snart lærer at finde sig i den andens Dialect, som i Begyndelsen forekommer ham vanskelig at forstaae. Og hvad Schefferus sagde om det Finske og Lapske, *qvanqvam possit fieri, ut qvi omnes linguæ Finnonicæ perspectas habeat dialectos, etiam in ipsis ingeniat, hæc licet usu vulgari discrepantia, in fronte convenire*, ɔ: at den, som forstod alle Dialecter af det Finske Sprog, skulde finde, at de vare i Grunden eet og det samme, omendskiønt de i Udtalen differerede, det har jeg ofte fundet ved de Lapske Dialecter; saa at jo større Indsigt jeg har faaet i Sproget, jo mindre Forskiel har jeg fundet paa Dialecterne, saa og at ingen har klaget meere over deres Uliighed og Vanskelighed at forstaae dem, end de, som havde giort mindst Fremgang udi Sproget (z).

Dd 5 §. 8. Og

(z) Som er ikke at undre paa, thi mangen indfød Svensk skulde i Førstningen neppe troe, at Qwanlaus og Kynuleus, Som er et gammelt Ord, og bruges endnu paa somme Steder, skulde betyde det samme som en Enkemand, saafremt han ikke kunde eftertænke, at det var det samme som Qvinnoløs ɔ: Qvindeløs, o. s. v. Paa den Maade har jeg ofte fundet mig i Lapland bedragen af Tolke og Lapper i det jeg har troet dem til, at visse Ord ikke fandtes hos dem, som de alligevel selv have brugt, skiønt Udtalen har været lidt forandret.

§. 8. Og som jeg for Resten i alle de adskillige Lapske Bøger, som allermeest i Orthographien have været ueenige, har ikke fundet saa stor Uliighed, som i nogle Svenske Skrifter, hvilke Tid efter anden ere udkomne efter de Dialecter, som i adskillige Svenske Provintzer tales; saa tvivler jeg ikke, at jo en vis antagen Dialect skulde med Tiden i alle Lapmarker med samme Sikkerhed bruges og forstaaes, som een Bibel i heele Sverrig, i hvad endeel enten af Vankundighed eller Ubetænksomhed herimod have havt eller endnu have at indvende. Og, endskiønt jeg vilde tilstaae, at Folk i nogen vis Lapmark saa vel forstode fremmede Sprog, som deres eget Modersmaal, hvilket jeg dog ikke gierne vil troe, saa holder jeg dog alligevel for, at de endda heller burde oplæres i deres Christendom, og underviſes i boglige Konster udi det Lapske Sprog, saasom man ellers i Fremtiden neppe skal faae Forleggere til nogen nyttig Lapsk Bog, da de neppe i halve Lapland kunde faae Aftræk derpaa. Og foruden andre Uleyligheder, som man ellers var underkastet, saasom ved Præsters og Skole-Betienters Indsættelse, som ikke altid i een Lapmark kand employeres; og som bor undertiden fra det ene Sted befordres til det andet, saa kommer det mig ikke anderledes for, end om udi heele Sverrig allene een eeneste Provintz skulde bruge Svenske Bøger og Prædikanter, men de øvrige deels Latinske, deels Tydske, Danske, Finske, o. s. v. Hvilket letteligen var skeet (*), dersom Clericiet og de eenfoldige Folk i Provintzerne ikke i Førstningen vare blevne tilholdte at rette sig efter een Bibel-Version, som paa Svensk var udkommen. At deslige Anstalter ogsaa i Lapland blive giorte, har vi ikke Aarsag at tvivle paa.

§. 9. J-

(*) Conf. Mag. Pet. Steckfenii Disput. om Pite, pag. 10.

§. 9. Imidlertid glæde vi os, at det Lapske Sprog er nu af lærde Mænd efter sin Natur og Egenskaber saa nøye bleven beskreven, at det kand trodse imod mange andre berømmelige Nationers Tungemaal; saa at man ikke har Aarsag paa noget Sted i Lapland at forkaste eller foragte det. Dette skal vises af de smukke Prøver, som til det Lapske Sprogs grundige Udgrandskning af skikkelige og berømmelige Mænd ere giorte og for Lyset udgivne. Thi, hvorvel nu paa et hundrede Aars Tid en stor Deel Lapske Bøger ere udkomne efter adskillige Dialecter (a), saa har dog ingen foretaget sig ret af Grunden at vise os Sprogets egentlige Art og Beskaffenhed, førend Hr. Past. Petrus Fjelström, hvilken, siden han en rum Tid havde forestaaet Skolen i Lyksele, og saaledes havt Leylighed, at faae nøyere Kundskab om Sprogets Egenskaber, tillige med et Lexicon Lapponicum og andre sine Skrifter udgav ved Trykken Aar 1738 sin Grammaticam Lapponicam; hvorudi han, saa meget som da i Førstningen muligt var, viser den Dialects Beskaffenhed, som bruges i Ume-Lapmark, saa og til deels den Nørre i Pite- og Lule-Lapmarker, hvilke han, efter Vedkommendes Befaling til den Ende havde giennemreyst. I saa berømmeligt et Foretagende har Præsten i Siundo

(a) Af hvilke følgende ere mig blevne bekiendte: Nicolai Andreæ (Past. Pitens.) A b c og Psalme-Bog, trykt 1619. see Scheff. Lapp. p. 72. M. J. Tornæi (Past. & Præpos. Torn.) Manuale Aar 1648. (holdes for den beste af alle, som udi forrige Tider ere blevne oplagte). Olai Stephani Grans (Past. Lycksel. som var en indfød Lap) Paulini Catechismus, 1668. saa og hans Manuale Lapp. 1669. Anonymi A b c Bog 1667. Anonymi A b c Bog og Lutheri Catechismus 1726. Martini Lunds (Pastoris Norvagi) Catech. L. Rangii (Past. Ariepl. som var ogsaa fød Lap.) Nye Testamente, skrevet ved det Aar 1710, findes i Manuscript. Lutheri Catech. defect. mindes jeg at have seet verteret af en Njurenio, formodentligen udi forrige Seculo &c.

do, Hr. Henric Ganander, efterfulgt ham, som siden A. 1743. ligeledes har ladet ved Trykken udgaae en smuk Grammaticam Laponicam, indrettet efter det Lapske, som bruges i de Østre Lapmarker, hvilken Meenighed han tilforn berømmeligen havde forestaaet. Af disse Bøgers Sammenligning kand man nogenledes slutte Dialecternes Forskiel, og man befinder, at foruden det, at de ved nøyere Sammenligning synes at komme nærmere overeens, end man i Førstningen meener (som ogsaa siden i Sammenkomsterne er bleven befundet), saa synes ogsaa det fornemmeste Forskiel, naar man undtager forbemeldte Grammaticorum uliige Methode og Partium Inddeeling, at bestaae udi Orthographien og Ordenes ulige Udtale paa begge Steder.

§. 10. Saasom jeg boer imellem disse Lapmarker, skulde jeg kunde betiene mig af begge Dialecterne; men har dog hidindtil hiulpet mig frem med den Søndre, saasom det har været troligst, at samme skulde blive udvalt til Hoved-Sprog. Hos Schefferum berettes, at denne Lule-Dialect skal være den groveste og uskikkeligste iblant alle (b). Herimod skulde man meene med bedre Føye at kunde paastaae, at samme Dialect er den reeneste og beste, saasom den hverken er saa udspækket med Finsk, som i de Nørre og Østre Lapmarker, eller med Svensk, som i de Søndre, og kand for Resten i saa vidt ansees for en Middelvey imellem de andre, som samme Lapmark ligger næsten i Midten af de øvrige. Thi, naar man vil giøre Slutning om en Dialects Fortrin frem for den anden, saa maa man søge Grunden dertil enten derudi, at samme Dialect er meest almindelig, eller at den er mindst beblandet med andre Tungemaal.

Hvad

(b) *Nulla harum Dialectorum horridior & incultior Lulensi*, &c. Lapp. p. 184.

Hvad det sidste angaaer, da er det klart, at, naar et Sprog er bleven blandet med andre Tungemaal, saa kand man med Føye sige om det samme, at det ogsaa har mist en stor Deel af sin egen Fuldkommenhed. Og i den Henseende maa man tilstaae, at det Lapske Sprog (somme dialecter meere og somme mindre (har mist meget af sin naturlige Reenhed og Ordentlighed, siden man har begyndt at blande det med andre Tungemaal (c).

§. 11. Men at sporge, hvilken Dialect der er meest universel og almindelig, synes nu at være unødvendigt, da man allerede mestendeels er kommet overeens om et Hoved-Sprog, som man formoder skal blive udi alle Lapmarker brugeligt. Dette er efter de høye Vedkommendes Befaling og Anstalter nyligen skeet, udi adskillige Sammenkomster, da visse og i Sproget færdige Lærere fra alle Lapmarker, undtagen Kimi, ere blevne sammenkaldede til at udvælge en vis Middel-Dialect, og at eftersee de Bøger (d) som nyli-

(c) Ligesom man maa tilstaae, at vort Svenske intet har vundet ved det de mange fremmede Ord ere indfødne, og man har søgt at lempe det efter andre, besynderlig Latinske Grammatiker, hvorfra det alligevel efter sin Natur er saare meget adskilt. Hvorudover det er neppelig at troe, at det Svenske, vi bruge i Trykken, er bedre, men snarere slettere, end det, som tales af Almuen i Provintzerne, besynderlig i Nordland og Vesterbottn, hvor det formodentlig tales reenest, og saadant som med det gamle Gothiske kommer nærmest overeens, v. s. v.

(d) Nemlig A b c Bogen, Lutheri Catechismus, Psalme- og Evangelii Bøgerne, med dertil hørende Stykker og Bønner, samt Kirke-Haandbogen. Disse ere sammenskrevne af Hr. Past. Fjelström, og udi et Congressi Oct. Maaned 1742. overseete af Pastoribus i Aasele og Gellivare paa Angermanlands og Lule Lapmarkernes Vegne; og siden udi en anden Sammenkomst i April 1744. under videre Censur tagne af Mathes. Lectoren og Missionario Mag. Pet. Holmbom, Pastore i Arieplog fra Pite-Lapmark og Past. Ganander paa Torne-Lapmarks vegne.

nyligen til Trykken ere udkomne. Ikke des mindre troer man dog, at dersom man kunde finde, at nogen Dialect var universellere end andre, skulde det ikke alleeneste blive lettere, af foreene dem alle, men ogsaa være en Fordeel for dem, som faae at bestille ved Meenighederne i Lapland, og behøve at øve sig fremdeeles i Sproget. Men at Lule-Dialect er hertil tienligst, vil jeg helst troe. Thi foruden foromtalte Omstændigheder, har man mærket, at den, som er denne Lapmarks Tungemaal vel mægtig, har det meget let i mange Maader at finde Grunden til de andre Dialecters Uliighed (e). Og om man kunde udgrandske alle de Ord, som bruges og forstaaes i denne Lapmark, saa skulde der i de andre Lapmarker findes gandske faa (nemlig som en reene Lapske) som man ikke her, skiønt undertiden noget brudne og mindre brugelige, skulde faae igien. Hvorudover det var at ønske, for deres skyld, som skulle lære Sproget, at der maatte komme for Lyset et fuldkommet Lexicon paa alle i Lule-Lapmark brugelige Vocabula, indrettet efter Ordenes naturlige Slægtskab med hverandre.

§. 12. At tale meere om dette Sprog, agter jeg denne gang ufornødent, saasom enhver, der vil have nogen grundig Kundskab derom, har Anledning dertil af de udkomne Grammatiker og Bøger. Og hvad Lule-Dialect angaaer, da kand man maaskee ved anden Leylighed, om Gud forleener Liv og Lykke, tage sig Anledning at tale noget derom. Nu vil jeg alleeneste til Slutning er-

(e) For Exempel, da de Søndre have udi Accus. Sing. *Jubmeleb*, men de Nørre *Jubmela*, saa synes det meget at variere. Men som man udi Lule-Lapmark undertiden faaer at høre *Jubmeleva*, saa seer man strax Liigheden med de Søndres *Jubmeleb* eller *Jubmelev*, og finder tillige, at de Nørres *Jubmela* er af samme Casu en Contraction, som hos dette Folk er meere end alt for meget sædvanlig, v. s. v.

erindre, at, som der i Lapland ere saa adskillige Folk, som i Handel og Vandel have at bestille med hverandre Svenske, Lapper, Finner, Danske, Russer, som alle have særskilte Tungemaal, saa have de meest i alle Lapmarker noget vist, som de i Almindelighed bruge, som en Linguam communem og fælles Sprog, hvilket de alle forstaae. I Lule-Lapmark bruger man det Lapske, hvilket meest alle, saa vel Finner som Borgerskabet og andre Svenske kand nogenledes behielpe sig med. Men i Torne- og Kimi-Lapmarker er det Finske vedtaget, hvilket alle i saa vidt forstaae, at de til Nød kand hielpe sig frem dermed, baade Svenske, Lapper, Russer og andre.

§. 13. I de Søndre Lapmarker forstaaer en stor Deel af Lapperne Svensk, og en stor Deel Svenske Lapsk. Men paa somme Steder kand næsten alle udrede sig i det Sprog, som de kalde **Borger-Maalet.** Thi, jeg veed ikke af hvad Hændelse det er kommet, at endeel af Borgerskabet i Kiøbstæderne, som handle med Lapperne, og omgaaes aarligen med dem paa deres sædvanlige Markeds-Pladser, have begyndt at bruge et Sprog, som hverken med det Svenske eller Lapske Tungemaals Art stemmer overeens. For Exempel: **Du stick uti mæg din Skin, saa ja sæt uti dæg min Brænwin**; det er: Du giver mig dine Skind-Vahre, saa giver jeg dig Brændeviin igien. **Du slæpp din Kof uti min Waam, saa faa du din bak den Pelsomesak**; det er: Du giver min Mave denne Rod eller Roe, saa giver jeg dig dette Skind tilbage. **Den Lapman kast sin Renost bak i den Borgar**; Lappen giver Borgeren Ren-Ost. **Som du wara rætt stin**; det er: Du er meget dyre. **Huru sit din heit**? det er: Hvad heder du? o. s. v. Paa saadan Maade forstaae de hverandre vel. Og, som Lapperne have observeret, at dette Sprog er ikke ret Svensk,

saa svare de gemeenligen, naar man spørger dem, om de ere det Svenske Sprog mægtige? at de kand ikke andet end Borgermaalet, eller saadant, som de have lært af Borgerskabet.

Det IV. Capitel.

Om Lappernes Nærings-Middel, Haand-Arbeyde og fornemmeste Eyendomme.

§. 1.

At et Folk kand leve og trives uden at drive Ager-dyrkning, uden at saae og plante, uden at væve og spinde, brygge og bage, uden at have Huus og bestandigt Hiem, derpaa have vi Exempel udi Lapperne. Disse ere et **Folk, som omgaaes med Qvæg fra deres Barndom, baade de og deres Fædre** (f), og drive altsaa endnu det ældste, uskyldigste Nærings-Middel, som var at legge sig paa Qvæg-Avl.

Men som de boe udi et Land, hvor det meeste af Aaret bestaaer af Vinter, og det var næsten umueligt for dem at biære Hoe og Foder, hvormed de kunde føde saa mange Creature, som de behøvede heele Aaret igiennem til deres Ophold, saa har Naturen givet dem saadanne Dyr under Hænder, med hvilke de have mindst Umag. Jeg meener deres Rener eller Rens-Dyr, som ere af den Beskaffenhed, at de kand siges iblant alle tamme Creature at behøve mindst at rygtes, og dog giøre deres Eyere allerstørste Gavn.

§. 2. Jeg sagde, at disse Creature behøve mindst at

(f) 1. Mos. B. 46. v. 34.

at rygtes, saasom de baade Vinter og Sommer føde og forsorge sig selv. Om Sommeren leve de af Mos, Løv og Græs, som de til Nødtørftighed finde paa Fieldene, men om Vinteren af et slags Mos, kaldet Ren-Mos, og paa Lapsk *wiste*, som voxer overalt i heele Lapland. Men Lappen behøver alleneste at vogte denne sin Hiord, at den ikke kommer fra ham, eller bliver af Udyr adspredt, hvormed han, i sær om Sommeren, efter sin Meening har nok at bestille. Thi om Vinteren har han mindre Umag dermed, naar Sneen er dyb, at Rens-Dyrene ikke saa lettelig faae Lyst til at sprede sig vidt omkring, og da man meest altid kand spore dem. De behøve altsaa ikke tiere stændigt at vogtes, end naar der ere vilde Dyr paa Færde. Og som de gierne følge Vinter-Veyene bort, saa pleye de undertiden at sætte Giærder tvert over de Veye, som løbe ad Koyerne, med en Port eller Lem for Veyen (g). Men om Sommeren er der langt større Besværlighed med dem. Thi, foruden det at deres Køer da skal bindes, undertiden omstænges og malkes, hvormed baade Mænd og Qvinder have deres Arbeyde, helst naar de have en Mængde at passe paa, saa have de ogsaa Besværlighed nok med at holde dem tilsammen, og at drive dem hen, hvor de vil have dem, men naar de anfægtes af Myg, saa finde de sig tvungne, selv at søge til Lappen igien, saasom de ere vante at blive af ham med Røg beskyttede for bemeldte Utøy.

§. 3. Jeg sagde, at de om Vinteren leve af Ren-Mos, hvilken, naar den ligger under Sneen, maae de selv med Fødderne hugge sig igiennem, indtil de naae den. Og eftersom denne Mos just ikke allevegne kand

 findes,

(g) Saadanne Giærder have ogsaa i somme Lapmarker endeel formuene Lapper med stor Bekostning ladet sætte over deres Land, paa 4 til 5 Miile, hvilke ikke mindre om Sommeren end om Vinteren tiene dem til Gavn og Nytte.

findes, saa har Naturen givet disse Creature den Egenskab, at de aldrig skal give sig til at søge derefter paa andre Steder, end hvor der findes Mos. Hvorudover det for Lappen er ikke vanskeligt at merke, hvordant hvert Landskab er, naar han er paa sin Flytning. Thi, naar Renen begynder at grave, saa veed han, at der er Mos at faae; men begynder Renen at strække Hovedet op til Træerne, og at søge efter Træ-Mos, saa maa ogsaa Landet være utienligt til at slaae sit Telt op, og at boe der. For Resten nøyes de med saare lidet; thi naar man har kiørt med dem en heel Dag, saa har man paa Reysen ikke meere Umag med dem, end at man enten slipper dem løse, eller binder dem ved et Træ (h), da de ikke synes at tage stort meere til Livs, end hvad man kunde holde i sine Hænder.

Det er ellers ret smukke og fornøyelige Creature. Naar man kommer til Lappens Koje, seer man med Fornøyelse, hvorledes disse tamme, artige og reenfærdige Dyr, store og smaa, vandre frem og tilbage omkring Kojerne, og giøre dermed, at omkring Lappens Boe ere altid om Vinteren faste Volde paa alle Kanter, o. s. v.

§. 4. Huus eller Stald behøver Lappen ikke at giøre til dem, saasom de trives best under aaben Himmel; og saa længe der ere ingen Udyr paa Færde, som Lapperne altid indhente Kundskab om, saa slippes de, som for er sagt, løse i Skoven. Men ellers maa der altid nogen være hos dem, for at see til dem. Hans Hunde giøre ham ogsaa heri en overmaade god Tieneste, med hvilke han regierer og driver sin Hiord, hvorledes og hvorhen ham lyster.

Dersom en ret Hyrdes Egenskab er, at han kiender

(h) Hvilket Lapperne i Besynderlighed giøre, naar de merke, at der ere Udyr paa Færde, foregivende, at Ulven aldrig rører Renen, naar den finder den Bunden.

der sin Hiord og sit Qvæg, saa maa man give Lappen den Berømmelse, at han paa den Maade ikke sætter sin Hyrde-Pligt til Side. Thi, foruden det, at om han end havde over tusinde Rener, som mange ere Eyere af, saa har han besynderlige Navne paa dem, og kiender dem: saa har jeg ogsaa merket, at han i en stor Hast kand skionne, om ikkun en Kalv er borte. Jeg har seet, at, naar hans Dreng eller Pige kommer hiem med dem paa de Steder, som ere slette, hvor han paa eengang kand see dem over, saa kand han meget snart sige, om han har dem alle i Behold, eller ikke, omendskiønt de løbe uordentligen omkring hverandre. Hertil hielper meget, foruden det han dagligen omgaaes med dem, og derudover har Leylighed at kiende dem vel, den Orden, han har paa dem. Thi, som han har inddeelt dem i visse Classer, efter Alder og Kiøn, og veed, hvilke og hvor mange han har i hver Classe, eftersom de aarligen ere blevne tillagte, saa kand han ikke feyle i sin Regning, enddog de gaae i Uorden omkring hverandre. At man ikke gierne faaer Lappen til at sige, hvor mange Rener han eyer udi alt, har jeg derudover ikke havt Aarsag at regne hos ham for nogen Overtroe, men snarere for en Uformuenhed at giøre det i en Hast, saasom han selv aldrig bruger saadan Hoved-Regning paa dem.

§. 5. Og som Lappen har, som sagt er, inddeelt sine Rener i visse Classer, saa behøver han ogsaa at have besynderlige Navne paa hver Classe og Afdeeling. Saaledes kalder han Rener (i) i Almindelighed *Paatso*, Hanner kaldes *Aarjes*, Hunner *Ningeles*. Kalve kaldes

 Mese.

(i) Ren er intet Lapsk Ord, efter Damiani a Goës Beretning, som siger (*de Lappiæ situ & ejus regionis incolis* hos J. Boëm. Auban. mores gentium p. 498) at de kaldes paa Lapsk *Raingi*. Men hvorfor man paa Svensk har begyndt at kalde dem Renar (Rener) er mig ubekiendt.

Mese. Efterat den har fyldt et Aar, kaldes den *Kjærmak*, være sig Han- eller Hun-Kalv. Siden giøre de Forskiel paa Kiønnet, saasom en Han-Ren over to Aar heder *Warrek* eller *Aarrek*. Over tre Aar *Wobbee*. De som da gildes (k), kaldes *Herke*; men ugildede *Sarves*. Over fire Aar *Kaddotus*, være sig Herke eller Sarves. Over fem Aar *Kaáſetas* (NB. alle Sarves blive meest i den Alder slagtede). Over sex Aar *Makanas*. Over syv Aar *Nammalappo*. Siden kaldes de i Almindelighed *Herke*, i hvor længe de leve, og ere enten Kiøre-Reene (*Wojemberke*, *Ronkjo*) eller Last-Rene (*Raidoberke*, *Guorbmeberke*). En Ren-Koe over to Aar kalde de *Woignial*. Over tre Aar *Woignia rodno*. Siden kaldes de *Alto* saa længe de leve. *Rodno alto* en Goll-Koe. Men *Stainak rodno*, naar den for Alderdom ikke meere kælver. Sin heele Ren-Hiord overalt kalder Lappen *Ælo*.

§. 6. For at kunde skielne sine Rener vel fra en andens, som ofte pleye at komme sammen, og at deraf ingen Trætte eller Tvistighed maa reyse sig, har hver Lap sit eget Mærke (l) paa alle sine Creature, baade store og smaa. Disse Mærker sættes ikke paa Reenernes Horn, som Scheffero (m) er bleven berettet, hvilket ogsaa neppe nogen Tid har været brugeligt, saasom Renerne hvert Aar faae nye Horn, og man derforuden ingen Dag kand være sikker, at en Ren beholder sine Horn, saasom de saa ofte og ved saa mange slags Hændelser blive afstødte. Men disse Mærker sætte Lapperne

(k) Hvilket Lappen forretter med Tænderne, i det han sønderknuser det, hvorudi Renerne i den Henseende have deres Kraft.

(l) Ligesom de ogsaa have deres Boemærker paa alt deres Boeskab, paa samme Maade som Bondefolk paa Landet.

(m) Lappon. pag. 306.

perne, saa meget som jeg veed, paa Renernes Øren, næsten paa samme Maade, som man hos os pleyer at mærke Faar. Hvilket kand skee med saa mange Forandringer, og paa saa mange slags Maader, at ofte udi en heel Lapmark ikke een skal findes at have samme Mærke, som den anden.

§. 7. Jeg har ogsaa sagt, at Renerne giøre deres Eyere størst Gavn frem for alle tamme Creature. De ere Lappens Ager og Eng, hans Heste og Køer. Han har af sine Rener alt hvad vi have af Land og Strand, fra Indien og Levante. Dem bruger han om Vinteren til at kiøre med, paa den Maade og med den Behændighed, som jeg siden skal berette. Deres Kiød er hans fornemmeste Ophold. Med deres Skind klæder han sig til Haand og Fod, og tilbytter sig derfor Sommer-Klæder og Telte, som han bruger til Huus og Boe. Af dem har han Ost, som tiener ikke allene ham, men ogsaa andre, til en behagelig Spise. Af dem har han Melk baade Sommer og Vinter. Af deres Seener har han Traad: af deres Been og Horn har han (det Gud forbarme sig!) Offer til sine Afguder. Kort sagt: Rensdyret er ham alting. Naar han mister det, saa er hans Velfærd forspildt. Saa længe han har Rens-Dyr, skiøtter han ikke stort om at fiske eller at søge andre Nærings-Midler og Haand-Arbeyde, saasom man ikke gierne seer mange andre for Alvor at fiske og skyde, end dem, som ere fattige paa Rens-Dyr.

§. 8. Disse kaldes Fisker- Gran- eller Skov-Lapper, saasom de fleeste af dem ligge Sommeren over i Skovene, og behøve ikke at flytte til Fieldene, som de andre. Dog have de fleeste, saafremt de ere ikke aldeeles Tiggere, nogle faa Rens-Dyr, med hvilke de behielpe sig til at flytte deres Sager og Redskab omkring. De leve meest af Fisk, samt Fugle og Dyr,

 hvilke

hvilke de undertiden sælge, eller bytte bort, og faae Rener igien af de andre, til at slagte: saa og om Sommeren ligeledes endeel af den Melk og Ost, de kand have af deres Rensdyr. Men i somme Lapmarker skiøtte de om Sommeren ikke om deres Rensdyr, men slippe dem løse i Skovene eller paa Holmene i de store Søer, mens de ligge ved Søerne og fiske, og søge dem om Efteraaret op igien. Hvilket berettes at skee i Kimi-Lapmark, hvor de ere frie for Udyr, og Renerne have faaet Vane at leve saaledes. Men i de Søndre Lapmarker skulde det ikke gaae an.

§. 9. Lapperne ere gemeenligen blevne holdte for store Skytter, hvilken Berømmelse man ikke heller med Grund kan giøre dem disputeerlig, besynderlig Skov-Lapperne. Men iblant dem, jeg har opholdt mig, har jeg truffet faa Field-Lapper, som have eyet Bøsse eller Staal-Bue; men deres heele Jagt har bestaaet deri, at de med deres Træ-Buer (n) have skudt efter Egerner, og fanget Snee-Ryper, eller paa Skider jaget efter Ulve, og dræbt dem, naar deres Qvæg af dem er blevet angrebet. Men Fisker-Lapper og de fattige have bedre lært deres Konst, end disse: og det er dem, som man i den Henseende har taget Anledning af, i Almindelighed at berømme den Lapske Nation for Skytterie.

§. 10. I hvorvel Lapperne i Almindelighed ere store Hadere af Gruber og Biergverker, som de efter all

(n) Disse beskrives til deels af Hr. Prof. Linnæo (Sv. Vidensk. Acad. Handl. Tom. I. p. 121.) at være langt adskillige fra dem af Staal, som ere af langt større Værdie og Varaatighed. Thi paa de første er hverken Skaft eller Sigte, men ikkun en slet Bue af en Favns Længde efter Strengen: og naar Lappen skyder, tager han med den ene Haand i Buen, og med den anden i Strengen, og meder saa godt som han kand med Piilen, i hvis Ender han tillige holder med begge Hænder, o. s. v.

all Mulighed søge at forhindre, om de veed nogen Anledning dertil; saa have dog somme fundet deres Regning ved at giøre Arbeyde ved de Verker, som have kundet komme i Gang, hvorved de have havt deres gode Udkomst. I Besynderlighed have de, som have eyet Rens-Dyr, havt godt Fortieneste af Malm-Kiørsel, saasom de, der have Tiunder, have seet, at de intet nyttigere kunde foretage om Vinteren. I de fleeste Lapmarker pleyer en stor Deel for Betaling at kiøre for Borgerskabet, saa og at have og vogte deres Rens-Dyr Sommeren over for en billig Løn.

Saa har man ikke heller Aarsag til at holde Lapperne for saadan et Folk, som ikke skulde kunde føde sig ved alle slags Haand-Arbeyde, dersom de bleve ret anførte; saasom man har fundet dem at være ikke saa aldeeles uskikkelige til saadant. Men jeg har merket, at de, besynderligen Field-Lapperne, have for stive Rygge, og jeg tør sige om de fleeste af dem, som Paulus om de Cretenser, at de ere **onde Dyr og lade Buge.** Lappen ligger heller om Dagen i sin Koje og sover, end at han vil foretage sig noget Arbeyde, i sær om han ellers kand komme til rette. Men dem, som ere geraadne i Fattigdom, har Nøden lært at arbeyde: og af deres Exempel seer man, at denne Nation er ikke saa uskikkelig til alle slags Haand-Arbeyde.

§. 11. I Besynderlighed seer man, hvorledes de gandske snildeligen og vel bygge sig Baade og andet fornødent Redskab. Deres Slæder, som de age paa, har man seet gandske artigt at være indlagte med Horn af alle slags Figurer. Smaa Kister og Æsker giøre de udi alle Lapmarker. Paa deres Trommer have de efter deres Maade ikke liden Konst anvendt. Alle slags Kurve, som de giøre, ere bekiendte, og bruges overalt. Deres Horn-Skeer saa og Runestaver, skaarne baade paa Horn og Træ, giøre de selv, saa vel som Forme,

 hvori

hvori de støbe deres Tin-Øy, samt Skyde-Redskab, Kortspil og andet saadant. Iligemaade deres Tin-Traad, som Qvindfolk giøre, og som de saa konstigen drage og fortinne, som de havde lært det af den beste Mester, og hvormed de ikke uliige veed at bordyre deres Bælter, Klæder og Kiøre-Redskab saa og Snustobaks-Doser af alle slags Skik og Façon, som overalt er bekiendt. Saa synes det ogsaa at udkræve nogen Videnskab, af Træ-Rødder, at forfærdige de nyttige Bast-Reeb, saa og af Seener at giøre den beste og jævneste Traad. Ikke at tale om, at der er intet Lapsk Qvindfolk, som jo paa mange Maader veed at bereede alle slags Skind-Vahre, saa og at sye alle hos dem brugelige Klæder, saasom Huer, Skindpeldse, Lappe-Støvler, Skoe, Handsker, Vanter, hvorom siden skal tales meere, saa og af Remme at giøre Tømme, og af Seener at flætte Snørebaand, og andet deslige.

§. 12. Af det, som sagt er, kand nok skionnes, ikke alleneste hvad Lappernes egentlige Nærings-Middel er, men ogsaa hvorpaa deres Velstand fornemmeligen grunder sig, saa og hvorudi deres Formue meest bestaaer. Nemlig ikke i at eye store og vidtløftige Lande, som Lappen vel behøver, men giør ikke noget stort Væsen deraf, saasom mangen Lap, der besidder større Land end mangen Fyrstelig Person, er ofte den Fattigste. Men deres rette og fornemmeste Riigdom bestaaer fornemmeligen udi Rens-Dyr, og hvoraf somme kand eye nogle tusinde. Hvilket, naar man regner hvert Rens-Dyr for en Rigsdaler overalt (saasom endeel koster mindre, og endeel meere), saa bliver det en skiøn Formue. Og som jeg tør forsikre, at udi mangen enkelt Bye skal findes til tredive tusinde Rens-Dyr, saa kand jeg for min Part ikke samtykke med dem, som hos

Schef-

Schefferum paa fleere end eet Sted (o), kalde Lapperne et Folk, hos hvilket der er Mangel paa alting (*rerum omnium inopia*). I hvilken Henseende jeg vilde troe, at mangen Provintz i Verden har været og er i mange Maader langt fattigere end Lapland, og for Resten kunde jeg nævne Lapper, som i Riigdom skulde kunde trodse den Riigeste, i det mindste af Almuen, udi vores Sverrig.

§. 13. Men den Riigdom, som bestaaer allene ste udi Rens-Dyr, er, som all anden, megen Vanskelighed undergiven. Det har hendt sig, at mangen Lap, som har været Eyere af tusinde Rener, paa en kort Tid neppe har havt ti i Behold, ja ikke een eeneste. Det kommer deels af Udyr; saa at, naar Ulvene begynde at samles udi en Lapmark, da er det en Synde-Straf for Lappen. Jeg har selv været udi Lappens Koje, at han paa den Maade og i en Nat har mist 40 til 50 Rener. Men disse Dyr findes dog gemeenlig i de fleeste Lapmarker ikke udi saadan Mængde, som paa andre Steder, formodentlig fordi de blive af Lapperne ødelagte. Deels ere Renerne mange Sygdomme underkaste, da de undertiden befænge hverandre, og døe bort som Myg. Saaledes skeede det for faa Aar siden udi Sokjoks Bye i Lule-Lapmark, hvor saadan Qvæg-Syge grasserede, at af hundrede Skatte-Lapper vare neppe ti, som beholdte deres Hiorde og Rens-Dyr. Og omendskiønt de fleeste, som vare formuene, kiøbte sig strax derpaa nye Rener fra andre Byer, saa døde de dog Aaret derefter af samme Sygdom bort igien, saa at de, som ikke vare saa velhavende, at de kunde tredie gang kiøbe sig nye Hiorde, bleve allesammen forarmede og til Tiggere. Saa kommer ogsaa Renernes Trivelse meget an paa Veyrliget, hvorledes det er om Høsten, saa og naar der kommer haard og lang-

(o) Lapp. Cap. XII.

langvarig Snee om Foraaret. Thi naar en Snee, som falder om Høsten, forvandles til Jis, som bliver liggende under Sneen Vinteren over, saa er det et slet Aar for Lappen, saasom hans Rens-Dyr, som da ikke formaae at hugge sig igiennem Isen indtil Mossen, maa lide Nød, om der ikke er saa meget **Laf**, (saa kaldes den Mos, der er paa Grane-Træerne) at de kand faae deres Føde deraf. Foruden disse Uleyligheder blive ogsaa ofte i somme Lapmarker Renerne bortlokkede af vilde Rens-Dyr, som gaae i store Flokke; da mangen Lap, der har eyet en temmelig Deel Rener, har ikke beholdt een, men har berettet, at han siden har havt vanskeligere med at fange og skyde sine egne, som vare blevne vilde, end de andre. J hvilken Henseende jeg ogsaa mindes at have læst hos Schefferum, at Lapperne undertiden have fanget Vild-Rener, som have havt deres eget Mærke i Øret.

§. 14. Saa ere der ogsaa mange Lapper, som eye nogle hundrede Lod Sølv, som de have udi Belter, Ringe, Spænder, store og smaa Beggere og Skeer, rc. Dog alt dette saaledes giort, at der sidde Ringe og Løvverk paa alle Ender, og omkring, at det skramler, saa og meest forgyldt. Alt dette bruge de meget ved Giftermaal og anden Handel imellem dem, hvorudover de fleeste Lapper ere forsynede med Lod-Vægt. Men nu omstunder ere ogsaa reede Penge overalt komne i Brug, hvilke de helst ville have udi Hollandske Rigsdalere, fornemmeligen af den Aarsag, fordi de Norske, med hvilke de om Sommeren handle, ville ikke tage andre Penge af dem. Derudover ere ingen Penge hos dem i høyere Værdie, end de. Thi de større og mindre Sorter af vore Svenske Sølv-Penge tage de vel imod, besynderligen dobbelte Caroliner, saa og enkelte; dog ikkun blot saa meget, som de behøve paa denne Side at handle og at betale Skat-

ten

ten med. Kobber-Penge vil de aldeeles intet vide af, ikke heller Ducater.

Hvor store deres Summer pleye at være, kand man ikke gierne faae at vide, saa længe de leve, saasom de neppe selv veed det. Men naar det efter deres Død er kommet til Skifte, saa veed man Lapper, som foruden 3000 Rens-Dyr, have efterladt deres Arvinger i reent Sølv og reede Sølv-Penge saa meget som et par Karle have formaaet at bringe afsted, o. s. v.

§. 15. Men man vil sige, at Lappens Paarørende kand ikke altid efter hans Død, blive deelagtige i hans Penge og Sølv; saasom de pleye at grave dem ned i Jorden, og lade ingen, ikke deres Paarørende, vide noget deraf. Enten det skeer af den Aarsag, at det bliver ham besværligt, at føre sine Penge omkring med sig paa Fieldene, da han ogsaa ofte ikke maatte være sit Liv sikker, og de kunde ellers forkomme og bortstiæles; eller om Meeningen er, at de efter Døden ville hielpe sig frem dermed, kand jeg ikke for vist sige. Imidlertid, ligesom det første synes at være en grundig Aarsag, saa synes det sidste ikke utroeligt, i Henseende til de Omstændigheder, som siden skal omtales. Det har jeg merket, at endeel af de rige Lapper pleye vel at skiule deres Sølv og Penge i Jorden, men ikke at holde andet dulgt, end det, som de have nedgravet paa et vist Sted af deres Land, som de have foræret samme Land som en Gave eller Taknemmeligheds Tegn, hvilket de hverken maa aabenbare, eller selv røre ved. Men de Steder, hvor de ellers have nedgravet deres Eyendom, pleye endeel aarligen paa en vis Dag at besøge; da de ogsaa legge de Penge dertil, som de samme Aar kand have samlet; de pleye ogsaa undertiden med det samme at bytte Stedet for bedre Sikkerheds skyld. Og omendskiønt de blive undertiden en heel Dag og Nat bort fra deres Hiem, naar deres

Giem-

Giemme-Steder ligge langt borte, saa tage de dog den Omstændighed i agt, at de paa den Reyse ikke tage nogen Mad eller Tæring med sig. I somme Meenigheder har man almindeligen tilbudet dem, at de til deres Sikkerhed skulde legge deres Sølv og Penge i Kirke-Kisterne, saasom de i Skovene saa ofte ere blevne bortstaalne. Men det har, saa meget jeg veed, ingen villet vove paa det samme.

§. 16. Deres øvrige Eyendom bestaaer udi Boeskab, som Telte, Gryder, Kiedeler af Messing og Kobber, tykke Filte, samt andre Gang- og Senge-Klæder: smukke Kiøre-Redskaber, Øxer, Baade og andet Fisker-Redskab, o. s. v. som tilsammen koster dem noget anseeligt, naar de skal sætte Boe, og kiøbe sig alting af nye; hvorvel de Fattige faae ikke at være saa overflødige, men maa hielpe sig med noget slettere frem. I Besynderlighed kand man regne deres Høytids-Klæder iblant deres fornemmeste Eyendom, og allerhelst de Stykker, som de skaffe sig af Sølv, nemlig Bælter, Spænder, Ringe &c. Om hvilket altsammen skal siden hvert for sig udførligere tales.

Det V. Capitel.

Om Lappernes Huus og Hiem, samt Kiørsel og Fartøye.

§. 1.

Jeg har sagt, at dette Folks Nærings-Middel bestaaer fornemmeligen udi Qvæg-Avl. De have derved deres gode Beqvemmeligheder og Fordeele, men derhos ogsaa store Besværligheder; saasom de for den Aarsags skyld ikke, som andre Folk, kand boe paa eet Sted, men maa vanke fra og til heele Aaret igien-

igiennem. Thi, saa længe Field-Lapperne om Vinteren ere her neden i Skov-Egnene, skal man sielden finde dem over en halv Maaneds Tid paa eet Sted. Og saa snart Foraaret tilstunder, maa de fleeste giøre med all deres Boehave en Reyse op til Fieldene og imod de Norske Grændser indtil Vester-Hav-Kanten paa 26 til 30 Miile, hvor de blive indtil Høsten, da de komme tilbage igien, og ere saaledes udi en bestandig Flytning.

§. 2. En lærd Mand har holdt for (p), at Lapperne formedelst Rensdyrenes *Korma* eller *Kurbma* bleve nødte til at begive sig hver Sommer til Fieldene. Hvoraf en anden tog Adledning (q) til at foreslaae til Remedium derimod en Smørrelse, saadan som Lappen pleyer at bestryge sig selv med, hvorved han meente Lappernes flygtige Levnet skulde kunde hemmes. Men dette maa være kommen af usikre Beretninger om alle disse Ting, saasom der ere andre Aarsager, hvorfor Lappen maa flytte, og kand ikke ligge stille paa eet Sted. Thi først har denne Flue just paa Fieldene, hvor Lappen flytter hen om Sommeren, sit egentlige Tilhold, og de Lapper, som om Sommeren ikke flytte, have ikke heller saa stor Uleylighed af samme Fluer, som de første: da det saaledes ikke var at flytte fra men til dette Utøy. Siden, hvad Lægedommen angaaer, saa maa man bekiende, at saadant vilde falde Lappen ikke mindre kostbart, end umueligt, allerhelst da saadanne Smørrelser ere uhørte iblant Field-Lapperne, som aldrig bruge deslige, uden somme Nybyggere og kandskee nogen enkelt Fisker-Lap. Man umager sig ogsaa forgieves, at overtale Lapperne dertil, saasom de ikke agte denne Uleylighed for saa stor, som der

(p) See Svenske Vidensk. Acad. Handl. for Aaret. 1739. pag. 130.
(q) Sammesteds pag. 135.

der giøres Ord af; thi de Rener, som have nogenledes Kiød paa Kroppen, og ere unge og friske, blive af denne Sygdom ikke synderlig plagede: ikke heller døe nogle Rener bort deraf, uden Kalve, dog ikke, med mindre de tillige blive plagede af Sult. De Rener, som slagtes eller døe om Foraaret, ere skadte paa Skindet. Men de, som slagtes om Høsten, tage ingen videre Skade, end at paa deres Skind, som dog ere tilgroede, blive Ar ꝛc.

§. 3. Den egentlige Aarsag, hvorfor Lapperne flytte deres Boe, er deels den, at de have deres Land op paa Fieldene, hvorfor de betale Skat til Kronen. Da de saaledes om Vinteren, og mens de opholde sig i Skov-Egnene, virkeligen ligge paa andres Land, hvorfor de maa give dem et billigt Vederlag. Og som Renerne leve om Sommeren meest af Græs, som de finde hyppigt nok paa Fieldene, men Lapperne kand om Vinteren ikke leve i Snee-Fieldene af Mangel paa Brændeved og andre Aarsager, saa have baade Lapper og Rener faaet Vane at flytte, som de neppeligen skulle aflægge, og give saaledes tilkiende, at de ikke ere misfornøyede med deres Inddeelinger.

Deels trives ogsaa Renerne (besynderligen de, som have faaet Vane) bedre i Fieldene. De blive, formedelst det kolde Clima, mindre plagede med Sygdomme, og paa Fieldene, ikke saa haardt af Myg tilsatte. Hertil kommer ogsaa, at de i Fieldene, hvor der ikke findes nogen Skov, have bedre for at vogte deres Rener, helst om Sommeren, da de ikke kand spore efter dem, end i Skov-Landet, hvor de ikke altid kand have dem saa nøye udi Øyesynet. Dog troer jeg, at, om alle Lapper havde paa denne Side af Fieldene deres afskilte Lande, og Markene vare tilstrækkelige, skulde de i Henseende til de Uleyligheder, de have af Flytningen, vel give sig tilfreds, at være her heele Aaret. Derfor seer man, at ingen af Arwidsjaurs Meenighed i Pite-Lapmark er Field-Lap,

ligesaa Umby-Lapper i Ume- samt Sokjoks Lapper i Lule-Lapmark, tillige med en stor Deel af Torne- og Kimi- Lapmark, saasom de alle have deres afskilte Lande i Skov-Egnene. Det er ikke foruden, at de fleeste af disse Lapper, som blive hiemme, ere fattige, og derudover føde sig af Fisk. Men til deres Fattigdom ere alligevel andre Aarsager, som nu ikke kand opregnes. Imidlertid findes ogsaa iblant disse endeel gandske velhavende, ja saa riige, at mange skulde kunde regne deres Ren-Hiord til nogle tusinde, saa og i Penge og Sølv kunde allene opveye mangt et Kirke-Sogn paa Landet.

§. 4. Om Høsten forføye Field-Lapperne sig almindeligen fra Fieldene, saasom de ellers af Mangel paa Brændeved maatte fryse ihiel. De kunde ikke heller om Vinteren blive ved Vester-Søe-Kanten, fordi der ikke findes Mos nok til deres Rener. Naar de drage hid ad, have de visse Steder, hvor de hvert Aar paa en vis Tid slagte deres Stude-Rener, af hvis Kiød de leve om Vinteren. De have deres Spise-Kamre og Boder paa visse Steder opslagne, hvor de levne endeel af deres Fætalie, som de om Foraaret tage igien, ligesom de om Foraaret paa disse Steder giemme deres Sommer-Rustninger: de have gemeenligen visse Steder, hvor deres Ren-Køer aarligen bære, hvorhen baade Lappen og hans Creature om Foraaret skynde sig, og blive der, indtil det er bestilt.

§. 5. Omkring Elve og Bække findes paa somme Steder i Fieldene nogen større og tykkere Skov end almindeligen. Derudover hændes det undertiden, at nogen fattig Lap, som har ingen Rener, stundum giver sig til at blive der Vinteren over, og opholder sit Liv paa den Maade, at han lurer paa Field-Ryper, hvoraf ofte fanges en temmelig Mængde. Men samme maa alligevel forsyne sig med andet Kiød til at blan-

de deriblant; saasom, efter deres Foregivende, alt Fugle-Kiød er af den Beskaffenhed, at man dermed allene ikke kand opholde Livet, som med Rensdyr- og andet Kiød.

§. 6. Men i Fald dette Folk ikke skulde have aarligen saa besværlig en Reyse til Fieldene, som sagt er, saa tilsiger dog deres Nærings-Middel dem, at de ikke kand leve og bestandigt boe paa eet Sted. Det kand vi see paa de Byer og Fisker-Lapper i alle Lapmarker, som have ingen Field-Reyser at giøre, men kand dog aldrig ligge stille. Høystsalig Kong CARL IX. forsøgte vel at hindre deres vidtløftige Flytninger, i det han lod inddeele visse Lande til visse Familier og Huusholdninger, med Forbud, ikke at flytte længere omkring (r); men indtil denne Dag har man ikke faaet dem til aldeeles at nedsætte sig paa eet Sted at boe. Det kand ogsaa neppeligen skee, saa længe de beholde deres gamle Nærings-Middel. Thi, hvad Fisker-Lapperne angaaer, da have de fleeste Rener derhos, som, tillige med den Vane, at flytte fra een Søe til den anden, ligesom Fiske-Legningerne, som ikke skee paa een Tid i alle Søer, lokke dem til sig, ikke tilstæde dem at ligge paa eet Sted. Og naar Field-Lappen, saavel som alle andre, der have Rener, kommer om Vinteren paa et Sted, saa begynde strax hans Creature paa alle Kanter omkring hans Boe at søge Føde, og at hugge sig igiennem Sneen til Mossen. Og omendskiønt de ikke kand fortære den Mos, som findes paa samme Sted, saa gaae de dog aldrig igien til den samme Plads, hvor de før have gravet, men søge en ny, som ikke er nedtrampet. Uden Tvivl efter Naturens Drift, paa det de et andet Aar kand leve paa de samme Steder igien, og for ikke at giøre Ende paa det alt-

(r) See Scheff. Lappon. pag. 190.

altsammen paa eengang, saasom denne Mos befindes at groe meget langsomt. Men det tiener dog Lappen til den Uleylighed, at saa snart hans Rener have vandret omkring paa alle Sider, saa maa han begive sig til et andet Sted.

§. 7. Midt om Vinteren behøver han vel ikke altid at flytte saa langt et Stykke paa eengang. Men om Foraaret skeer det ofte, at de med alt Tilbehør maa flytte tre til fire Miile om Dagen. Og naar han har opslaget sit Huus, faaer han stundum ikke Lov til at opholde sig længere paa et Sted, end een Dag eller een Nat, saa maa han afsted igien. Allerhelst naar Sneen begynder at blive haard, og Renerne meene, at den Tid tilstunder, da de jo før jo heller skal drage til deres Sommer-Pladser. Da de ogsaa stundum ikke stort spørge Lappen til Raad, men lave sig til Reysen, enten deres Hosbonde vil eller ikke. Derudover veed man, at det er skeet i en vis Lapmark, at, mens Lapperne for nogle Aar siden vare udi Januarii Maaned til Marked, kom der saadant Veyrligt, at Renerne meente, at det lakkede ad Foraaret; og derfor toge Afskeed, og begave sig paa Reysen, mens deres Herrer vare til Marked: hvor da ikke var andet at giøre, end at skynde sig efter dem til deres vaute Sommer-Pladser. Herimod have de Lapper, som ikke flyttte til Fieldene, ingen Sværighed for at beholde deres Rener hiemme, siden de have faaet Vane at blive her neden. Men naar det stundum har hændt sig, at disse Skov-Lapper have mist deres Rener, og maat kiøbe sig andre i Steden af Field-Lapperne, saa have de ogsaa maat med disse deres nye Rener følge til Fields, og blive Field-Lapper.

§. 8. Dette deres ustadige Levnet forvolder ikke alleneste, at man sielden kand være forvisset paa at træffe dette Folk, naar man vil reyse til dem; men ogsaa at

at de selv maa forsyne sig med saadanne Huuse, som de kand (om ikke aldeeles, som Sneglen, bære med sig, dog) føre og flytte, hvorhen det gielder. Jeg meener deres Kojer, som ere giorte af Vadmel (s), som de have syet tilrette i tvende Deele, og hænger paa en Hob dertil giorte, og tildeels oven sammenføyede Stænger. Den heele Koje ligner af Skikkelse en afstumpet Pyramide eller kantet Kegle, hvis Bund, som holder 6 Alen i Diameter (somme større, somme mindre), giør et Feldt af 16, 20. og fleere Kanter; men Kojens Perpendicular-Høyde er en Favn, og stundum lidt høyere. I disse finder han sin Beqvemmelighed baade Vinter og Sommer, og dem har han med sig, i hvor han flytter og farer. Sin Ild-Sted har han midt i Kojen, omkring hvilken han legger en Hob Steene, at Ilden ikke skal sprede sig for langt omkring. I Røg-Hullet af denne sin Bolig hænger han et Par Jern-Kiæder over Fyrsteden med Kroge i Enderne, hvorpaa han sætter sine Gryder og Kiedeler, til at kaage sig Mad, og smelte Iis til at drikke. Omkring dette Huus have de deres Mad-Boder (*njalla*), som staae paa Stolper eller blot paa Lag, at deres Rener og Hunde ikke kand giore dem Skade, saa og deres Kiøre-Redskab og Bagage-Slæder. Omkring Væggene inden til breder han Klæder, at det ikke skal blæse for koldt under Teltet. Paa Siderne rundt omkring lægger han Birke-Riis, eller Grane-Riis, samt Rens-Huder oven paa, til at sidde og ligge paa. I saadan et Huus kand nu rummes henved 20 Personer, som snakke sammen, og fordrive sig Tiden saa godt som de kand, og troe derhos endda at leve lykkeligen i Verden, nemlig saa længe de ere i Velmagt. Men det hændes og stundum, at der under all deres Lyksalighed kommer en hastig Storm, som tager heele Huuset med sig, da de

(s) Endeel formuene af Filt, som de kiøbe det i Norge.

de ikke alleneste faae den Uleylighed, at de maa blive siddende og liggende under aaben Himmmel, men ogsaa ofte staae i Fare for Skoven, som vil falde baade paa dem og deres Rener. Det ere de meest selv skyld i, saasom de mestendeels sætte deres Kojer paa høye Steder, foregivende deels at de da have mindre Uleylighed af Røg, deels at de bedre kand holde Øye med deres Rener. En hæderlig Mand har berettet, at, da han for nogle Aar siden vilde reyse til en vis Lapbye, og kom til Lappens Boligs-Sted, var Kojen blæst omkuld, og han blev ikke dens Hosbonde vaer, førend man begyndte at rage Sneen til Side, hvor han laae med sin Kone indmuuret, og biede efter sine Tiunde, som skulde komme af Skoven, og stille det til rette igien. Ellers har man dog mange Maader, paa hvilke man udi slige Tilfælde veed saadanne Uleyligheder at forebygge: foruden det, at ikke gierne nogen Koje af Storm falder omkuld, naar den har staaet et par Dage, at dens Grund-Stænger have kundet fryse vel faste i Jorden.

§. 9. Sin Koje sætter Lappen, om nogenledes mueligt er, paa de Steder, hvor der findes tørre Fyrre-Træer, som han betiener sig af til Brændeved. Men om Høsten og om Foraaret maa Field-Lappen tage til takke med Ved af de smaa Birke, som her og der kand findes. Og om Sommeren, naar han boer ved Snee-Fieldene, har han ikke andet end Buske og smaat Riis til at brænde, hvormed han maa behielpe sig. Naar han har Ved, brænder han tilstrækkeligen, og kand have Varme nok, saasom Ilden ligger paa Jorden, saa at han i den haardeste Vinter kand holde sig varm, dog ved en stændig Ild. I sin Koje behøver han hverken Stoel eller Sæde, saasom han sidder heller paa Jorden. Og man har merket, at, naar deres Ting-Mænd maa for Skams skyld undertiden sidde

paa Stole eller Bænke, saa ere de dog glade, at de undertiden kand hukke ned ved Bordet, hvor de paa Gulvet meene at sidde i bedre Magelighed. Naar man kommer ind i Kojen, maa man strax sætte eller legge sig. Hosbonden sætter sig overst paa den ene Side oven for Fyrsteden, og dernæst hans Kone. Men en Fremmed, som man gior noget af, pleyer han altid at sætte imellem sig og Konen. Børnene, fornemmelig Sønnerne, sidde paa den anden Side lige over for. Men hans Piger og Karle have deres Tilhold ved Døren. Men naar Karlen ved at lave Mad forretter sin Hosbondes Embede, saa pleyer han ogsaa at indtage det Sted, som er Hosbondens, naar han selv laver Mad. Thi, naar Lappen har hæderlige Fremmede, saa agter han det sig at være uanstændigt, at befatte sig selv med noget Arbeyde; Derudover sætter han, som ogsaa ellers undertiden, sin Karl eller nogen anden dertil, som han agter ringere.

§. 10. Scheffero har man berettet, at Fisker-Lapper ikke bruge Telte af Vadmel, men af Breder eller Tørve, hvoraf de skulde opsætte mange her og der, besynderligen ved Søerne, naar de flytte fra eet Sted til det andet, uden at behøve at føre nogen Koje med sig. Dette var mageligt nok, og kand maaskee i somme Lapmarker være brugeligt. Men saa meget som mig er forekommet, have alle Fisker-Lapper, som have Raad og Evne dertil, deres Køjer, saa giorte som Field-Lappens, nemlig af Vadmel. Men som det stundum hænder sig, at Lappen bliver undertiden noget længe borte fra sin rette Koje og Boepæl, mens han ligger ved visse Søer og fisker, saa pleye ogsaa somme at findes, som have her og der nogen saadan Tilflugt, hvor de en Tidlang enten allene eller med nogen af sine Folk opholde sig. De Kojer, som han da enten af Tørve eller af Riis opsætter, ere af ingen Varagtighed,

og ikke stort bedre end Løvsale. Men sin rette Koje har han paa sit rette Boligs Sted, med hvilken han flytter, ligesom Field-Lappen, fra det ene Sted til det andet.

§. 11. Men som det for alle Lapper var slet og næsten umueligt at leve, om de ved deres Flytninger baade Vinter og Sommer, saa vel som ved deres Reyser til Kirken og andre Steder, hvor de have længere Veye, end andre Folk, ikke kunde betiene sig af deres Rener i Steden for Heste; saa har jeg sagt, at disse hans Creature giøre ham den samme Tieneste. Men som disse Dyr ere ikke stærkere, end at han legger efter en Last-Ren 10 à 12 Lispund, men efter en Kiøre-Ren gemeenligen en Person, saa maa han ogsaa have saadanne Kiøre-Redskabe, som ikke alleneste ere læmpede efter Renens Styrke, men og saaledes giorte, at de gaae let. Disse Slæder kalder han *Keres*; af hvilke endeel ere større, hvilke han bruger til Læs, og endeel mindre til at aae selv udi. Paa Svensk kaldes de Ackijor eller Ackar, hvilket ikke ere taget af det Lapske Sprog (t), men synes at være et Svensk Øgenavn (af Ack eller Ok). De rette Age-Slæder ere omtrent 9 à 10 Qvarteer lange, og saa brede, at man beqvemmeligen kand sidde i dem. I somme Lapmarker bruges de dybere, paa somme Steder fladere, dog saaledes, at man altid har Rygstød, hvilket ogsaa kand forhøyes for een, som ikke er vant til saadant Agetøy. Disse kaldes i de søndre Lapmarker **Kumisker** eller **Kumbersker**, men i de nørre **Pulker** (*Pulke*). Man bruger paa somme Steder at indfatte dem paa Siderne og Hiørnene med Renshorn, og at betrække den Ende deraf, som kommer over Fødderne, med Sælskind, hvori fæstes et Stykke Klæde, som, naar man

(t) Som Schefferus synes at meene, Lappon. p. 254.

ager, bindes for Brystet og op under Hagen, mens man snører sig ned i Slæden med dertil giorte Reeb af Seener, hvortil der ere Lykker fæstede paa Siderne, at man sidder fast og vel forvaret. Disse Slæder have ingen Bielker at løbe paa, men i det Sted en bred Kiøl, hvorpaa de gaae, saasom de ere næsten bygde som smaa Slupper paa klink; dog saa, at i dem, som ere vel giorte, har man ingen Sværighed at sidde: ere ogsaa derhos saa tætte, at der intet Vand kand komme i dem. Disse ere i somme Maader langt beqvemmeligere, end andre Slæder; hvorudover man ogsaa paa somme Steder har begyndt at bruge dem til at spænde Heste for, dog meget større giorte, at der kand ligge et fuldt Heste-Læs i dem. Lappen bruger ogsaa undertiden saadanne Last-Slæder, som ere giorte med Laag paa, som han hænger Laas for, hvori han har sine Sager udi bedre Sikkerhed, end i de andre, som han gemeenligen dækker til med Renshuder, og binder over med de omtalte Reeb af Seener, paa den Maade som sagt er.

§. 12. Renen selv pynter han med et bredt Klædes Bælte, bordyret med Tin, som han binder over Renens Ryg. Grimen er af Læder eller tykt barket Skind, hvori Tømmen fæstes, og sidder omkring Hovedet og Halsen, men ikke fæstet ved Hornene, som Maupertuis meente. Hals-Remmen gior han af hvidt Renskind, som er blødt, og skaver ikke Renens Hals, hvilken han kalder *Kæsas*. Hænger ogsaa undertiden en større eller mindre Metal-Klokke under Halsen, som sidder fæstet ved et Halsbaand, giort af Klæde, et Qvarteer bredt, og bordyret. Side-Stænger bruger han ikke, og i det Sted har han en Drage-Rem, som sidder fæstet ved Kæsas eller Hals-Remmen, og gaaer under Renens Bug til den forreste Ende af Slæden, under hvilken den er fæstet i en Læder-Lykke. Samme Rem

kaldes

i de søndre Lapmarker *Raktes*, men i de nørre *Wuotta-raipe*. Tømmen (*Labtje*) har han bundet fra den venstre Side om Renen, hvilken han siden kaster over Renens Ryg til den høyre, hvormed han kiører saa fort og behændigt, som andre med Hest og Slæde.

§. 13. En Fremmed, som ikke er vant til at age saaledes, forekommer saadan Kiørsel baade latterlig og eventyrlig. Men naar man er bleven vant derved, befinder man, at den er lige saa behændig som umistelig, om man vil komme fort paa disse Steder. Thi, foruden det, at man kand sidde i disse Slæder vel forvaret for Kuld, maa man ogsaa tilstaae, at det ogsaa gaaer vel afsted; hvorudover ogsaa forbemeldte Hr. Maupertuis udlod sig, at denne Fart kom Fugleflugten nærmest: dog at forstaae, naar man faaer Rener af rette slags, helst af Vild-Rens Art. Dog, at forsikre, at disse Dyr, efter andres Beretninger, i 24 Timer skulde kunde springe 50 Miile, drister jeg mig ikke. Efter min Meening giorde ogsaa Schefferus for meget deraf, som satte (u), at en Ren gemeenligen paa 10 Timers Tid kunde løbe 12 til 16 Miile, saafremt han dermed forstaaer Svenske Miile (x). Thi, hvorvel jeg vilde troe, at man, naar der vare gode Veye og godt Føer, skulde i Lapland kunde komme saa hastig afsted, naar man ogsaa derhos havde tidt gode Rener at skifte paa, saa kand jeg dog ikke bilde mig ind, at et Rens-Dyr udi eet Ryk kunde inden saadan Tid, løbe en Vey af 16 Svenske Miile.

§. 14. Thi, enddog jeg ofte har forundret mig, hvorledes disse Dyr kunde holde det ud, saasom jeg veed, at en Ren har sprunget med mig udi eet Sæt

 6 til

(u) Lappon. pag. 272.

(x) De forommtalte gamle Miile, som man her til Lands har brugt, synes maaskee at have hiulpet meget til at forøge Rygtet om disse Dyrs Løb.

6 til 7 Miile Veys, uden at standse saa længe som man vender en Haand; saa vil jeg dog ikke forsikkre, at den skal længe staae ved, om man forcerer den for meget, og ikke lader den faae sin behørige Hviile. For Resten vil jeg ikke vove det paa det samme, med en gemeen Ren, som jeg vil bruge til nogen lang Reyse, at kiøre fortere afsted, en hver Time een Miil, og det naar Føret er godt. Men skal man, naar det lakker ad Vinteren, tage aldeeles nye Veye, saa maa man være glad til, om man med en god Ren kommer en Miil afsted i 2 ja 3 og kandskee 4 Timer. Thi, efterdi Lappen, naar Sneen bliver dyb, kand tage Vild-Renen paa Spring, og dræbe den, som ofte skeer, saa kand man vel tænke, at det maa ikke gaae fort for de tamme, som maa drage et Læs efter sig.

§. 15. Man beretter, at somme Kiøre-Rener skulle have den slemme Vane, at de vende sig om, og slaae op med Fødderne, hvor ved de ofte ilde beskadige den Agende, som da ikke har anden Udvey, end i en Hast at vende sig under Slæden, da Renen banker og slaaer paa den, indtil den bliver træt deraf, og giver sig til at løbe igien. Men jeg har endnu aldrig havt nogen saadan at kiøre med, omendskiønt jeg veed, at de findes, dog meget rart, saa at man neppe skal finde fleere end een iblant tusinde andre. Naar man kommer ud med nogle, som ere uregierlige, saa synes det vel ellers at være noget voveligt, saasom man sidder nedsnøret og farer som Fuglen igiennem Skoven over Bierge og Dale. Men foruden det, at, om man vælter, saa har man ikke langt til Jorden, veed man i andre Hændelser fleere Maader paa Bakker og ellers at forebygge all Fare, og af alt det, jeg udi Lapland haver kiøbt, kand jeg ikke regne over et par gange, at jeg har havt den Ulykke at vælte. Saa ere ogsaa Redskaberne saaledes indrettede, at man gandske let,

og naar Renen er i sin største og hæftigste Løben, kand faae den til at standse, o. s. v.

For Resten, naar man har gode Creature og ordentligt Tilbehør, saa er det en artig og fornøyelig Kiørsel, lader ikke heller ilde, naar man, besynderligen udi et stort Følgeskab, kommer paa den Maade reysende. Der ligger en ogsaa ofte ikke saa stor Magt paa, om man om Aftenen kommer under Tag eller ikke, saasom man aldrig haver nødig at sørge for Foer, hvilket man faaer for intet, hvor man kommer, og man derforuden altid kand være selv forsynet med saa gode Klæder, at man Natten over eller længere kand holde det ud, ved en saa kaldet Stok-Ild. (y)

§. 16. Naar Lappen er paa sin Flytning, eller fører ellers et Læs med sig, saa gaaer det ikke saa fort for ham, som naar han kiører ledig. Gemeenlig kand der være een Karl ved 8 til 12 Rener, dog stundum kand han have fleere, stundum mindre, ligesom det kand passe sig. Renerne, som trække disse Læs, følge ikke, som Schefferus meente (z), frivilligen og af en Vane efter hverandre, men de ere alle med Tømmene bundne bag ved hverandre, den anden til den førstes Læs, da det ikke sielden hændes, at de blive qvalte og ellers beskadigede, naar der kommer noget i Veyen for nogen af dem, saasom de mestendeels ere af Natur gienstridige, kaste sig ned, og sætte Horn og Hovedet imod Træerne, som staae ved Siden af Veye-

(y) Lappen giør dem paa sine Reyser paa en besynderlig Maade, i det han fæster tvende Fyrre-Stokke oven paa hverandre, og sætter Ild i dem, hvoraf det skeer, at de give en meget stærk Heede af sig, uden at brænde ned i Sneen, eller at slukkes, saasom de holde sig selv tilsammen, saa længe som der er noget af dem, hvilket kand vare en heel Nat og Dag. Saadan Ild kalde de *Nuorso*.

(z) Lappon. p. 271.

Veyene, i Besynderlighed naar de have tungt at trække.

Dersom Lappen har Vey for sig, saa sidder han selv i den forreste Slæde, som er ledig, og har de andre paa den Maade, som sagt er, efter hverandre bundne efter sig. Men har han ingen Vey, som gemeenligen skeer, naar han flytter, saa gaaer han paa Skider foran, og har Tømmen af den første Ren i Haanden, som ogsaa meest gaaer med en ledig Slæde, som de følge næst efter, der have de lætteste Læs. Efter hans Raido, (saa kaldes en heel Rad af Last-Rener) kommer hans Hustrue med sin Rad, og saa videre de øvrige af hans Folk efter, uden dem som drive Ren-Hiorden, som maa være snart bag efter, snart ved Siderne. Schefferus beretter paa fleere end eet Sted (a), at ved Flytninger føres Spaae-Trommen allerbagerst, saasom de troe, at der er nogen Fare ved, om noget Menneske, besynderligen en Qvindes-Person, skulde inden trende Døgne komme til at drage samme Vey, som Spaae-Trommen var passeret. Dette er just ikke utroligt, hvorvel jeg hidindtil ikke har kundet merke det. Thi omendskiønt jeg ofte er kommen efter dem paa deres Flytninger, saa har jeg dog ikke faaet Leylighed at see, hvad de have havt i de bagerste Slæder; men de have altid ledsaget mig frem imellem de forreste Raidoerne, om det er skeet af Høflighed eller af Overtroe, er mig ubevidst.

§. 17. foruden sit Age-Redskab, bruger Lappen ligeledes en Machine paa sine Fødder, som kaldes Skider eller Skidbeen (*sabbik*). Men som disse ikke alleneste i Lapland og Vesterbottn, men ogsaa udi heele Nordland og Finland overalt med stor Nytte og Behændighed bruges; saa giøres ikke fornøden, at beskrive dem.

(a) See Lappon. pag. 132.

dem. Uden Tvivl have Lapperne opfundet dem, saa-som de mindst kand undvære dem. Naar Lappen har disse paa Fødderne, saa gaaer han dristeligen og paa fri Haand endogsaa imod Biørnen selv, og naar Ulven overfalder hans Hiord, saa skiøtter han intet om at skyde den, men søger helst at tage den paa Spring, og at slaae den ihiel: som ogsaa sielden slaaer feyl, med mindre Ulven kommer paa nogen haard Vey, eller er for langt forud, førend Lappen bliver den vaer. Foruden disse Skider giver han sig ikke gierne paa nogen Reyse; thi i Fald hans Ren af slet Vey skulde forkommes og blive træt, eller ogsaa Veyene blive tilsneede, saa er han aldrig raadvild, naar han har disse med sig.

§. 18. Om Sommeren due vel Renerne ikke at ride paa, som Olaus Magnus (b) har bildt sig ind, hvilken beretter ikke alleeneste, at Lappen bruger sin Ren til at ride paa, og afmaler saaledes en Lap siddende paa Ryggen af Rens-Dyret udi ordentlig Sadel med Bidsel i Renens Mund, men ogsaa at Lappernes Brude, pyntede med Sabel og Hermelin, sættes paa Ryggen af Rens-Dyret 2c. Dette saavelsom at man i Fieldene kand bruge dem for Kærn, er uhørt: men Lappen hielper sig dog frem med dem ved sine Sagers Flytning, da han paa adskillige Maader legger Byrder paa dem at bære: Ved andre Tilfælde betiene sig derimod i Besynderlighed Fisker-Lapperne i de Søndre Lapmarker om Sommeren af et Slags Baade eller smaa Fartøye (*Wints*, *Watnes*), med hvilke de hielpe sig, hvor de komme, over Vandet, helst Elvene. Disse er af den Skikkelse og Beskaffenhed, at han tager dem med Aarer, Skiøt og Øsekar, og endda sin Mad-Pose dertil, paa Hovedet og Ryggen, og bærer sit Fartøy, hvorhen han vil. Endeel have deres Hunde

(b) Cit. Scheffero, Lapp. p. 269. & 288.

de saa afrettet, at de hielpe til at bære endeel, besynderligen Skyde-Tøyet. Disse Baade ere altsaa giorte af tynde Breder, som han føyer net tilsammen, og binder dem behændigt til hverandre med Vidier, eller ogsaa med Hampe-Snore, saasom i Ume-Lapmark skeer, baade fordi det koster mindre end Søm og for Lethedens Skyld: og ere saadanne med Vidier eller Hampe-Snore sammensatte Baade tættere end de med Søm. Hos Schefferum berettes(c), at disse Baade bindes sammen med Seener, dog deraf veed man nu omstunder intet hverken i denne eller i de andre Lapmarker. Op imod Fosserne ere de overmaade behændige at fare med saasom han har ingen Sværighed i de stride Fosser at vende dem ofte udi stor Hast imellem Steenene, ligesom ham behager. Men naar han kommer for store Fosser, saa tager han sit Skib paa Ryggen, og vandrer Lande-Veyen, indtil han faaer igien nogenlunde føyeligt og stille Vand. Jeg har seet, at 5 til 6 Personer have begivet sig udi saadan Baad, og det er et Under at see paa, hvorledes de ofte fordristes til at give sig ned ad en Fos, hvor ofte eens Liv kommer an paa eet Aaretag, og man ofte imellem de høye Strøm-Skyllinger i de vilde Fosser en lang Stund ikke seer ham. Det vover han ikke alleeneste i de Fosser, hvor han er tilforn noget kundig, men ogsaa ofte i de ubekiendte, om de ikke ere des større; da han alligevel seer sig vel for, mens han er oven for i det stille, og naar han er kommen dertil, reyser han sig ofte i Veyret for at see til, hvor der kunde møde ham Steene eller noget steylere Fald, som han i en Hast søger at afværge og at komme fra.

§. 19. Hos Schefferum (d) sees, at endeel have berettet, at Lapperne sidde nogne i disse Baade, paa

(c) Lapp. p. 253.
(d) L. c.

paa det de, om nogen Fare paakom, kunde svømme og bierge deres Vahre. Men nu omstunder veed man ikke, at nogen Lap bruger at sidde nogen i Baaden, i det ringeste er det ikke brugeligt paa de Steder, jeg har opholdt mig. Og foruden det, at faa Lapper kand svømme, saa ere de saa vante ved disse Baade, at de ikke ansee saadant for nogen synderlig Fare. Det høres og sielden, at nogen paa den Maade er omkommet.

I de Nørre Lapmarker bruges større Baade paa 4, 5 og fleere Favne i Længden. Disse drive de op ad Fosserne enten med Reeb, eller der staaer een i Forstavnen og een i Bagstavnen med Stænger i Hænderne, hvormed de skyde dem op ad. Men ned ad Fosserne pleye de undertiden paa samme Maade med Stanger og Tov at slæbe dem et Stykke fort, naar Fosserne ere for meget bratte og steenige. Men ellers roe de med stærk Force ned ad Strømmen, da een sidder i Bagstavnen og styrer. Jo stærkere de kand roe, jo lættere have de for at undvige Steenene, efterdi Baaden da bedre lader sig regiere med Roret, ved om den skulde drive selv. Imidlertid maa jeg vel sige, at saadan en Fart kommer undertiden temmelig nær Fugle-Flugten.

§. 20. Af det, som saaledes i Korthed er talt om Lappernes Vaaninger og Boepæl, saa og om deres flygtige Levemaade, agter jeg at enhver selv kand slutte og dømme, hvad der for Resten endnu maatte være at erindre. Jeg for min Part kand sige, at dette Folk af saadan Levemaade og Beskaffenhed kand siges at leve baade lykkeligt og ulykkeligt. Ulykkelige forekomme de os i Henseende til deres flygtige Levnet, ubeqvemmelige Hytter, og slette og uvaragtige Boliger.

ger. Men de ere lykkelige, i det de kand føre samme Levemaade som Patriarkerne. Lykkelige i det de kand nyde de Fordeele, som de, besynderligen i de ældre Tider, saa kaldede Eremiter med saa stor Attraa have søgt efter, hvilke med Lyst og Glæde have **forladt deres Huus, og flyet fra deres Arv**, blot derfor, at de, som Lapperne, maatte eye **et Herberg i Ørken** (e). Lykkelige ere de ogsaa, i det de agte sig at være det. Man har mærket, hvorledes Lappe-Børn, som gaae i Skolerne, i deres Forlovs-Timer undertiden have fundet deres Fornøyelse i at besøge de Lappe-Kojer, som ved Kirkerne af Træ og Birke-Bark ere opsatte, og der at giøre Ild paa, og fornøye sig ved Amindelsen om deres egentlige Levemaade. De Lapper, som paa Landet blive brugte til Hyrder, have undertiden Kojer opbygte ved Siden af Huuset, saasom de befinde sig bedre udi dem, end i vore Huuse. Jeg har ladet mig for sandt berette, at en Lap, som i Høysalig Kong GUSTAVI ADOLPHI Tid havde givet sig i Krigs-Tieneste, og efter nokſom beviiste Prøver paa Mod og Tapperhed, var efter de Tiders Brug bleven efter Fortieneste ihukommet, saa at han var avanceret til Ritmester; Men da det efter en rum Tid kom ham i Sinde, med det snareste at besee sit Fæderneland, og han ved Hidkomsten begyndte at tænke paa sin gamle Levemaade, gav han sig aldeeles til igien at blive Lap, ligesom hans Forfædre og Paarørende. Jeg veed i Lule- og Torne-Lapmarker fleere Exempler, at ikke alleneste Finner, men ogsaa Svenske, som ved Giftermaal have besvogret sig med Lapperne, have slaaet sig til samme Levemaade. Og saa længe de have havt Lykke med Rener, har man ikke hørt, at de have fortrydt det.

Jeg

(e) Jer. 9. v. 2. Cap. 12. v. 7.

Jeg finder mig altsaa ikke bedragen i min Mee-ning, da jeg for nogen Tid siden, og forend jeg havde seet Lapland, har holdt for, og udladt mig om Lapperne, at de have udvalt saadanne vilde og af alle andre Mennesker forskudte Steder til deres behageligste Boliger: findende imellem Bierge og Klipper behageligere Boepæle, end Jorderiges Konger i deres prægtige Slotte, ꝛc. (f).

Det VI. Capitel.

Om Lappernes Spise og Madlavning.

§. 1.

Jeg har allerede sagt, at, naar Lappen har Rener, saa har han baade Mad og Klæder, og alt hvad han behøver. Og som hans egentlige Spise bestaaer i Kiød, uden at vide videre af Hvede, Rug, Byg eller andet Korn at sige, end det lidet han af Borgerskabet og paa Landet af saadant kand faae tilkiøbs, saa skulde han vel i Steden for dagligt Brød kunde bede om dagligt Kiød. Thi, naar han har det, saa har han ogsaa næsten alt hvad han behøver. Og, som han betiener sig umaadeligen og dagligen af denne Spise, saa kand man lettelig see, at han behøver en Mængde deraf. Thi Lappen maa ingen stor Huusholdning have, om der ikke skal gaae en Ren til for ham hver Uge. Dersom han altsaa ikke har saa mange Ren-Køer, at han aarligen kand legge saa mange Rener til, saa bliver det ham vanskeligt at begaae sig.

§ 2.

(f) Fornuftige Tanker om Gud, 5 St. §. 153.

§. 2. Men som Lappen har foruden Kiød ligeledes anden Mad af sine Rener, nemlig Melk og Ost 2c. saa maa man giøre Forskiel paa den Fætalie, han bruger om Sommeren, og den han fornemmeligen bruger om Vinteren. Hans Sommer-Mad (jeg taler om Field-Lappen) er fornemmeligen Melk, som han æder baade kaagt og ukaagt, baade suur og sød. Og som den er meget tyk og jævn, saa behøver han ikke Brød dertil, hvilket han ogsaa derforuden ikke har. Af Melken gior han ogsaa om Sommeren sin Ost, som han vel til Deels, ligesom Melken, giemmer til Vinteren, men han betiener sig ogsaa deraf til Nødtørftighed om Sommeren, saa vel som af den Valde, der bliver ved det han giør Osten, og som han siden kaager op, og lever af. Har han noget Spæge-Kiød eller og tør Fisk at spise dertil, saa smager det ham des bedre. Saa pleyer han ogsaa om Sommeren at betiene sig af alleslags Bær, dem han ligeledes blander i sin Melk, som han giemmer til Vinteren: iligemaade alle slags Græs, men besynderligen det, han kalder *Porco*, hvilket groer paa somme Steder ret hyppigt, og stundum til halvanden Alens Høyde. Dette Græs spises enten grønt, og førend det bliver til Straae, eller det skiæres i smale Strimmeler, tøres i Solen, og forvares til Vinteren, da det spises som en besynderlig lækker Spise. Knopperne af dette Græs, som see ud som Dill-Knopper, pleyer Lappen at hakke smaa, og komme dem i sin Ren-Melk, som forvares i Blærer til Vinter-Kost, og kaldes Gombo. Angelica er et andet slags Græs end dette, hvilket spises alleene, mens det groer: men deraf blandes intet i Melken.

§. 3. I September Maaned, førend Vinteren paakommer, slagter han alle de Brun-Rener, som han agter Aaret over at betiene sig af til Mad. De-

res Kiød sætter han enten i sine Stabure og Boder, eller fører det til Deels i sine Slæder med sig, for at spise deraf, saa længe som det varer. Men ellers slagter han af sine øvrige Rener til sit Ophold lidt efterhaanden, som efter Juletiden, alt meere og meere tiltage paa Fedme og Kiød. Hvorudover de den Tid pleye at slagte noget meere end ellers.

Hvorvel Ren-Kiød er deres egentlige Spise, saa pleyer dog endeel, besynderligen de Riige og Formuene, undertiden om Sommeren at kiøbe sig Køer og Faar i Norge, fordi de blive kiede af Ren-Kiød, og ville, ligesom andre Folk, gierne have en Forandring. Saa længe Sommeren staaer paa, lade de disse Creature følge deres Hiord, og malke dem dagligen. Og omendskiønt de ikke agte Koe-Melk imod den, de faae af Renerne, saa maa det dog være deres haut Goût, og i saa Fald behagelig, da de pleye at tractere deres Venner, og selv at styre deres Lyst dermed. Men saa snart der begynder at komme Snee, saa blive disse Creature slagtede, saasom de ikke, som Renerne, om Vinteren kand forsørge sig selv.

§. 4. De Lapper, som ere velhavende, bruge foruden Ren-Kiød ikke andet, end det, som er godt og taget af saadanne Creature, som i Almindelighed holdes for reene. Besynderligen er Biørne-Kiød gandske høyt i deres Smag og Tykke, samt Bæver og andet deslige, saa vel som Fugle baade af Søe og Skov. Men Hunde, Ræve, Ulve ꝛc. ville de intet vide af, enddog deres Tiggere og andre forarmede maa holde saadant til gode, som dog de andre holde for unaturligt.

Tigger-Lapper, som opholde sig paa Landet, pleye ogsaa med god Appetit at æde Heste-Kiød. Man veed, at saadanne fattige Lapper med Glæde have givet Penge, eller levende Rensdyr for saadanne, naar de

ere blevne stive; og endda Huden tilbage til Eyeren. Men dette skeer af Nød og Mangel paa naturligt Ophold, saasom Kiødet af en Hest er 5 à 6 gange drøgere i Vægt, end af et Rensdyr. Og har det ligeledes hændt Svenske Folk, som have givet sig til Nybyggere, at de i de forgangne haarde Aar have maat forsøge det samme, og i Hungers Nød slagte deres Heste.

§. 5. Men Field-Lapperne, saa vel som de riige Skov-Lapper, holde sig bedre. Kand ikke heller faae det, om de ere fattige, saasom de til deels aldrig i deres Livs Tid have seet nogen Hest. Derfor mindes jeg ogsaa at have før truffet saadanne, hvilke jeg efter deres Begiering har maat beskrive, hvorledes disse Dyr see ud, saasom de ere meget forvidende, og spørge gierne, naar de høre nogle Dyr eller Fugle nævne, som de før ikke vidste af. I Lule-Lapmark har jeg fundet endeel saa kloge, at de villet indbilde mig, at aldrig nogen Hest døer af sig selv; men naar den bliver gammel, slaae de Svenske den ihiel. Thi hvorledes skal den kunde døe, sige de, som Gud ikke har skabt? Og paa Spørsmaal, hvo der havde skabt Hesten? blev svaret: den Onde; og meente de, det var Grunden dertil, at den ikke duede til at spise, fordi den var skabt af *Perkel* eller den Onde.

§. 6. Foruden Kiød, som om Vinteren er deres fornemmeste Mad, veed de, som jeg ogsaa forhen har erindret, ligeledes at anvende det øvrige af deres Rensdyr til Nytte. Thi foruden Ost og Tunger, som, saafremt han ikke er desmere formuen, just ikke kand være hans hver Dags Mad, veed han paa mange slags Maader at tillave sin Melk, saa at den kand giemmes til Vinteren. Den kommer han til deels udi Hinder og Rensdyrs Maver, hvori han tørrer den op, deels kommer han den udi Kar, som de kalde Kagger og Ottinger, som ere saaledes

giorte,

giorte, at man behøver ikkun at skille dem ad udi tvende Deele, naar man vil have den ud, og den er frossen til Jis, deels bliver den frossen staaende udi større og mindre Træ-Skaaler, Bytter og andre Kar, hvilken gemeenlig er den beste, saasom den er malket seent paa Høsten, og saaledes ikke har kundet blive suur. Men hos dem er sød og suur Melk i samme Priis, og pleyer saadan et Kar paa 6 eller 7 Kander imellem dem at sælges for en dobbelt Caroline. J endeel Melk, besynderligen den, de forvare i Rensdyrs Maver, pleye de at lægge alle slags Urter og Bær, Lingon, Hiortron, Kraagbær og andet saadant, hvilken de for den Aarsags skyld, holde bedre end anden Melk. Naar han om Vinteren vil betiene sig af denne Melk, hugger han den med en Øxe i Stykker, og uddeeler den iblandt sine Folk, eet ellet fleere Stykker ad gangen, hvilke de spise som Brød. Er den frisk, saa pleyer han ogsaa at tøe den op i en Pande, og at spise den med en Hornskee, som han altid bærer ved sit Bælte.

§. 7. Næsten paa samme Maade bærer han sig ad med sine Oste, dem han med Øxe-Hammeren slaaer i Stykker, og uddeeler siden. Hans Ren-Marv er ret behagelig, og findes deraf udi Renens Been meere, end næsten udi noget andet Creatur. Disse skiller han fra Kiødet, kaager dem, og kløver dem siden behændigt med en Øxe, da det bliver ham lettest at faae det altsammen.

Melk og Ost pleyer han ligeledes at komme udi sin Blod-Vælding, som om Vinteren meest er hans Frokost. Thi Blodet har han forvaret udi Hinder, som han, naar han vil kaage deraf, hugger med Øxen i Stykker. Det kaager han i Vand, og kommer ligeledes Ren-Talg deri, meere eller mindre, ligesom han vil have sin Vælding god til: og siges, at saadan Ret ikke skal smage saa ilde. Derforuden har han ogsaa Pølser,

ser, dem han giør næsten som Kiød-Pølser, og kaager i sin Kiød-Suppe, som ogsaa blive regnede iblant hans beste Mad.

§. 8. Dette er nu Field-Lappens egentlige Spise, som han undertiden forbedrer, besynderligen sine Supper, med Meel, som han kiøber af vore Borgere. Fisker-Lappen betiener sig derimod af Fisk, som han ogsaa paa mange slags Maader tillaver. Thi deels spiiser han den fersk, deels tørrer han den, og steger den, og æder den som Brød, deels bruger man i somme Lapmarker at støde den smaat, og blandet med stødt Fyrre-Bark at kaage den som en Vælding. De Fisker-Lapper, som have Rener at slagte, pleye meget at bruge, at kaage Kiød og Fisk tilsammen, som er hos dem en Høytids-Ret. Hos Schefferum (g) berettes, at deres Fisk af den stærke Kuld bliver tørret, hvoraf Meeningen er denne, at de paa den Maade kunde heele Vinteren over holde den frisk uden Salt, nemlig naar de grave den ned i Sneen, men at tørre Fisk i Kulden, gaaer ellers ikke bedre an i Lapland, end andensteds. Steegt Fisk baade tør og færsk, bruge Lapperne meget, i det de sætte den paa smaa Træ-Spid, og steege den ved Ilden. Schefferus vil paa foranførte Sted ikke troe saadant. Og at det maaskee ikke er noget nyt, kand sees af de gamle Auctorer, som han meener at igiendrive. Imidlertid har jeg selv spiist saadan Fisk, som Lapperne paa deres Maade havde stegt, og fundet den at være velsmagende.

§. 9. Jeg har tilforn ladet mig indbilde, at Lapperne ikke skulde bruge at salte deres Mad. Men paa de Steder, jeg har opholdt mig, har jeg fundet det som er tvertimod, og seet, at ingen Lap, som har nogenledes Raad dertil, kand være det foruden, og bruger ligesaa salt Mad, om ikke saltere, end vi. Han kiøber det om

(g) Lappon. pag. 220.

om Sommeren i Norge, og om Vinteren af vore Borgere. Og som det stundum holdes dyrt nok, saa faaer endeel at være sparsommelige dermed, og kandskee endeel Fattige faae iblant at miste denne uomgængelige Vare. Ligeledes med Tobak, som bruges af Mand og Kone, Pige og Karl. Men hvor brugelig den er, saa faae dog mange at være dette Kryderie foruden, som de undertiden maa give 50 og 60 Svenske Daler for Liispundet af.

§. 10. Det er at merke, at intet Qvindfolk hos Lapperne (uden paa Reyser og i Trang) faaer at befatte sig med at lave nogen Mad; men Huusbonden har forbeholdt sig denne Umag selv, eller sætter sin Karl dertil. Aarsagen maa enten være, at han ikke vil besvære dem dermed, eller, som troeligere er, at han holder dem for uskikkelige dertil; helst saa længe de have med Børn at bestille, og i Besynderlighed, som de ligeledes paa visse Tider blive holdte for ureene. Selv slagter Huusbonden, selv malker han (hvorfra dog Qvindfolkene ikke heller ere udsluttede) selv giør han Pølse, selv tager han Mad ind, kommer den i sin Kiedel, kaager, &c.

Om Lapperne fordum have ædt raat Kiød, er mig ubekiendt, saafremt man ikke kalder det raat, som er tørret og spæget: Ellers kaage de nu omstunder deres Mad vel, og i stor Nøds Fald veed jeg dem, som have giort sig Gryder af Birke-Bark, hvorudi de have kaagt, nemlig naar de paa deres Jagter ere komne alt for langt fra deres Hiem. Deres Gryder passe de ellers meget lige paa; og har jeg merket, at gemeenligen løfte de dem af Ilden, efter at de have havt dem i det høyeste halvanden Time udi et jævnt Kaag.

§. 11. Mens Kiød-Gryden kaager, pleyer Huusbonden at tage frem Ost eller frossen Melk, tørt Kiød eller noget andet saadant, som de kalde *Laake*, i de søndre Lapmarker *Swargald*, som en Forberedelses Ret. I Fald han

han ikke har saadant, pleyer han ogsaa at tage af det samme, han kom i Gryden, og stege det paa Gløder eller ved Ilden. Thi hvorvel Schefferus (h) negter, at de steege Kiød, saa finder man det alligevel at være sandt. Men Marve-Benene bruge de altid at kaage, men ikke, som han meener, at steege. Iligemaade Ren-Tungerne, som de gierne steege, med mindre de ere tørrede.

Imens de saaledes efter deres Taalemaade *Laakatale*, eller holde et Forveys- eller Mellem-Maaltid, passes der paa Gryden, af hvilken man ogsaa tilsidst skummer Fittet af, og samler det sammen i en egen Kop, hvori man siden under Maaltidet pleyer at dyppe Kiødet. Naar han har faaet sin Gryde eller Kiedel af Ilden, har han enten, som Eli Sønner, en Gaffel, eller betiener sig, som oftere skeer, af sine fem Fingre, efterat han med en Øse har taget Kiødet eller Fisken op af Gryden selv. Siden beskuer han nøye hvert Stykke, saasom der hos dem ved Uddeelingen skal være noget hemmeligt at iagttage, i Henseende til dem, de agte at give visse Stykker, efter enhvers Stand og Kiøn, saa og efter hvert Styks Sted udi Renen, i Henseende til for og bag ꝛc.

§. 12. Disse Stykker lægger han paa sit *Dællo* eller Bord, som bestaaer enten af et Stykke Vadmel, eller af dertil tillavet Birke-Bark, næsten paa den Maade flættet, som vore Bast-Kurve. Paa den bare Jord legger han aldrig sin Mad, men om han har ikke andet ved Haanden, som paa sine Reyser, saa lægger han den paa sine Vanter eller Handsker, naar han vil spise. Saa mange, som nu kand rummes omkring dette *Dællo*, for dem uddeeler han visse Stykker. Men til dem, som sidde længere derfra, lægger han paa visse Træe-Fade, og sender til dem.

Efterat han saaledes har lagt omkring, saa meget som

(h) Loc. cit.

som han har, saa tager han sin Hue af, hvilket endeel, giøre, forend de begynde at deele ud. Somme legge ogsaa deres Hænder sammen, see op til Himmelen, og bede gandske kort, at Gud vil velsigne deres Mad. Derpaa tager enhver sin Kniv op, og tager fat paa de Stykker, som ligge ham nærmest, hvilke de dyppe udi Fitte-Fadet, som er sat saaledes, at alle kand naae det. Og efterat de have spiist Kiødet, tage de Suppen (*Lebma*) af Gryden, som de drikke af smaa Øser, saa længe der er noget.

Konens og Qvindfolkenes Forretning er, at de efter Maaltidet giøre Karrene reene. Hvorpaa de allersidst legge Hænderne sammen, og takke i Korthed Gud for Mad, tagende siden alle hverandre i Haanden, først Mand og Kone, og siden de øvrige.

§. 13. Siden jeg har talt om deres Mad, maa jeg ogsaa gandske korteligen tale om deres Drik, som bestaaer fornemmeligen udi Vand. Alle Lapper bære en liden Træ-Øse (*Kuse*) i Barmen, hvormed de øse sig Vand til at drikke. Ofte har jeg ogsaa seet dem drikke som Gedeons Soldater. Men i Kojerne have de altid Vand i en Kiedel, som de have mestendeels i et Hiørne foran i Kojen. Schefferus (i) vilde ikke troe, at Lapperne, som have Adgang til saa mange Bække, Søer og Elve, behøve nogensinde at smelte Iis eller Snee til at drikke. Men iblant alle de Huusholdninger og Kojer, jeg i disse Aar om Vinteren har seet, har jeg ikke over et par gange truffet Lapper, som have ligget saaledes, at de have havt Vand. Thi hvorvel de ofte ligge ved Søer og Elve, saa pleye de alligevel ikke gierne at hugge Hul paa Iisen, men smelte heller Snee i deres Kiedeler, eller tage af det Vand, som staaer oven paa Iisen, hvilket de kalde *Soule*, saa fremt de ikke boe, hvor Vandet aldeeles er aabent, eller

(i) Lappon. pag. 222.

ler ved Fosser: hvorfra de alligevel ikke hente Vand, om det ligger over et Steenkast borte fra dem. Vandføringen falder dem ogsaa til deels ubeleyligt, saasom de maa endda legge Snee oven paa Vandet, om det ikke skal spildes eller skulpes bort, naar de føre det udi deres Slæder, og bliver ofte endda altsammen til Iis, inden de naae til Kojen. Men at fylde deres Kiedeler med Snee, som om Vinteren altid findes ved Kojen, og at sætte den paa Ilden, falder dem mindst besværligt, og de have alligevel samme Nytte deraf.

§. 14. Mange slags Viin og stærk Drik veed de ikke af. Øll og anden god Drik, som de faae hos Borgerskabet, drikke de vel med god Fornøyelse. Men som det ikke slaaer dem i Hovedet, som de ville, og duer ikke at giemme, saa er det dog endda ikke i synderligt Værdie hos dem. Fransk og andre Viine, som vore Borgere i de forledne Aar have ført til dem, drikke de ogsaa; men de falde dem noget for dyre. Ingen Ting gaaer efter deres Tykke over Brændeviin: og da de fik samme de forrige Aar for en billig Priis, var der overalt en gylden Tid. Den er nu vel forbuden; men jeg har merket, at de endda faae lidt efter Nødtørftighed, og iblant endda ikke saa lidt; endskiønt den koster meere: besynderligen kand de om Sommeren i Norge mætte sig deraf efter Behag.

I Almindelighed holdes disse Folk for saadanne, som ikke kand holde op, naar de komme til at drikke, og blive ligesom galne, naar de faae Brændeviin at see, uden at faae noget deraf. Men jeg har dog fundet endeel saa ædruelige, som noget andet Folk. Paa adskillige Reyser have de seet mig være forsynet med Reyse-Brændeviin, uden at begiære noget deraf. Jeg veed ogsaa Exempler, at endeel have havt Brændeviin indtil Jule-Tid, som de om Sommeren have kiøbt i Norge, for stundum at tractere deres Venner med. Og omendskiønt

skiønt mange hos dem, ligesom hos andre, ved Brændeviins Drikken ere blevne forarmede, saa troer jeg dog, at denne Nation, som er af Naturen egennyttig, seer lige saa vel til, hvad den giver for Brændeviin, som for alt andet. Imidlertid var dog Forbudet gandske godt, og var at ønske, at Vedkommende holdt derover, saasom man før, og saa længe det var tilladt, at føre Brændeviin til Lapland, kunde sielden giøre noget Gavn med dem ved Kirkerne, saasom der ved saadanne Steder indfandt sig saa mange Folk med deres Brændeviins Kram; hvorved Lappen, som havde saa god Leylighed, blev lokket til at tage meere til Livs, end han burde, ja undertiden meere end han selv vilde.

Det VII. Capitel.

Om Lappernes Giftermaal, Børne-Opfostring, samt Tieneste- og Huus-Folk.

§. 1.

Den Frihed, et Menneske synes bør at have, at udvælge sig til Mage den ham behager, have Lapperne taget i Betænkning at tilstæde deres Børn. Forældrene have ogsaa i denne Post tiltaget sig saa stor Magt og Myndighed, at, naar de ville gifte deres Børn, spørge de dem ikke engang til Raads, men naar Forældrene have berammet det, maa Børnene tage hverandre, enten de ville, eller ikke. Og som Forældrenes Hoved-Hensigt gemeenligen er, at deres Børn maa blive riige og formuene, saa er det rart i Lapland, at en Fattig og en Riig ved Ægteskab, blive foreenede med hverandre. Og, hvorvel det synes, at de,

som ere komne til Aar og Alder, eller i andre Maader raade sig selv, skulde undertiden maatte have andre Hensigter, saa vidner dog Forfarenheden, at ingen Egenskab og Qvalitet, være sig Dyd, Ærlighed eller andet saadant, som pleyer at overvinde andre Menneskers Hierter, gielder hos Lappen: og at han meener sig at finde alle de Egenskaber, han forlanger, hos den, som er bemidlet, enddog hun var den udydigste og vanskabteste i Verden. I den Henseende kand jeg med Foye sige om Lapperne, som jeg har seet berettes om en anden vis Republiqve i Europa:

Her hielper ikke at begiære,
Ved Dyd at blive Guder liig.
Thi Viisdom, Skiønhed, Tugt og Ære
Har her enhver, naar han er riig.

§. 2. Heraf seer man at komme, at et Fruentimmer hos Lapperne, som har ladet sig besove, derudover ikke har mist den Forhaabning, at blive gift. Hvortil dog ogsaa andre Aarsager kand hielpe noget, deels fordi saadan en gemeenlig faaes for billigere Priis, i Henseende til den Udgift, som ret nu skal tales om: deels fordi dette Folk er meget begiærligt efter Livs-Frugt, og meener, at ingen kand være ulykkeligere, end den, som maa være uden Børn. Derudover, saa snart en Pige har viist saa øyensynlig Prøve, kand de giøre sig nogenledes sikker Forhaabning om Arvinger, og undgaae den Skade og Skam, at være uden Børn. Deres egentlige Huusholdning og Nærings-Middel giver dem ogsaa Anledning nok dertil, i saa vidt det er en Fordeel for Forældre, jo før jo heller at have Gavn af deres Børn. For nogle Aar siden blev en Pige i en vis Lapmark besovet af sin Svoger, som havde havt hendes Syster til ægte, men blev for visse Omstændigheders Skyld benaadet paa Livet. Ikke desmindre

vare der adskillige færdige at frie til hende, og inden et Aar gik forbi, var hun efter deres Maade hæderligen forsorget.

§. 3. At begiære nogen Blodsforvandt eller nær Paarorende til ægte, høres ikke til hos Lapperne. Herimod er det meget brugeligt, at bytte Sødskende, og saae jeg Aar 1742. i Umo-Lapmark tvende Enkemænd, som toge hinandens Døttre til ægte. I Kaitom-Meenighed her i Lule-Lapmark ere faa af de Formuene, som jo paa fleere Sider og Maader ere i Svogerskab med hverandre: ligesom de mindre Formuene ere næsten allesammen forbundne med hinanden. Tvegifte, eller at have tvende Hustruer, er hos Lapperne, hverken fordum eller nu bleven hørt. Men at gifte sig anden, tredie og fierde gang, er ikke usædvanligt; saasom man sielden finder nogen Mand uden Kone, hvor gammel han end maa være. Og om en Enke var over hundrede Aar gammel, og baade døv og blind, saa faaer hun Friere nok, dersom hun ikkun er bemidlet.

§. 4. Naar noget Giftermaal skal skee hos Lapperne, saa kand det ikke dølges eller holdes hemmeligt, saasom, mens Ægteskabs Handelen haves under Hænder (som hos Lapperne med all Ret maa kaldes en Handel) ere de nærmeste Paarørende paa begge Sider nærværende. Thi, naar Forældrene have beslutet, paa noget vist Sted at søge sig en Sviger-Dotter, saa tage de Sønnen, enten han vil eller ikke, tillige med nogle af deres Paarørende med sig, og begive sig til den tilkommende Svigerfaders Boe, tagende Brændeviin med sig, om den ellers er at faae. Det kommer siden just ikke an paa nogen vidtløftig og bevægelig Tale, men Brændeviinen bliver den første Talsmand, som, naar den tilkommende Svigerfader tager godvilligen derimod og drikker, holdes det for et godt

godt Tegn, at Frieriet faaer Fremgang; men dersom det aldeeles vegres, saa er der ingen Forhaabning om Giftermaalet. Dog hændes det ikke sielden, at saadan et Brændeviins-Frierie staaer længe hen, og varer undertiden 2 à 3 Aar, uden at der falder noget vist Svar; skulde nu saadan et Frierie faae Afslag, og aldeeles blive nægtet, saa maa Pigens Forældre betale Brændeviinen, som den heele Tid er bleven drukken, mens Frieriet har staaet paa; hvis det ikke skeer, holde de det for en gyldig Protestation imod et andet Ægteskab. Men naar Ægteskabet er samtykt, saa kommer man til at accordere om, hvor meget Brudgommens Forældre skal bestaae Brudens i Penge og Vahre. Denne Afgift eller Morgengave regnes Stykkevis, bestaaende hvert Stykke eller *Beke*, paa de Steder, jeg har været i Lule-Lapmark, gemeenligen af en Sølv-Skee paa 3 eller 4 Lods Vægt: dog somme større, som Sølv-Bælter, Sølv-Beggere, somme mindre, som Spænder, Kiedeler, Filte, Rigsdalere, Rener, o. s. v. i det man gemeenligen pleyer saaledes at jævne det, at de større Stykker erstatte, hvad der fattes i de mindre. Af saadanne Stykker veed jeg dem, der have maat give til 30, forend de have faaet en Sviger-Dotter. Dog har jeg merket, at man i somme Lapmarker bruger at give fleere, og i somme mindre. Dog det er ikke nok, men de maa ogsaa begave Brudens nærmeste Paarørende med anseelige Foræringer, som hos de Formuene ikke gierne pleye at være mindre, end en Sølv-Skee til hver Sødskende, o. s. v.

§. 5. De Fattige tør ikke vove saa meget, men enhver retter sig efter Raad og Evne. Saa bruges ikke nogen egentlig Morgengave, naar man frier til en Enke, som raader sig selv, hvorvel jeg ogsaa veed Forældre, som have soldt deres Døttre tvende gange, forbeholdende sig samme Gifte-Ret anden gang, som første

gang.

gang. Men de maa dog, naar der ingen Forældre ere, give nogle anseelige Foræringer enten til deres Børn, eller til den første Mands Paarørende.

Dog alt dette giøre de juſt ikke forgieves, men de anholde ogsaa hos Brudens Forældre, foruden Arvedeelen, at udreede den Nygifte med saa meget Huusgeraad og Rens-Dyr, som kand svare derimod. Og de Paarørende, som have faaet Gaver, maa ogsaa give noget derimod igien.

§. 6. Stundum gaaer denne Handel meget snart for sig, men stundum forløbe ogsaa nogle Aar derover, førend der noget viſt bliver sluttet. Men naar man er bleven aldeeles foreenet om Gaverne, leveres de i Brudens Forældres og Paarørendes Hænder: hvorpaa der strax holdes Trolovelse, og ligeledes Bryllup, saa snart det falder beleyligt.

Vielsen forrettes udi Kirkerne, og veed jeg ikke, at Lapperne bruge nogen anden Brude-Stads, end at Brudgommen er klæd i sin egen Klædes Kofte, og ligesaa Bruden, som dog i somme Lapmarker i Steden for Krone eller Krands bruger eet eller tvende Sølv-Bælter, bundne omkring Hovedet, og som hænge ned over Ryggen. Gemeenligen stille disse sidste sig at være meget blufærdige, naar de skulle frem, enten ved Forlovelsen eller ved Vielsen selv, da man undertiden maa med Vold drage dem frem, og de stride imod, ligesom deres Rener. Efter Vielsen forføye de sig til deres Kojer, og holde Giestebud; dog saa at næsten enhver har sin Giestebuds Mad med sig, hvorvel man siden slaaer den tilsammen, og laver den under eet, hvor den, der meest formaaer, spiser meest. Er der Brændeviin at faae, saa kiøbe de ligeledes alle, og tractere hverandre.

Derefter begiver Brudgommen sig til sin Svigerfaders Hiem, hos hvilken han tillige med sin Kone altid

tid boer det første Aar, som en Søn i Huuset. Men naar Aaret er om, saa kommer hans Fader, at hente ham derfra tillige med Sviger-Dotteren, samt de Rener og Boehave, som Svigerfaderen da staaer dem til; hvorpaa de skaffe sig selv Koje, og blive deres egne.

§. 7. Saa meget som jeg har kundet spore, beflitte de sig at holde Ægteskabet ærligt og Ægte-Sengen ubesmittet; hvoraf læres, at det, som berettes hos Schefferum (k), nemlig at de undertiden med god Villie admittere andre til deres Koner, enten i forrige Tider har været brugeligt, som jeg dog neppe troer, eller er kommen alleneste af den gemeene Mands Rygte. Jeg har opholdt mig udi Lule-Lapmark, og just paa det Sted, hvor den hos Schefferum omtalte Lap maa have boet. Men jeg har merket, at samme Folk har været i de Maader af saa stærk Zelotypie, som andre. Men at det undertiden kand hænde sig, at een eller anden af Letfærdighed og Ukydskhed forglemmer sin Pligt imod Gud og sin Mage, dertil er i Lapland samme Aarsag og Beskaffenhed, som paa andre Steder.

§. 8. At dette Folk har Ord for at være ikke særdeeles frugtbart, er ogsaa bekiendt. Schefferus meener, at deres svage Spiise og den store Kuld ere Aarsagerne dertil. Men hvad deres Kost er angaaende, da seer jeg ikke, hvorledes den kand kaldes svagere, end andre Folks, da det heller synes mig, at de spise kraftigere Mad, endskiønt de ikke have Brød. Men om ellers de, som spise svag Kost, ere mindst frugtbare, veed jeg just ikke, eller om det altid med Forfarenheden stemmer overeens. At skyde Skylden paa deres Clima, lader sig ikke heller ret føyeligen giøre, saasom deraf maatte følge, at de Nordlandske Folk skulde være

(k) Lappon. pag. 294. 295.

re ufrugtbarere end andre Nationer, hvilket strider imod Forfarenhed. Ikke at tale om andre Aarsager. Dog hvorom alting er, saa kand man ikke aldeeles sige om Lapperne, at de ere ufrugtbarere end andre Folk, saasom jeg veed saare mange, der have havt en temmelig Hob Børn, og som have bragt hvert Aar et Barn. Men at de synes ikke meget at have formeeret sig, dertil kand være andre Aarsager. Jeg har merket, at, naar deres Nærings-Middel paa noget Sted, formedelst Rensdyrenes Død eller andre Ulykker, har slaaet feyl, er ogsaa Folket bleven adspredt og formindsket: foruden det at deres Børn pleye stærkt at bortdøe udi deres Barndom, o. s. v.

§. 9. Qvindfolkene hos Lapperne maa være af en meget stærk Natur, saasom de, naar de ere med Børn, midt om Vinteren udi den hæftigste Kuld uden stor Uleylighed føde deres Børn til Verden. De blive ogsaa meget snart friske, og jeg troer snarere end andre Qvinder. Man veed, at de 4 eller 5 Dage efter Fødselen ere komne reysende nogle Miile Veys med deres Børn, og have begiært at tages ind i Kirken. Thi gemeenligen komme Mødrene selv med deres Børn, og ville mestendeels samme gang gaae i Kirke, som Børnene blive befordrede til Daab og Christendom, hvilket dog formedelst deres lange Vey pleyer stundum at drage længe nok hen, ja heele Aar, som ofte tilforn er skeet i denne Lule-Lapmark, inden saadant formedelst gode Anstalter behørigen er bleven forebygt.

§. 10. Deres Børn pleye de at svøbe udi Renkalve-Skind, dog ofte toe og bade de dem udi Vand, da de sætte dem ned i en Kiedel, at Vandet naaer dem til Hagen, i hvilket Bad Børnene befinde sig meget fornøyede. Men det skeer ogsaa, at Moderen løser sit Barn op i den stærkeste Kuld, da jeg ikke engang drister mig til at blotte min Haand, og holder det splinter-

ter-nøgent i sine Hænder, eller lægger det paa den yderste Side af sin Skindpelds, som er koldere end Jis. Deres Vugger, *Gætkama* eller *Gærkama*, hvori de have deres Børn nedsnørede, ere meget behændige og beqvemme, baade hiemme og paa Reyser, saasom Barnet ligger derudi uden Fare at blive qvalt, stødt eller paa anden Maade beskadiget. Paa Reyser kand man have Børnene derudi, og legge dem dermed enten paa Ryggen fast bundne, eller ogsaa paa Renerne om Sommeren, men om Vinteren i Slæderne. Naar Børnene blive urolige, pleye de ogsaa at binde disse Vugger fast med Snorene ved Stængerne udi Kojerne, og siden at gynge dem af og til; men ellers stille de dem saaledes hen, at Barnet undertiden ligger deri, undertiden staaer opreyst paa sine Fødder.

§. 11. Mødrene føde meest Børnene selv med deres egen Melk. De give dem ogsaa undertiden Ren-Melk med en Skee, og vænne dem efterhaanden til Kiød og Fisk, som de holde dem for Munden, og lade dem i det ringeste sue Saften derudaf.

Saa snart Barnet er født, være sig Dreng eller Pige, saa giver Faderen det et Boe-Mærke, og mærker dermed en Ren, som han tilegner Barnet. Naar man ved tiltagende Alder først mærker, at Barnet faaer Tænder, pleyer man ogsaa at give det en Ren: hvilket ogsaa bruges i somme Sogne udi Vesterbottn, at den, som først seer, at Barnet har Tænder, maa forære det noget. Samme Rener saa vel som hvad der avles af dem, tilhører Barnet foruden Arvedeelen, naar det bliver saa stort, at det gifter sig, eller begynder sin egen Huusholdning.

§. 12. Naar de ved Daaben give deres Børn Navne, pleye de vel at opkalde deres Paarørende, men paa somme Steder pleye de ikke at opkalde nogen, som er i Live, men ikkun de Afdøde, foregivende, at Børne-

ne

ne enten vantrives eller doe bort. Hvilken Overtroe har været meget sædvanlig udi Kaitom-Meenighed, hvor jeg veed Folk, som iblant deres Børn og Børne-Børn indtil tredie og fierde Led (hvilket hos Lapperne ikke er noget rart at see) af en stor Mængde, ikke have havt et eeneste af deres Navn. Men naar de have været døde, ere de paa eengang af alle blevne opkaldede.

De gamle Navne, som **Thor, Finne, Pagge, Rauras,** (Grels) **Panis, Assa** &c. have de nu meestendeels afskaffet, saasom Præsterne, efter Schefferi Beretning (l), have søgt at holde dem derfra. Men jeg har ikke havt Aarsag at mistykke dem, saasom jeg ikke troer, at nogen Christen- eller Hedendom er med disse Navne forbunden, saa lidet som nogen kand troe, at en Abraham er bedre Christen end en Erik, fordi det sidste er et Hedenskt Navn &c. Det synes hellere at være meere berømmeligt for et Folk, at have beholdt sine egne nationale Navne, end at have abet andres efter. I hvilken Henseende man kunde med nogen Føye sige, at Oluf, Knud, Harald, Sten, Svend &c. klæde en Svensk bedre, end Wilhelm, Otto, Didrich &c. Dog ikke at forstaae hermed dem, vi have af Helgene i den Hell. Skrift.

Med bedre Grund har jeg søgt at holde Lapperne fra den overtroiske Vane, de have havt, at forandre de Navne, som de eengang havde faaet i Daaben. Thi, naar et Barn efter Daaben er blevet syg, eller ogsaa ellers uroligt, har man pleyet at forandre Navnet fra Peder til Povel, o. s. v. hvoraf det har hændt sig, at man sielden af Kirke-Bøgerne har kundet faae nogen Efterretning om deres Alder. Formedelst saadan ulovlig Vane have de først kaagt Elde-Bark i Vand, og dermed aftoet det Navn, Barnet havde faaet i Daaben;

(l) Lappon. p. 301.

og med ligesaadant Vand pleye de ligeledes at toe deres Hunde, naar de give dem Navne.

§. 13. Hvad deres Børne-Opfostring er angaaende, da ere de omhyggelige for at faae Børnene saa gode, som de ere selv. I somme Lapmarker pleyer man allerede at hænge ved deres Vugger saadant Leye-Tøy, som skal paaminde dem om deres Levemaade og Nærings-Middel, som for Exempel smaa Slæder, Baade, Piile og Bue rc. De begynde ogsaa strax, saa snart de blive noget voxne, at vænne dem til allehaande hos dem brugeligt Arbeyde: Sønnerne at skyde til Maals, at skiære allehaande Træ-Redskabe, og andet saadant, og Døttrene at sye, berede Skind, o. s. v. Til Skole holder det haardt at faae dem, enddog Kronen bestaaer dem baade Mad og Klæder, saasom de have det galne Principium, at Skoler ere indrettede for de fattige eller Fader- og Moderløse Børn, som ikke anderledes kand have deres Føde. Men ellers pleye de at foregive, deels at de ikke kand undvære dem i Huusholdningen, deels at de troe dem da ikke kunde komme saa snart til at gifte sig. Thi, om de fleeste Forældre fik deres Børn giftede, naar de vilde, saa skulde neppe noget 10 eller 12 Aars Barn være ugift. Imidlertid agte de alligevel den rette Gifte-Tid at være forhaanden, naar Drengen bliver saa fuld voxen, at han kand slagte en Brun-Ren og opslaae et Telt. Men den fornemmeste Aarsag, hvorfor de nødig ville sætte deres Børn i Skole, er snarest deres Kiælenskab, saasom de ikke nænne at lade dem komme af deres Øyen, af Frygt, at dem maatte tilføyes noget ondt. Saasom de ogsaa derforuden lade deres Børn have stor Frihed at raade sig selv, omendskiønt de mestendeels i deres Alderdom maa dyre undgielde det, da de af deres Børn blive foragtelig nok holdte og begegnede.

§. 14. Udi deres Arve-Skifter ere de meget nøye regnen-

regnende, og kand ofte ikke forliiges uden Dommerens Hielp. Formyndere ere hos dem, som hos andre, brugelige. Udi Deelingen gaaer alting efter Landets Lov. Saa snart de merke nogen at være død, efter hvilken de vente sig at faae Arv, reyse de allesammen did, for at kræve, hvad dem tilkommer. Hvad som er igien af de Morgengaver, som ere blevne givne, ville de mestendeels beholde, som have givet dem, foruden deres Arvelod. Hvilket dog synes at komme an paa Dommerens beste Tykke. De ere udi alle deslige Tilfælde haarde nok imod hverandre, og har jeg seet Exempel, at, da en nygift Lap druknede, maatte hans Enke give sin Svigerfader sex Rener til Betaling, for det at han søgte den Dødes Legeme igien, som dog alligevel var hans egen Søn.

§. 15. Deres Tieneste-Folk have ingen vis Tid om Aaret, da de træde i Tieneste, men naar man behøver dem, saa fæstes de, og blive saa meest Aaret over, eller saa længe som de ere blevne eenige om. Deres Gierning er fornemmeligen, at vogte og bevare Renerne. Og som dette Arbeyde er om Vinteren mindre møysommeligt, saa pleye endeel Lapper, naar det ellers er godt at faae Tieneste-Folk, at skille sig om Høsten ved en Hob Folk, og om Foraaret at tage dem igien. I Løn pleyer man aarligen at give dem, saavel Pige som Karl, en Ren-Koe med sin Kalv, eller som oftest skeer, een der er med Kalv. Dog har jeg ogsaa seet, da det disse Aar har været godt og overflødigt paa Tieneste-Folk, at man har tvunget dem til at tiene for 2 Daler Kobber-Mynt om Aaret. Udi all Tilfælde give de dem alligevel fornødne Gangklæder. De Tienere, som faae Rener udi Løn, og have Lykke dermed, have uden nogens Paatale Lov til at lægge til deraf, og at rygte deres egne tillige med Huusbondens; Da

de siden selv kand sætte Boe, og gifte sig, saafremt det ikke for er skeet.

§. 16. Deres gamle Forældre maa de for Skams skyld underholde, men sielden skeer det af Kiærlighed. Jeg har ogsaa seet dem, som vel have været af den Formue, at de kundet underholde deres Forældre, men have dog ladet dem gaae omkring og tigge. Ja, jeg veed Exempel, at da en gammel Mand, som gik imellem Lappernes Byer og tiggede, A. 1743. af Magtesløshed og Kuld havde maat blive liggende død paa Veyen, kunde man ikke overtale hans Søn til at hente sin Faders døde Legeme, ja ikke engang at laane dem Rener, som tilbøde sig at ville giøre det. Derudover seer man sielden, at Forældre overgive Huusholdningen, og leve hos deres Børn, i hvor gamle de blive, saafremt de ikke blive saa fattige, at de ikke meere kand komme tilrette dermed. Man maa ogsaa tilstaae, at, naar de blive gamle og Senge-liggende, ere de deres Børn besværlige nok, som føre saadan flygtig Levemaade. Dog har jeg ikke hørt, at de paa nogen voldsom Maade have giort af med dem, som jeg tilforn havde ladet mig berette.

§. 17. Udi deres Kojer og Huuse herberge alligevel Lapperne undertiden deres Paarørende og andre Fattige, som ikke have Raad til at skaffe sig selv alt fornødent Boeskab, dog saa, at de gemeenlig i een eller anden Maade have Gavn af dem. Naar nogen bliver syg iblant dem om Vinteren, saa maa de altid føre ham med, naar de flytte. Men om Sommeren lade de ham mestendeels ligge paa deres forrige Koje-Sted, naar de ikke flytte langt bort. Er det nogen, som de ere meere omhyggelige for, saa lade de et Barn blive derhos, for at see til ham. Men er det en Pige eller Karl eller nogen anden, som de skiøtte mindre om, saa lade de ham alleeneste beholde noget

Bræn-

Brændeved og Mad, da han undertiden faaer at ligge halve Maaneder, inden nogen besøger ham.

Det VIII. Capitel.

Om Lappernes Legems-Statur og Klædedragt.

§. 1.

At Lapperne almindeligen have Ord for at være meget smaa og korte af Væxt, hvorudover de ogsaa i forrige Tider ere af endeel blevne kaldede Pygmæi, eller **Dværge**, er overalt bekiendt. Schefferus (m) giver dertil samme Aarsag, som til deres Qvindfolks formeente Ufrugtbarhed, nemlig den stærke Kuld og svage Spise. Jeg for min Part kand for oven anførte Aarsagers skyld just ikke samtykke deri. Det er vel ikke foruden, at de i de fleeste Lapmarker befindes meest korte af Statur, men saa har jeg ogsaa merket en Blanding af store og smaa hos dem, ligesom hos alle andre Folk: i det de fleeste ere middelmaadige af Væxt, saa ere der dog i de fleeste Lapmarker nok af dem, som have en lovlig Karls fulde Høyde af tre Alen og derover. At de ellers synes smaa, tilskriver jeg endeel deres Skoe, som de aldrig bruge Hæle under: hvortil ligeledes deres Maade at sidde kroged, hælde med Hovedet &c. kand hielpe noget, endskiønt jeg for Resten hos en stor Deel har fundet saa ret og rank en Skikkelse, som hos andre.

§. 2. Man kand ikke sige om dem, at de af Naturen have faaet nogen vanskabt og disproportionerlig Skabning, som endeel hos dem meene at have anmer-

(m) See Lappon. pag. 29.

merket, som maaskee meere have dømt efter Klæderne, end efter Kroppen. Og, om de befindes brunladne og sorte, saa kommer saadant deels af en Skiødesløshed, deels deraf, at de ere meget i Røg og i Luften. Men man merker ligeledes, at endeel af dem ogsaa ere hvidladne, ligesom man ikke kand nægte endeel af deres Qvindfolk den Berømmelse, at de besidde alle de Egenskaber, som høre til en middelmaadig Skiønhed og Deylighed. Mandfolkene ere mestendeels grovere, og bruge undertiden Skiæg, omendskiønt jeg har seet faa, der have havt dem ret lange. Men begge Kiøn synes at have det besynderligt, at de have sortagtigt Haar, spidse Hager, indfaldne Kinder, og brede Ansigter &c.

At de gemeenligen ere holdte for at være lettere end andre Folk, har man meent at komme deraf, at de ikke bruge at salte deres Mad. Jeg, som har fundet Salt hos dem saa brugeligt, som hos andre, kand ikke heller sige, at de ere just lettere end andre; men vel at de ere behændige og snilde til at løbe, klyve, skyde &c. naar de blive øvede deri. Ere ligeledes til deels stærke og haarde, saa at man maa forundres, hvorledes de ofte med deres Jagter og Skytterie kand holde det ud.

§. 3. At der skulde være nogen ubehagelig Lugt med dette Folk forbunden, har man overalt troet, hvilken jeg har merket at komme meest deraf, at de ere længe i Luften, da de ogsaa ved deres Stok-Ild maa brænde baade sig selv og deres Klæder, uden at kunde klæde sig af, hvorved saadan Stank er bleven foraarsaget, naar de ere komne til andre. I deres Kojer, hvor de, ligesom andre, dagligen have ført sig i og af deres Klæder, har jeg ikke merket saadan Lugt. Som jeg tvertimod derforuden ligeledes hos andre Folk har sporet samme Lugt, naar de, som Lappen, en Tidlang have været

ade, og ikke kundet skifte og tørre deres Klæder, o. s. v. Men med Tigger-Lapperne paa Landet ere der andre Omstændigheder, saasom det er bekiendt, at de betiene sig af saadan Mad, som er mindre beqvem og reenfærdig, og som de rette Lapper ansee for ureen, og kand de derforuden af deres Tigger-Poser faae saadan en Lugt, som er mindre behagelig, o. s. v.

For Resten maa jeg bekiende om dette Folk, at, hvorvel deres Huuse og Levemaade ikke tilstæde dem, at holde sig saa reenfærdige og smukke, saa beflitte de sig alligevel derpaa saa meget mueligt er, ja meere end mange andre Folk. Aldrig nogen Morgen har jeg seet nogen Lap, enten hiemme eller paa Reyser, at han jo har toet sit Ansigt og sine Hænder, foruden at de ligeledes oftere, i sær naar de skulle omgaaes med Mad, pleye at toe og tvætte sig.

§. 4. I Henseende til Klædedragten finder man dem at klæde sig paa en høvisk og anstændig Maade og Maneer. Men som de, ligesom alle andre Folk, giøre Forskiel paa Høytider og Søgne-Dage, saa giøre de ogsaa Forskiel paa deres Klæder. Deres Høytids-Klæder, har jeg tilforn sagt, kand regnes iblant deres dyreste og fornemmeste Eyendomme, besynderligen de Stykker, som de skaffe sig af Sølv. Iblant disse regnes billig deres brugelige Sølv-Bælter, som bestaae af brede Liste, hvorpaa Sølv-Plader enten kantede, som Tærninger, eller runde, ere fæstede, saa tæt til hverandre, at af Remmen selv, paa hvilken de sidde, lidet eller intet kand synes. Disse Plader ere (ligesom Spærderne, Qvindfolkene pleye at have fæstede paa deres Smekker eller Kraver og Kioler) overalt prydede med løst hængende Løv-Verk, som pleyer at være forgyldt ligesom Tærningerne selv paa Bælterne. Men Ringene, som de have paa Fingrene, ere brede, og pry-

dede med Ridsninger, og ligeledes til endeel befatte med forgyldt Løv.

§. 5. Deres Kiorteler, baade Mand- og Qvindfolkenes (*Kapte*), ere giorte næsten som Kofter eller Slaafrokke, dog sammensyede forpaa, saa nær som øverst i Brystet, hvilke de siden fæste omkring sig med et Bælte, at de see ud, ligesom man pleyer at afmale de gamle Østerlændiger. Qvindfolkenes Kiorteler (*Wolpa*), ere næsten saaledes giorte som vore Fruentimmeres *Robbes*, undtagen at de ere rynkede i Ryggen, saa og snevrere og kortere, og ere af rødt, blaat eller grønt Klæde. Ligeledes ere deres *Njalmefata* eller Huer giorte af Klæde, paa hvilke er en Aabning over Hovedet og for Ansigtet, og ere tilsyede under Hagen, saa at de maa drage dem paa sig, dog saaledes, at de slutte vel omkring Panden og Hovedet, og ligge ned paa Ryggen, Axlene og Brystet, som Qvindfolkenes Reyse-Huer hos os, dog længere, at de undertiden naae ned til Midten.

§. 6. Paa Hovedet bruge endeel Mandfolk Huer med Bræm af allehaand gode og slette Dyre-Skind, endeel alleneste Pikkel-Huer af Klæde uden Bræm. Men Qvindfolkene have røde Klædes Huer, som see næsten ud som Hatte paa Brændeviins Pander: dog ere ellers Moderne paa deres Huer ikke allene i hver Lapmark, men ogsaa ofte i hver Bye adskillige. Paa somme Steder bruge Qvindfolkene at flette deres Haar med nedhængende Lokker, i det de binde brede Klædes Stremmeler for Panden og til Ørene, som Kors-Klæder. Alt dette regnes mestendeels til deres Høytids-Stads, endskiønt jeg ogsaa har seet i somme Lapmarker endeel Formuene, besynderligen af Qvindfolk, som jeg har fundet hver Dag i deres Kojer udi Klædes Klæder, og prydede med Sølv-Spænder og andet deslige.

§. 7.

§. 7. Men ellers og gemeenligen bruge de fleeste saadanne Kiorteler, som ere giorte af Vadmel, som de kiøbe af Borgerskabet. Om Vinteren betiene de sig almindeligen af Skindpeldse, som ogsaa ere adskillige, baade kostbare og slette, ligesom Skindene ere fine og sorte til. De allerbeste ere de Skind, som tages af Kalve, der ere slagtede paa den Tid om Sommeren, da de ere allersortest, gemeenligen ved Olai eller Laurentii Tid. Saadanne pleye de enten at sælge, eller ogsaa at bruge dem selv som Hoytids-Stads. Siden ere de Skindpeldse mindre dyre, som ere giorte af ældre Kalve- eller Ren-Skind, dog for Bestandigheds skyld hos dem meere brugelige. Disse Skindpeldse baade kostbare og slette, ere sammensyede for paa, som deres andre Klæder, hvilke de ogsaa binde omkring sig ligesom de andre. Under samme Skindpeldse saa vel som under deres Kiorteler bruge de meest slette Skind-Klæder eller Under-Peldse (vendende paa de yderste Haaret ud ad, og paa de inderste ind til Kroppen), hvilke baade Mænd og Qvinder fæste omkring sig med Tin-Bælter, der ere giorte næsten paa samme Maade, som de af Sølv. Paa disse Bælter sidder en Pung bordyret med Tin, hvori de have deres Fyrtøy, Penge, Tobak ꝛc. Ligeledes hænge ved samme Bælter deres Knive, Naalehuus, Sax, og en stor Deel Messing-Ringe, sammenbundne og neden for hverandre. Jo fleere Ringe de have ved Siden, jo bedre meene de sig at være pyntede.

§. 8. Paa Hovedet bruge Mandfolkene smaa Pikkel-Huer, men Qvindfolkene lange: begge slags meest af Klæde. Buxer bruge Mandfolkene mestendeels af Semsk-Læder, hvortil Sokker eller Halv-Støvler af Ren-Skind ere syede. Qvindfolkene bruge saadanne om Vinteren af Vadmel, men om Sommeren bare halve Strømper. Men baade Strømper

og Støvler fæste de med lange Baand fast ved Skoene, oven for Fod-Leden. Thi Støvler, saadanne som vi kiøbe af dem, bruge de aldrig selv; men baade Mænd og Qvinder bruge om Vinteren saadanne Halv-Støvler eller Skafte, som sagt er, af Ren-Skind, som naae ikke længere end til Fod-Leden, og ere oven tilsammensyede med de omtalte Sæmsk-Læders eller Vadmels Buxer. Under disse Støvler pleye de ogsaa at have Strømper af Vadmel eller Klæde af samme Længde og Beskaffenhed.

§. 9. Paa Skoene giøre de ogsaa Forskiel Vinter og Sommer. Thi om Sommeren bruge de saadanne Skoe, som Finnerne, hvortil de pleye at kiøbe Læder af Borgerskabet: Men om Vinteren bruges de saa kaldede og bekiendte Lappe-Skoe, som giøres enten af Ren-Huder eller Skind, iblant hvilke de ere de stærkeste og dyreste, som ere giorte af Brun-Rens Huder. Som deres Strømper ikke naae ned i Skoene, saa bruge de i det Sted altid Høe, som de i somme Lapmarker veed artig at kradse, kæmme og tillave, at det bliver blødt som Hør. Deres Sommer-Handsker ere giorte af Sæmsk-Læder, men de, som de bruge om Vinteren, ere af Renskind, hvori de ligeledes pleye at lægge Høe, eller ogsaa at foere dem med andet Skind, som er blødere. Om Halsen have endeel Kraver af Egerne-Rumper, endeel af Ulve, Biørne eller Maar, saafremt de nænne at anvende deslige Vahre til egen Tarv og Nytte.

§. 10. Til Senge-Klæder bruge Lapperne meest Skind, undtagen de tykke Filte, de kiøbe i Norge. Under sig legge de foruden Birke-Riiset, som ligger omkring heele Kojen, Rens-Huder, een eller fleere, eftersom de ville ligge blødt til. Oven paa have de meest Faareskind, som de kiøbe i Norge, eller ogsaa Renskind, paa hvilke de gemeenligen lægge et Stykke Filt. Disse Skind ere ogsaa meest sammensyede ved Fødderne

ne som Sække. De Rige have ogsaa store og smukke Faare-Skind, beklædde med rødt Klæde, som de bruge, naar det skal være vel. Under Hovedet have de ingen Dyner eller Puder, men Skindpeldse og andre Gang-Klæder.

I Almindelighed er ved deres Klæder at agte, at, hvorvel de nu bruge Vadmel, Klæde, Filt og andet saadant, maa de dog i de ældre Tider, og førend de begyndte at drive Handel med andre Folk, have været saadant foruden. Hvorudover baade Scytherne ogde, beskrives af de ældre Historie-Skrivere, som saadanne, der ikke vidste af andre Klæder end Skind-Vahre.

Det IX. Capitel.

Om Lappernes Omgængelses Maade og moralske Opførsel.

§. 1.

Deres Opførsel og Forhold i daglig Omgængelse med hverandre, forekommer en Fremmed i Førstningen noget tvungen og ubeleven. Det kommer fornemmeligen deraf, at Lapperne da ogsaa skulle skikke sig efter Fremmedes Maneer, som kand ikke andet end blive tvunget for dem. Ellers finder man dog, at de have indbyrdes deres egne Manerer og nationale Sæder at iagttage. At tage hverandre i Haanden er hos dem, ligesom det har været hos os, almindeligen i Brug: hvorved de, naar de hilse hverandre, altid bruge det Ord *buerist* eller *puorest*, hvilket betyder saa meget som salve, eller hil være dig. At endeel i somme Lapmarker have begyndt at bruge *pure peiwe* (god Dag), *pur' iddet* (god Morgen), *pur' ecked* (god

(god Aften), *Jubmel waddus* (Gud give) ꝛc. saadant have de lært enten af os eller af Finnerne. Thi deres rette Formul til at hilse, udi alle Lapmarker, baade de nørre og søndre, er det omtalte *puorest*. Og er deres *puorastattet* det samme som at hilse nogen nærværende, men *warrodaga sarduot*, naar man beder andre at hilse nogen fraværende. Naar de have spiist, tage de alle hverandre i Haand, endogsaa Mand og Kone, hvorved besynderligen er at agte, at ingen maa tage Huusbonden eller Konen i Haand, førend de selv have givet hverandre Haanden, og om nogen Ubekiendt byder sig til at giøre det, saa bliver det hannem negtet og afslaaet.

§. 2. At kysse hverandre, besynderligen ved Hilsener, synes hos Lapperne ikke at være nogen nye Maneer, som de have lært af andre, men en gammel og national Skik, saasom det ikke allene bruges overalt, men er ogsaa i visse Omstændigheder adskilt fra andre Folkes Maade og Brug i den Henseende. Thi som de ellers tage meget nøye deres Ahner og Slægt-Linier i agt, saa have de ikke alleeneste, som ogsaa forhen er meldt, et besynderligt Navn paa hver Slægt, men ogsaa imod hver og een en besynderlig Æres-Beviisning, eftersom de ere dem vidtløftigere eller nærmere paarørende. Naar altsaa tvende komme sammen, som ere kiødelige Sødskende, saa kysse de hverandre paa Munden. Længere fra hverandre, som Sødskende-Børn, paa Kindbeenet. Men længere i Slægten sætter den eene sin Næse imod den andens; hvorved ogsaa paa somme Steder iagttages, at de giøre nogen Forskiel, om Slægtskabet er paa Fæderne eller Møderne Side, i det de læmpe, sig meere enten til den høyre eller venstre Side, o. s. v.

§. 3. Som Lapperne holde gemeenligen indbyrdes en nøye Subordination, saa kand man ikke andet sige

om

om dem, end at de beviiſe deres Formænd og Lærere all ſkyldig Lydighed og Undergivenhed, naar man med Fornuft forholder ſig imod dem. Jeg har mange gange mærket, at, naar man har villet overlegge med dem nogle nye Anſtalter og Indretninger, der ſkulde giøres hos dem, have de beraabt ſig paa de Ældſte i deres Folk, ſom de have holdt for at være ſkikkelige til at dømme om alting, og holdt det uanſtændigt at tale førend de. I Beſynderlighed have de all tilbørlig Ærbødighed for deres Dommere, ſom uden all Vanſkelighed kand formaae dem til alt hvad billigt kand være. Man har ogſaa ofte og mange gange hørt dem erkiende det for en ſærdeeles Guds Naade, at han har ſat Konge og Øvrighed over dem, i det de vel kunde ſee, hvor ulykkeligt det Folk var, ſom ikke havde den Fordeel, men maatte leve efter egen Tykke og uden Orden.

§. 4. Men for Reſten regieres de paa deres Maade af en ſtærk Ambition og Hovmod, ſom de meeſt viiſe i Ord og Gebærder. Hvoraf det ſkeer, at de indbyrdes ere meget miſtænkelige og avindſyge, og ligeledes, naar det hændes, meget haardſindede. Af en ringe Aarſag har det hændt ſig, at de have brugt Kniv og Øxe imod hverandre. Dog har man ikke ſaa mange Exempler, at det er kommen til Drab, endſkiønt der aarligen i ſomme Lapmarker pleyer at komme Folk bort, ſom ingen veed, hvor de ere blevne af. Men de kunde endda vel omkomme i de vilde Skove. Dog troer jeg ogſaa, at mange Drabs-Gierninger i ſomme Lapmarker blive dulgte. Thi iblant andre ſkadelige Vaner, de have, er ogſaa den, at, om nogen end har begaaet Hoer og Mord, eller nogen anden grov Misgierning, ſaa meene de, det bør altſammen være forglemt, naar de med en tienlig Vederleggelſe kand tilfredsſtille de vedkommende Klagere eller Angivere. Hertil kommer ogſaa, at ſaadanne Misgierninger, ſom ikke

ikke komme nogen til Skade paa hans Eyendom, som Hoer og Drab, dølge de gierne med hverandre; men derimod Tyverie, Volds-Gierninger og andet saadant, pleye de ikke i saa gierne at dølge, saafremt de ikke i Mindelighed skielligen blive forliigte derom.

§. 5. Til Hoer og Lætfærdighed ere de tilbøyelige nok, og det undertiden saa hæftigen, at en vis Præstemand har berettet, at han ved alvorlig Tiltale neppe har kundet hindre dem fra at sætte saadan Synd i Verk, da han har merket dem at ville fuldbyrde saadant. Dog blive de paa mange Steder holdte udi god Tugt og Ærbarhed, saa at der sielden høres om Leyermaal. Og om Tyverie høres i somme Lapmarker sielden eller aldrig; men i andre bruges den Udyd lige saa ofte, som hos andre Folk. I Handel og Vandel ere de gandske egennyttige, og maa en Ubekiendt see sig vel fore, om han i Handel med dem ikke paa nogen Maade skal blive bedragen. Den som er i Nød, og paa nogen Maade trænger til deres Hielp, kand de grueligen opskrue. Jeg veed, at, naar de have været, for Exempel, i Trang for Tobak, som gemeenlig pleyer at skee kort for Markederne, have de maat give hverandre en Sexstyver (syv Skilling Danske) og meere for et Qvarteer, da de selv i Norge ikke have givet stort meere end en halv Caroline for Skaal-Pundet. De ere ogsaa saa mistrolige, at naar man har villet kiøbe sig Vinter-Klæder af dem, har man ikke engang faaet Vahrene at see, førend man har viist dem, om man har havt de rette slags Penge, nemlig Hollandske Rigsdalere in Specie. De, som ordentligen handle med dem paa deres Markeds-Pladser, kand dog maaskee bedre komme til rette med dem, da det kommer meest an paa Bytte af saadanne Vahre, som Lapperne trænge lige saa haardt til, som andre til deres, hvorom fremdeeles skal tales.

§. 6.

§. 6. Saaledes er det ogsaa fat med deres Skienk og Gaver, hvormed de ikke have anden Hensigt, end Egen-Nytte. Og den, som paa den Maade faaer noget af dem, kommer visselig til at betale det dobbelt, om det ellers skal være vel. Deraf kommer det, at, hvorvel de fleeste give dem Natte-Leye, som gaae imellem deres Byer og tigge, ja give dem ogsaa een eller et par gange Mad; hvoraf endeel have taget Anledning at berømme deres Giæstfrihed og Barmhiertighed imod de Fattige (n), saa ere de dog alligevel i Gierningen selv, og naar de Fattige bede dem om noget; gandske ubarmhiertige og haarde imod dem, saasom de veed sig ingen Tieneste at nyde af dem igien. De Riige og Formuene give ofte hverandre anseelige Foræringer, saasom de veed sig at faae lige saa godt tilbage. Men de Fattige kand ofte ikke faae noget tilkiøbs af dem for Penge, saafremt de ikke have Specie-Rigsdalere, og holde de deres Vahre altid i Priis, ligesom de merke Kiøberen meere eller mindre trænge til dem. Og veed jeg Exempel paa dem, som have maat baade fryse og sulte ihiel, i det de ere blevne afviiste fra de andre Lappers Kojer; ja ere ogsaa blevne ihielslagne, naar Nøden har drevet dem til at forgribe sig ulovligen paa de andres Mad-Boder, enddog ingen har villet eller just været i Stand til at overbevise dem saadant. Og hvorvel de burde og ligeledes kunde blive straffede for saadant og andre deslige Gierninger, saa pleye de gemeenligen, naar saadan noget rygtes, at forføye sig bort til andre Steder, hvor endeel Betiente imod all Billighed tage imod dem. Men i Lapmarken at komme under en anden Jurisdiction, er for adskillige Omstændigheders skyld næsten det samme, som at komme i et andet Rige.

§. 7. Til Vellyst og Letfærdighed ere de meget tilbøye-

(n) See Scheff. Lappon. pag. 39. sq.

tilbøyelige, og saa længe Lappen er formuen og i sin Velmagt, saa kand man neppe bilde ham ind, at der er nogen bedre Verden til, end denne. Det har hændt sig, at, naar deres Død har tilstundet, og de ikke have seet sig nogen Forhaabning meere, at naae deres Helsen igien, have de ladet frembringe for sig de beste Føde-Vahre, de have havt, samt deres Høytids-Klæder, Sølv og Penge, for derpaa i det ringeste at forlyste deres Øyen den liden Tid, de kunde have tilovers: og have ikke heller villet tale eller høre tale om noget andet.

§. 8. Jeg veed ikke, om jeg maa sige, at disse Folk ere af Naturen kleinmodige og forsagte, saasom mig synes med større Foye at kunde sige, at de fleeste af dem ere meere behiertede, end man har troet dem til. Schefferus (o) regner ligeledes den Kuld, de leve udi, for en Aarsag dertil, at de af Naturen ere forsagte og frygtagtige. Herimod pleyer Strabo at cireres: *quo magis ad septentrionem & oceanum vergunt homines, eo sunt bellicosiores*, o: **Jo høyere Folk boer op i Nord eller til det store Hav, jo stridbarere ere de.** Ligesom man ikke heller med nogen Grund skal kunde sige, at de Nordiske Folk, som leve udi Kulden, ere kleinmodigere, end de Søndre, som leve under et varmere Clima &c. Hvorom alting er, saa er det vist, at endeel Lapper blive letteligen saa forskrækkede, at de hastigen besvimme, eller bære sig ad, ligesom de gik fra Sind og Sands, hvilket dog er uvist, om det kommer af Kleinmodighed eller af nogen anden Egenskab. I Kirkerne er det ikke alleene skeet, at man har seet mangfoldige besvimme, men det har ogsaa hændt sig, at endeel undertiden ere sprungne op, og have begyndt at slaae dem, som have siddet ved Siderne af dem. Af det nogen uformodentlig har raabt, eller en Glød har spra-

(o) Lapp. p. 32.

spraget, har jeg seet endeel i deres Kojer lige saaledes at have sig. Naar de paa denne Maade blive forskrækkede, pleye de ligesom at hoppe i Veyret, og skiøtte sig ikke selv, naar de have Kniv eller Øxe i Hænderne, men hugge til den, der er dem nærmest. Jeg har seet dem, der have giort efter alt hvad besynderligt de have seet andre giøre. Om nogen anden har vredet Munden, peget Fingre, dandset eller andet saadant, have de giort alting lige efter: og naar det har været overstaaet, have de spurdt, om de havde baaret sig uanstændig ad, saasom de have sagt sig ikke at vide, hvad de havde giort. Naar det tordner, pleye endeel at stoppe deres Øren til, for ikke at blive forskrækkede deraf; saasom de for Resten troe, at Gud da enten selv umiddelbarligen, eller formedelst nogen anden, som jeg siden skal tale om, lader sig høre. Derfor mindes jeg, at, da en vis Person af en Hendelse spurde, om de i Fieldene havde hørt det saa stærkt tordne, som her, fik han til Svar: *Kullui Jubmel ain wesumen tibma kesi*, 2c. det er: Gud hørdes endnu leve forleden Sommer.

§. 9. At Lapperne ere meget bange for Soldater-Tieneste, er noksom bekiendt. Men deraf kand man ikke slutte nogen Kleinmodighed hos dem, saasom vor Natur findes at bære en hemmelig Afskye for saadan Stand, og man seer ikke sielden, hvorledes de af Almuen hos os, som mindst have villet give sig i den Stand, og søgt de fleeste Udflugter, ofte i Længden have giort de beste Tienester. Om ogsaa Lappen bliver Soldat, saa har han siden ingen Forhaabning meere, som andre, nogen Tid at komme til at boe i sit Fæderneland, hvilken Omstændighed giør ikke lidet dertil, at han nødig vil gaae til Feldts. Ikke at tale om, at dette Folk har ikke bedre Begreb om endeel Fiender, besynderligen Russerne, end den gemeene Mand hos os har om Tyrken. Dog veed man mange Exempler paa dem, som i de afvigte Aar næsten fra alle Lapmarker have ladet

sig hverve til Soldater. Imidlertid har dog eet og andet Rygte, at Lapperne skulde med Vold blive tagne til Soldater, i de afvigte Krigs-Aar forvoldt, at man i somme Lapmarker har havt Sværighed for at faae dem til Kirke. Thi som de ere meget mistænkelige, saa finde endeel forfængelige Mennesker deres Fornøyelse i at narre dem, og udbrede falske Rygter hos og iblant dem. Og er det besynderligt, at, omendskiønt Lapperne ligge undertiden gandske langt fra hverandre adspredte, kand dog saadan et Rygte inden kort Tid udbrede sig over alle Lapmarker.

§. 10. Lapperne pleye meget at reyse omkring, for at besøge deres Venner og Paarørende, da de fornøye hverandre paa deres Maade efter Raad og Evne. I deres Sammenkomster gaaer det nu meget stille og skikkeligt til, siden man sparsommeligen selger og fører Brændeviin omkring i Lapland. De pleye undertiden, i Besynderlighed Ungdommen, at fornøye sig med allehaande Spil og Leeg, som at spille paa Breder, næsten giorte som Ulve-Spil, at løbe til Maals, klyve i Træer ꝛc. Men baade Unge og Gamle pleye meget at fornøye sig med Kortspiel, som de giøre selv af Fyrre-Bark, og male dem med Ren-Blod, hvorved de blive temmelig vel adskilte ikke alleneste efter Farverne, som ere *Spada* (**Spader**), *Acker* (**Kløver**), *Tila* (**Ruder**) og *Sjertz* (**Hierter**), men ogsaa efter det de gielder, som *Konogas*, *Rua*, *Sneuta*, *&c.*

§. 11. Strenge-Leeg og anden saadan Music har jeg aldrig hørt dem omgaaes med. Udi deres Saug, som de kalde *Juoikem*, kand man ikke merke nogen særdeeles Konst, det første man hører derpaa; da man hellere skulde meene, det kom nærmere Tuden end Syngen. Dog lader det ikke saa aldeeles ilde, naar man uden Præjudice hører paa dem, som kand vel med det. Riim-Slutninger høres ikke, dog igientage de meget og paa mange slags Maader de samme

Ord,

Ord, hvorved et Stykke af ingen Værdie kand blive baade betydeligt og behageligt. I den Post, nemlig hvad Ordenes Igientagelse angaaer, kand jeg ikke give nærmere Exempel, end Deboræ Sang udi Dommernes Bogs 5 Cap. besynderligen udi 3, 5, 7, 11, 12, 13, 20, 21, 23, 24, 27, 28, 30 Vers. Saadan deres Sang angaaer deels deres Rener, Reyser og Flygtninger, deels deres Elskovs-Sager, Frierier, Dyre-Fangst, Veyrliget, saa og Spaadomme og alt saadant meere, som kand tiene andre Poeter til Materie.

§. 12. I deres Sammenkomster og Samqvem ere de ofte i Færd med at giennemhegle andre Folk, og bruge megen anden forfængelig Tale; dog have endeel undertiden ogsaa deres artige Indfald og bons mots, hvorved de søge at giøre sig behagelige. De pleye ogsaa gierne at give Folk Øgenavne, saasom der ere faa Lapper, der jo have saadant et Binavn, som andre have givet dem, og maa undertiden taale, at de siden hos andre deres Formænd og Kronens Betiente blive brugte for Tilnavne, saasom det i somme Lapmarker, hvor der ere store Byer, skulde ofte falde umueligt, at giøre Forskiel paa dem, om man ikke fik at betiene sig af saadanne Navne. Til at lyve, ofte for ingen Ting, ere de redebonne: kand ogsaa, om det kommer an paa, ligeledes sværge, hvorvel jeg maa give dem den Berømmelse, at megen Sværgen og Banden er ikke saa sædvanlig og brugelig hos dem, som hos mange andre slags Folk. Imidlertid har jeg fundet disse og deslige Maader at sværge paa, blant dem jeg har omgaaets, nemlig: *Perkel*, *Satan*, *Kirbma* eller *Germas* (Orm), *Paha bægga*, *pahalatje* (hvorved de forstaae den Onde), *mannes helvit* (far til Helvede), o. s. v.

Det X. Capitel.

Om Lappernes Vindskibelighed og brugelige Konster.

§. 1.

Hvad Syrach siger om dem, som omgaaes med Qvæg, og drive Oxen med Svøben (p), nemlig at de veed intet andet at tale om, end unge Stude; det kand man sige om Lapperne, ikke alleeneste hvad deres Tale angaaer, som gemeenligen ikke er om andet, end de Ting, hvormed de dagligen omgaaes, men ogsaa deres Fornufts-Øvelser. Thi, hvorvel de ere just ikke saa taabelige, som mangen har troet, saa ere dog hidindril ingen boglige Konster blevne brugte eller drevne iblant dem. At de af Naturen ikke ere saa aldeeles taabelige og enfoldige, som man har agtet dem, har man noksom merket. Men som man paa en narragtig Maade har omgaaets med dem, saa have de ogsaa maat skikke sig derefter. Men naar man omgaaes med dem paa en fornuftig Maade, saa faaer man ogsaa Forstand hos dem at høre, og er forgiæves uden god Grund og Skiel at paabyrde dem noget at troe eller lide paa. Men naar de faae rigtig Grund og Raisons at høre, ere de letteligen overbeviiste om en Ting, sielden før.

§. 2. Man har fundet, at endeel selv have opdigtet sig Characterer, og derved hiulpet sig frem, for til egen Hukommelse at optegne deres Christendoms Artikler. Saadan en var tilforn i Arieplog i Pite-Lapmark, som havde optegnet sin Christendoms Spørsmaal og Giensvar paa et Bredt, uden at have af nogen

(p) Cap. 36. v. 27.

gen lært vore Bogstaver, eller ellers at læse i en Bog. Ligeledes har saadan een nyligen i Ume-Lapmark forsøgt det samme: og har hans Sielesørgere, som var blevet det vaer, og havde selv seet Skriften, vidst efter alle Omstændigheder at fortælle det. Men hos Lapperne i Almindelighed har man aldrig fundet noget Tegn til Bogstaver, undtagen deres Runestaver, som siden skal omtales, og deres Boe-Mærker, hvorved den ene pleyer at skielne sit Boskab fra de andres.

§. 3. I de saa kaldede Theoretiske Videnskaber have de ikke gierne forskaffet sig større Indsigt, end hvad som enten har kundet tiene dem til daglig Brug, eller som kunde passe sig til deres Overtroe. Af det sidste slags er alt det, som jeg fremdeeles kommer til at omtale, angaaende deres Afguderie, Troldom og saadant meere: ligeledes deres Tanker om alle slags Geniis og Skyts-Geister, samt alle slags Aander og Folk, som boe i Luften, paa Jorden og under Jorden, om hvilke een og anden har spurdt mig, hvorvel jeg ikke har kundet faae ret Sammenhæng derpaa, hvad Begreb og Tanker de egentligen have om alle disse. Det er ogsaa troligt, at de ikke have vidst det selv.

Men i det øvrige og hvad de dagligen behøve at vide, eller ellers kand forekomme dem, ere de kloge nok. Thi der er ingen Lap, som jo har og veed et besynderligt Navn paa hvert et Ledemod i heele Renens Krop.

§. 4. Om Lapperne have at takke deres Clima eller deres Spise og Levemaade for det, at de gemeenligen findes at have en god og bestandig Helsen, er mig ubekiendt. Men det er vist, at endeel Sygdomme, som hos os ere meget sædvanlige, ere hos dem selvsomme. Kolden har aldrig noget Menneske havt i Lapland: Pest og alle andre hidsige Sygdomme ere rare, Kopper ligeledes paa mange Steder, saa at jeg tvivler, om

udi heele Gellivare-Meenighed skulle findes over 4 eller 6 Personer, nemlig af Lapper, som i deres Livs-Tid have havt Kopper. Ikke desmindre har dette Folk, saa meget som der har staaet til dem, beflittet sig paa at øve og drive Læge-Konsten, omendskiønt de ikke langt ere komne dermed. Imod Øyesygen, som vanker meget hos dem, deels fordi de ere saa meget i Røg udi deres Kojer, deels fordi Solen, naar der falder Snee-Fog om Foraaret, utroligen angriber deres Øyen, pleyer man i somme Lapmarker enten at bruge Enebær-Olie at stryge uden paa Øyelaaget, eller Galden af Svaner og Ørne, som kommes ind i Øyet, eller de lade ogsaa en anden vende det inderste af Øyelaaget ud, og med en Kniv skrabe bort det, som efter deres Meening foraarsager Øynenes Svaghed; og har jeg ofte under saadan Cur seet Blodet Strømme-viis rinde ud af Øyet. Men de have foregivet sig deraf at have fundet Bedring.

§. 5. Fittet, som flyder af Ren-Osten, naar man steeger den, pleye de at bruge til Lægedom ikke alleene ved Forkiølinger, men ogsaa for Hoste, i sær for alle slags Skade i Munden og mange andre Tilfælde. Ligesom de bruge undertiden Harpix til Plaster, naar de skiære eller hugge sig. Urhønse-Fit holde de for en Qvint-Essence af all Salve; og er mig berettet af en vis Præstemand, som for to Aar siden saae en Lappe-Pige, som havde brudt sin høyre Arm af lidt oven for Haandledet, og blev alleneste ved det, at hun blev smurt med Urhønse-Fit, inden 14 Dage saaledes hiulpen, at hun med samme Haand kunde føre Mad til Munden, og blev inden en Maaned aldeeles færdig. Imod Beenbrud bruges Hunde-Skind, hvilket, saa snart det er flaaet af Hunden, legges varmt omkring Beenet, og beholdes indtil det begynder at raadne, da der et andet paa samme Maade bindes omkring; og

dermed

dermed holdes ved, indtil alting er godt. En vis Præst er ogsaa paa den Maade fra sit Beenbrud inden kort Tid bleven restitueret. Og, foruden at de ellers gierne spise Angelica, bruge de den ogsaa til Remedium for allehaande indvortes Sygdomme.

Deres Børn pleye de strax efter Fødselen at bade udi Vand, som de have kaagt Elde-Bark udi, hvorved skal forvoldes, at Børnene da ikke blive fnattede; som ogsaa ikke ilde træffer ind. Men at kaage Vidie-Bark i Vand, bruge de imod Fnat saa vel for Børn, som for gamle Folk; hvilket ogsaa paa somme Steder i det bebygde Land er kommen i Brug, og har viist sin gode Virkning.

Oculister har man fundet iblant Lapperne, som ikke alleneste paa foromtalte Maade have skrabet og renset det inderste af Øyelaaget, men ogsaa med smaa Tænger, giorte af fiin Messing-Traad, taget Hinden af Øyet selv paa Folk, som have været mørk-synede og næsten blinde, hvorved de have faaet deres Syn igien. Saa ere ogsaa endeel (hvilket dog er rart) færdige i at aarelade, ikke alleneste paa Armene, men ogsaa paa Fødderne og paa Hovedet.

§. 6. Men besynderligen fortiener et Hoved-Middel noget nøyere at beskrives, som de almindeligen og udi alle Lapmarker bruge ved alle Anstød af Hoved- Bryst- Ryg- eller andet deslige Værk, nemlig Ildbrænding. De giøre af Tønder eller Trøske smaa Kegler af en Bønnes Størrelse. Disse sættes Ild paa, og lægges omkring det Sted, hvor det befindes hæftigst at værke. Naar den ene er udbrændt, legges en anden tæt ved samme Sted: og dermed holdes ved, indtil Gløden deraf af sig selv spretter bort. Thi, imens det brænder, gives nøye agt, om Gløderne ligge af sig selv saa stille, at man ikke behøver at holde dem med en Knivs-Odde eller noget andet. I saa Fald skal

 Curen

Euren være omsonst og forgieves afløben: og saa længe det skeer, har man ingen ønskelig Forandring at vente. Men naar Gløden hastig og ligesom af sig selv spretter derfra, som undertiden pleyer at skee paa nogle Favne langt; saa behøver man ikke længere at blive ved med at brænde, saasom man giør sig Forhaabning om Bedring, foregivende, at den mødte Sygdommen, som tog sin Afskeed. Ligeledes er det et godt Tegn, naar Saaret ikke bliver sort, men hvidt derefter; saa og naar det gnistrer, mens det brænder: ja ogsaa siden, naar det meget hovnes.

For en besynderlig Omstændighed regne Lapperne det, at man ikke med anden Ild maa tænde disse Kegler, men den maa lige ved Staal og Steen sættes i Trøsket eller Tønderen, som man bruger til Keglerne. Hvilket ogsaa maa tages af Birken, paa den Side, som vender imod Middags-Solen.

I hvor vidt Medici finde sig udi dette Middel, kand jeg ikke sige, (q) men at det som oftest tiener Lappen til sikker Hielp, derpaa haves Prøver nok. Hvorudover samme Cur ligeledes hos Nybyggere og andre Folk har begyndt at komme i Brug. Man har seet en medaldrende Kone, som ofte havde ladet sig brænde for Hoved-Værk, men fik ingen Lindring, forend man brændte hende for i Panden op til Haarene, da hun efter en stærk Sveed blev aldeeles fri fra Hoved-Værk. Man skal sielden finde nogen Lap, som jo bær noget saadant Brændemærke paa sit Legeme.

§. 7. Lungsot holde Lapperne for at være overvunden, naar nogen Hændelse kand møde den Syge, som kand komme ham til ved Opkastning at give alle de Deele fra sig, som de meene Lungsoten bestaaer af. Thi det har undertiden hændt sig, at, naar saadan en

(q) See Doct. Joh. Fielströms Disput. de Medicina Lappon.

en af en stærk og hastig Rørelse er bleven dreven paa engang at give en utrolig Mængde Blod fra sig, er han fra samme Sygdom bleven befriet. Derudover pleve de at sige, om ikke Lungsoten paa den Maade kommer til at gaae ud, saa er der ingen Hielp derimod at vente. Udi Ume-Lapmark ere mange, som lægge samme Omstændighed for Dagen. Man veed en vis Lap, som ved dette Middel fik sin Helsen igien paa den Maade, at han bandt nogle Bastreeb imellem tvende Træer, lagde sig derover, og gyngede sig saa længe, indtil han kom til at kaste op, og fandt siden indtil sin Død, som skeede over en 80 Aars Alder, ikke til noget Anstød af samme Passion. Hvorledes saadan Virkning kand sammenlignes med denne Sygdoms Art og Egenskaber, overlades ligeledes til Medicorum Dom.

§. 8. Ikke at tale om andre hos dem brugelige Maader at naae sin Helsen igien, maa dog een Omstændighed ikke forbigaaes, i det de ogsaa ofte tage deres Tilflugt til visse Personer, som de holde for ved Signelse og anden Overtroe at kunde hielpe dem. Af saadanne findes her og der nogle, som de reyse til og søge hielp hos, helst naar de bestædes udi nogle hastige og ubekiendte Sygdomme, om hvilke saadanne kand give Beskeed, hvorledes de ere blevne syge, hvor det skeede, med flere for andre Folk forborgene Omstændigheder. Det hændes stundum, at, naar disse Folk, som leve mestendeels paa den bare Mark, blive af nogle giftige Dunster og Dampe angrebne, da veed disse at forebringe en Hob latterlige Ting og Hændelser, som blive de andre paabyrdede at troe. Jeg saae Aar 1742. et Exempel herpaa, at, da en vis Kaitom-Lap merkede, at Sneen paa een af hans Slæder ikke kunde blive liggende, men smeltede bort, saa at en Plet paa samme Slæde var bar og aaben, omendskiønt

skiønt det sneede saa stærkt, at de øvrige Slæder neppeligen syntes til, aabnede han den samme, tog derudaf hvad han havde deri, og lagde andet i Steden, men blev i det samme dødeligen syg, og hans Huus-Folk derefter. Man spurde strax endeel af de Viise til Raad, som vidste at fortælle dem, hvorledes Pesten var kommen i Slæden, og hvorledes han kunde overvinde den, hvilket skeede ved mangfoldig Overtroe. Og som de holde saadan Troldom for meget god og priselig, saa have ogsaa endeel begiert af mig, at jeg vilde komme og paa samme Maade, læse en eller anden Sygdom bort, troende at jeg kunde saa vel læse, som disse.

§. 9. Iblant de Videnskaber, som Lapperne udi daglig Brug have meest fornødne, er ligeledes Tids-Regningen, i Henseende til deres Markeds Tider, Kirke-Færde, Flytninger og andet saadant, hvorved de behøve at vide visse Terminer og Aarsens Tider. I saadan Maade behielpe de sig med Rune-Staver eller *Rime*, som de bruge i Steden for Almanakker, og ere giorte paa den Maade, som de hos os i Sverrig paa Landet fordum overalt have været brugelige. De ere meest skaarne paa syv Stykker tynde Breder eller Rens-Horn, dog saaledes, at det syvende har alleeneste paa den eene Side Skrift, og som paa hver Side af Brederne er meest fire Uger, som de kalde en Maaned, saa blive der efter deres Regning 13 Maaneder i Aaret. Faa har jeg seet udskaarne paa Kieppe.

§. 10. Paa Maanederne have de deres egne Navne, endskiønt de ere paa deres *Rime* lige saaledes merkede, som paa vore Staver, og komme ligeledes meest at passe sig efter vore Almanakker. Thi den første eller Januarii Maaned kalde de *Odde peiwe*, fordi de da, ligesom vi, begynde et nyt Aar. Februarii Maaned kalde de *Kuowa manno*, da Vinteren er stærkest.

Mar-

Martius heder *Njuktja*, efterdi Svanerne pleye den Tid at viise sig. April kaldes *Woraki*, fordi Kragen da begynder at komme til syne. Majus heder *Tjebnos*, da Frøerne eller Padderne komme frem, som menes at falde af Himmelen. I somme Lapmarker siges denne Maaned, at kaldes *Gartsogneles*. Junii Maaned kalde de *Morbmes*, fordi deres Ren-Køer da kælve. Paa somme Steder heder denne Maaned ogsaa *Salgit*. Julius heder *Petje*, da Fyrre- og andre Træer rinde. Auguftus kaldes *Snelkja*, da Renerne blive slette og Haaret er faldet af dem. September kalde de *Porke*, efterdi Renerne da have faaet nyt Haar. October *Rakat*, efterdi Renerne da løbe i Rid. November heder *Gaalko*, da Renerne have holdt op at løbe, men gaae og bræge. December *Passatis manno*, eller hellig Maaned: Den kaldes og saa *Jaulo - Manno*, fordi Juulen da stunder til.

§. 11. Deres Uge-Tall begynde de fra Nyt-Aars-Dagen, som de kalde *Kautsad* eller *Kaktsad peiwe* (ottende Dagen) og Hel. tre Kongers Ugen kalde de *Loppatie-Wacko*. De følgende Uger, som *Nutti* eller *Knutti-Wacko*, *Heinrik-Wacko*, *Paval - Wacko*, *Kintal - Wacko* &c. ere efter deres Navne tagne af vores Almanak, indtil *Suwija* eller Sommer-Nætterne fra Tiburtii Dag. Men ellers have de Navne paa alle de øvrige Uger, undtagen een efter Voldborgs-Ugen, som de ogsaa derudover kalde *Nommatus-Wacko*, eller den navnløse Uge. Derefter følge *Eirik*, *Urbanus*, *Henrik*, *Eskil*, *Mitsammar* og *Petar-Wacko*. Men deres rette Midtsommers (*Kaska - kes*) Uge er næst efter Mariæ Besøgelses Tid i Julii Maaned, som de kalde *Kassa Marie Wacko*, da Gaasen fælder Fiær. Men efter *Kaska-kes-wacko* komme *Marget- Jacob-Wollis- Lauras-wacko*. Siden *Orjek-wacko*, fordi deres to Aars Kalve begynde at kaldes *Aarek*. Ugen derefter kalde de *Hobmelt* (Humle), da Løvet begynder at falmes. Saa komme *Perti*,-*Marje - pæba ris* (Hel. Kors) *Mattus-*

Mattus-Mickel- og *Pirgit-Wacko* (d. 7 Octobr.) Derefter *Dalwija* eller Vinter-Nætterne. Siden *Meiwa-Simun-Helgo - Martus - Paſſatus - Kadai - Anteras - Anna - Luſſi-Thomo-* og *Jaulo - Wacko.*

Naar de have giort ſig Søndags Bogſtaverne bekiendte, ſaa have de ingen Sværighed for at vide, hvad Dag i Ugen alle andre Helligdage Aaret over indfalde, i det de ligeledes tage de Omſtændigheder i agt, ſom bør mærkes ved Skud-Aar, ſom de kalde *Saskad-Jæke.* Men Navnene paa Dagene i Ugen have de ligeledes laant af os, nemlig: *Manodaga*, *Tisdaga*, *Kaskewacke*, (Mid-Ugen eller Onsdag), *Toraſdag*, *Pirjedag*, *Lavordag*, *Sotno-Peiwe.*

§. 12. Udi Aſtromien ere de vel ikke ſtort belobne, men kand dog meſtendeels merke, naar noget uſædvanligt tildrager ſig paa Himmelen. Cometerne, ſom 1742 og 1744 lode ſig ſee, ere de betimeligen blevne vaer, kaldende dem *Seipik-naſte*, det er Svans-Stierner. Saa have de ogſaa Navne paa mange Fix-Stierner, ſom Karlsvognen, hvilken de kalde *Juokſa*, (Bue) og Orion, ſom hos dem heder *Arona ſobbe*, (Aarons Stav). *Tjoke* (ſaa heder et Hierte paa Qvæg) kalde de Syvſtiernen. Caſſiopæa, af hvilken de meget pleye at ſlutte, hvad Natten lider, kalde de *Sarva*, o. ſ. v.

Aſtrologien, ſaaſom til deres Overtroe meere tienlig, er ikke heller aldeeles ubekiendt hos dem. Af Conſtellationen omkring Maanen, pleye de, naar deres Koner ere frugtſommelige, ikke alleeneſte at kunde ſlutte, om det ſkal blive et Drenge- eller Pige-Barn, men ogſaa om Barnet ſkal fødes uden Lyde, leve længe, trives vel, o. ſ. v. Hvorom ligeledes for Scheffero er bleven berettet (r).

§. 13. At ogſaa endeel af dem have havt et ſlags Bonde-Practik, har jeg fornummet af deres Spaadom-

(r) See Lappon. pag. 222.

domme, deels om Aars-Verten, deels om tilkommende Veyrlig. Hvad det første angaaer, da har jeg hørt dem sige, at, om Træerne rinde *Pirgit-Wacko*, saa skal det blive et godt Aar. Ligeledes naar Træerne om Vinteren ere saa fulde med Snee, at de bugne, o. s. v. Om det sidste har jeg hørt dem foregive, at naar det St. Matthis- og vor Frue-Dag blæser fra Sønder, skal det blive en varm Sommer, men naar det blæser af Nord, skal det blive koldt. Om Sommeren vente de saa mange Grader af Varme, som Vinteren har holdt Kuld. Er der stærk Kuld ved Jule-Tid, saa formode de stærk Varme Midsommers Tid. Ligesom Veyrliget tegner til paa Nye- og Fuld-Maane i Begyndelsen af Aaret, saa holde de for at alle Nye- og Fuld-Maaner skulle skikke sig til Aarets Slutning. Naar der er nogen Skye kommen paa Himmelen, der har bøyet sig som en Krog, saa holde de for, at der skal komme saadan Vind, som blæser ind i Skyens Krog.

§. 14. Udi Staterne strækker deres Kundskab sig ikke ret langt, saasom endeel af dem neppeligen veed Navnene paa de Sogne og Meenigheder, der grændse næst til dem. I deres Biørne-Viise have de alligevel indført baade Sverrig, Engelland, Holland og Frankerige. Om Tydskland veed endeel noget at sige. Men Rusland (*Karjeli-Rika*) er dem meget bekiendt, saa vel som Norge, paa hvilket de have adskillige Navne, som *Njarga*, *Wona*, *Mæra*, o. s. v.

Hvad de øvrige Videnskaber angaaer, derom er intet besynderligt at erindre, saasom man lættelig kand forestille sig Lappens Indsigt i Philosophien, naar man betragter ham som een, der legger sig meere efter det, der kand tiene ham, end efter Coriositet: hvoraf det kommer, at, omendskiønt han i somme Maader og i de Ting, han omgaaes med, kand synes at have

ve forhvervet sig nogen Kundskab, saa grunder den sig dog meere paa Vanen og Forfarenheden, end paa noget rigtigt Begreb om Tingenes Natur og Sammenhæng.

Det XI. Capitel.

Om Lappernes Afguderie, Troldom og Overtroe.

§. 1.

Hvorvel nu omstunder alle Svenske Lapmarker bekiende sig til det Christelige Navn, og ere ligeledes til en stor Deel udi deres Christendom imod manges Formodning rodfæstede og grundede, som fremdeeles paa sit Sted skal omtales; saa maa man dog paa mange Steder i disse Lande endnu finde saa megen Mørkhed og Vildfarelse, at man kand merke lidet Christeligt hos dem, naar man undtager, at de ere døbte, og at de med Munden bekiende sig for Christne. Heraf kommer det, at paa de Steder, hvor et mindre Antall af nidkiære Præster har været, eller hvor man formedelst Stedernes Frabeliggenhed hverken har havt Leylighed, at faae dem noget oftere til Guds Huus, eller selv kundet besøge dem saa ofte, som fornøden giøres, finder man mange Hedenske Levninger og Overtroe, ja ogsaa aabenbart Afguderie og Billeders Tilbedelse, som kand kiendes af det, som jeg i dette Capitel har besluttet korteligen at omtale.

Saadanne Hedenske Sæder og Skikke ville de saa meget nødigere lade sig formaae til at aflegge, som denne Nation er tilbøyelig til at bære stor Ærbødighed og høye Tanker for sine gamle Forfædre, holdende gemeenligen alt, hvad de have giort og brugt, for godt og priseligt.

Og,

Og, fordi de gemeenligen holde de ældre Tider, førend Christendommen hos dem blev forplantet, for bedre og lykkeligere, end de nærværende, og deres Forfædre for riigere og meere formuene, end de selv ere nu; saa veed jeg mig at have truffet dem, som have beklaget, at deres Konster og Overtroe nu er forfalden, saasom de havde Frugten deraf, nemlig Fattigdom og en tilstundende almindelig Ulykke, for Øyne: ikke meget anderledes, end Judæ Folk begegnede Jeremiam (s). I hvilken Henseende jeg beklager mig, at jeg maa berette om dette Folk hvad som fordum sagdes om de Samaritaner, nemlig at de **frygtede HErren, og tiente alligevel Afguderne** (t). De ere døbte, og bekiende sig til det Christelige Navn, men bruge dog hemmeligen deres afgudiske Konster og Hedenske Adfærd.

§. 2. Om disse Ting, nemlig Lappernes Troldom, Overtroe og Afguds-Tieneste, har jeg meget hørt og seet baade tale og skrive. At ogsaa Berettelserne om saadant ere undertiden meget adskillige, har jeg ligeledes observeret, som er kommet enten af usandfærdige Rygter, eller ogsaa, som meget troligt er, af det Forskiel, der er paa Sæder og Skikke udi adskillige Lapmarker. Derudover har jeg i den Henseende ikke fordristet mig at anføre noget laant enten af Scheffero eller andre, som have beskrevet saadant, men alleneste hvad jeg med egne Øyen har seet, eller af troværdige Folk, besynderligen Testibus oculatis, hørt berette, om det, som nyligst i de Maader er skeet, og det i **Kaitom**-Meenighed, saasom et Folk, som jeg har fundet med all Ret at bære det Navn, de have faaet, nemlig at være i deres Christendom mindst komne for sig blant alle Meenigheder i Lapland. I hvilken Henseende min Læser ey maa forundres, om jeg kommer til at tale om saadant, som enten hos andre

(s) Cap. 44. v. 17. 18.
(t) 2 Reg. 17. v. 23.

dre ikke findes, eller afviger noget fra deres Beretninger.

§. 3. Hvad altsaa fornemmeligen deres Afguderie er angaaende, da har jeg merket, at de i den Henseende komme meget overeens med andre Hedenske Nationer, at, hvorvel de erkiende en Over-Herre og Gud over alting, som de kalde *Jubmel* (u), saa have de derhos en Hob andre Naturer, som de dyrke og tilbede, endeel som onde, der kunde tilføye dem ondt; endeel som gode, der kunde giøre dem godt; hvorved de finde sig foranledigede, med lige Føye at tiene dem begge, de første for at formilde dem til ikke at tilføye sig ondt, og de sidste for at staae i god Amindelse hos dem, paa det de bestandigen maa være deelagtige i deres Velgierninger.

§. 4. Ligesom Hovedet for disse gode Naturer er *Jubmel*, som sagt er, saa er jeg ogsaa bleven vaer, at de virkeligen holde *Perkel* for en Hovedmand for de onde. Thi, som det Navn Perkel er ikke noget nyt Ord, men saadant som de ligeledes have brugt, førend nogen af dem har faaet Smag paa den Christelige Lærdom, saa have ikke heller alle Lapper endnu faaet samme Begreb derom. De, som have nogen Kundskab om Christendommen, have samme Tanker derom, som vi have om den onde Aand. Men de øvrige have i Gierningen selv havt saadant Begreb derom, som de gamle Hedenske Nationer om deres onde Principio, som de meente at være liige evigt med Gud. Dette slutter jeg af de Beretninger, som jeg paa sit Sted til deels har anført, nemlig Perkel var i Raad med Gud eller Jubmel, da Verden skulde skabes, og at ligeledes han var Aarsag, at ikke alting blev saa godt, som Jubmel vil-

(u) Hvilket Ord foruden den Bemerkelse, de nu som Christne have derpaa, ikke saa egentligen svarer til *Deus*, som langt meere til *Jupiter* hos Latinerne.

vilde havt det. Og at han ligeledes trættes med Gud om Almagten, har man af andre deres Beretninger fornummet. En vis Lap har, foruden andet, vidst at tale om en Tid, da Perkel giorde sig Lænker af Jern, hvormed han bandt Jubmel, og kastede et stort Bierg oven paa ham, da Jubmel laae under Bierget, uden at kunde slippe derfra. Siden bandt Jubmel Perkel, og kastede et Bierg oven paa ham. Men den Onde sleed sig løs, saa at Steene og Damp foere Himmelhøyt op, o. s. v. Om udi alt dette afbildes nogen Strid imellem deres formeente Stamfader *Jumi* eller *Jumo* (v) og nogen deres Fiende, *Birkal, &c.* er nogles Gisning; men som ingen Christen kand have saa nedrige Tanker om vores almægtige og herlige Gud, ikke heller saa høye om den ureene Aand, saa skiønnes nok som, at baade Jubmel og Perkel hos de forrige Lapper, og ligeledes endnu hos de lidet-troende, kand regnes for deres Afguder. Man merker ogsaa tillige, at de ikke have været frie fra Anthropomorphismo. Og som de have tilegnet den Onde tillige med Gud saa stor en Magt, saa er det intet Under, om de, som andre Hedninger, paa allehaande Maader have søgt at formilde denne onde Aand, paa det han ikke maatte lade saa meget ondt ramme dem, som han ellers var i Stand til at tilføye dem. Det er altsaa fornødent for Lærerne i Lapland, at de beflitte sig paa redeligen at evolvere Notiones Dei & Diaboli, eller Lærdommene om Gud og Diævelen, efter vor Christelige Religion, paa det det arme Folk under disse Navne ikke maa blive bedraget og forvildet.

§. 5. Jeg har forhen meldt, hvorledes Lapperne paa det Sted, jeg har opholdt mig, have holdt for, at Gud umiddelbarligen lader sig høre, naar det tordner.

(v) See Scheff. Lappon. pag. 43.

Men jeg har ogsaa merket, at endeel holde den, som forretter samme Actum, eller buldrer, for en levende Ting og en særskilt Natur. Schefferus kalder den Thor eller Thiermes, som Lapperne ellers kalde *Aijeke* (*Aja*, *Atja*), som den ogsaa hos os er bleven kaldet baade Thor og Storfader. Hos mine Lapper har jeg merket, at de holde den for et særskilt Væsen fra Gud, og ligeledes for saadant, som er baade godt og ondt, saasom denne Natur, efter deres Beretning, er bleven af Perkel hemmeligen skabt i en Steen-Klippe, uden at Jubmel skulde faae noget at vide deraf; men efter at Jubmel eller Gud fik det at vide, gik han did, hentede ham, og fødde ham op. Og som denne Thor saaledes er den Ondes Barn, men Guds Foster-Søn (efter deres egen Talemaade), saa er han baade god og ond; hans fornemmeste og egentlige Forretning er da, at dræbe og forgiøre alle Trolde og Spøgelser, som ogsaa deres *Sæite*, hvorom siden skal tales, ofte blive rørte af Torden; hvilket han, efter deres Meening, giør med sin Bue, Regnbuen, som de kalde *Ajeznjoksa*, eller Storfaderens Bue. Og som han dermed giør Menneskerne godt, at han ødelegger disse Troldskabe, hvilket de finde sig pligtige at erkiende, helst da han ogsaa i andre Maader, besynderligen naar han rører deres Helligdomme, kand giøre dem Skade, saa bør han ligeledes regnes iblant deres forrige Afguder. Men ellers har jeg atter af andre Lapper om samme Person hørt følgende Hændelse: at, da en Pige havde i Skoven sat sig ved et Træ, kom den Onde, og bad hende lægge tørt Tiære-Ved i sin Skindpelds, som hun havde under Hovedet; men da han havde tændt denne Ved, og hun blev vaer, at han havde Horn, blev hun forskrækket, og vilde flye, men kunde ikke slippe fra hans Voldtagelse, hvoraf hun blev frugtsommelig, og fødde en Søn, som uophørligen græd, og viiste sig urolig.

urolig. Gud kom og tog Barnet med sig op i Skyerne, og spurde, hvem det vilde være til Hielp, enten sin Fader eller Moder? Barnet svarede sig at ville hielpe Moderen, og forfølge Faderen med all sin Slægt, hvilket han ogsaa nu giør, farer i Luften, flyver op paa Biergene, og sætter Ild i Træerne, naar de skiule sig under dem, o. s. v.

§. 6. At Lapperne ogsaa have troet paa nogen, som de have kaldet *Saracka*, har den nidkiære Danske Lærere Thomas von Westen fordum berettet, og ligeledes beskrevet den samme. Det er vist, at man i somme Lapmarker har brugt det Ord *Saragads* for et Nomen appellativum, i Steden for Creator. I Kaitom haves andre Ord paa Skabere og skabe, nemlig *Seunedie* og *Seunedet*: men Sarak er ikke heller ubekiendt, saasom det har hændt sig, at, naar man har spurdt dem, hvo der har skabt Verden, har endeel svaret Sarak. Jeg har om denne Person af Lappernes Mund ikke kundet faae noget rigtigt Begreb. Men efter Beretningerne af andre har jeg fundet, at de holde ham næsten som en Naturam naturantem, dog særskilt fra Gud, som virker ved Menneskers og andre Creatures Fødseler, deres Trivsel og Opholdelse &c. og kand altsaa ligeledes regnes iblant deres gamle Afguder.

§. 7. Foruden disse fornævnte Guder, som jeg ikke har merket dem at have tilbedet under nogle Billeder eller Lignelser, har jeg ogsaa Tid efter anden iagttaget, at de have ligeledes mange andre Genios, Halvguder eller noget deslige: dog veed jeg ikke, hvor stor Ære de giøre dem, eller udi hvad Værdighed og Character de holdes af dem. Det veed jeg, at endeel forestille sig saadanne, saa regiere deels i Luften, deels paa Jorden, deels under Jorden, dem de finde sig pligtige paa en vis Maade at ære og dyrke. Iblant hvil-

ke jeg ogsaa kand regne dem, som de meene at regiere ikke alleeneste ved hver Stand og Levemaade, men ligeledes ved alle Tider og Maaneder i Aaret, o. s. v. En af dette sidste slags har jeg merket dem at have paa Februarii Maaned, som de kalde *Kuowamanno*: ligeledes for Jule-Hoytid, som de kalde *Jauloherra* (Jule-Herren), saa og for Jule-Aften, som de kalde *Ruotta* eller *Druotta* (Drott). Hvad Jauloherra er for en Person, kand jeg ikke vist sige, saafremt de ikke af en Hedensk κακοζηλία derunder forstaae vor Frelsere. Men Ruotta er maaskee nogen af deres eller vore forrige Drotter, som har giort dem noget godt, eller ogsaa snarere ondt, saasom man noksom seer af det, som fremdeeles skal berettes, at han hos dem bliver dyrket som en anden Averruncus.

§. 8. At de ogsaa tillige med disse virkeligen, ligesom andre Hedninger, have tilbedet Afguds-Billeder, har man desverre merket. Thi at nogen Nation nu omstunder skulde tilbede Stokke og Steene, har jeg neppe villet troe, førend jeg i denne Lule-Lapmark med mine egne Øyen har Tid efter anden faaet slige Vederstyggeligheder at see. I Jockmocks Præste-Gaard forvares trende saadanne Billeder, tilhugne med Øxen af Rødder under Lignelse af Mennesker, hvilke Aar 1738. ere tagne fra en Kaitom-Lap, som siden for Herreds-Tinget ydermeere bekiendte, hvorledes han med Bukken og Tilbeden havde faldet dem til Fode. Den ene kaldede han *Storjunkare*, og var den største. Om de andre, som vare mindre, repræsenterede hans Hustrue, Børn eller Tiennere, er mig ubekiendt. Jeg har ligeledes siden paa adskillige Steder Tid efter anden paa mine Reyser fundet saadanne Billeder ved deres Offer-Steder, om hvilke fremdeeles skal tales, som ere ikke andet, end Rødder, meestendeels af Birk, hvilke de have vendt i Veyret, og med Øxen

til-

tilhugget ligesom et Hoved, da Stubben selv forestiller det øvrige af en Krop med Fødderne. Disse staae enten stændigt paa deres visse Steder, og blive dog aarligen besøgte med Offer, naar Lappen kommer at ligge dem saa nær, eller de opsættes hvert Aar om Høsten, mestendeels paa de Steder, hvor de slagte deres Brun-Rener: eller de ere ogsaa opreyste paa store Bierge og Høye, hvor de blive besøgte og dyrkede af mangfoldige Lapper. Heraf kand sees, at der maa være adskillige slags af disse Afguder, saasom endeel ansees for Lands-Guder, som visse Lapper udi noget Tilfælde for sig selv i Besynderlighed have opreyst; jeg har ogsaa fornummet, at de undertiden giøre Volds-Gierninger paa andres Helligdomme, hvorpaa jeg saae Prøve om Foraaret 1742, da der reyste sig et hæftigt Fiendskab imellem tvende Lapper, fordi den ene havde sønderhugget de Horn og Been, som den anden havde opreyst for sine Guder paa en Stelladse ved sit Koje-Sted. Om alle fornævnte Træ-Guder hede Storjunkere, kand jeg ikke forsikre; men at jeg ofte paa mine Reyser har seet dem paa adskillig Maade giorte, kand jeg ikke nægte. At ogsaa Lapperne selv kalde dem saa vel som deres Steen-Guder undertiden *Passe* (w), har jeg ligeledes taget i agt. Det er ogsaa merkeligt, at de Træ-Guder, jeg har seet, have næsten overalt været forsnede, og overstrøgne med Blod. I Kimi-Lapmark og Trinnæs beretter man, at Lapperne paa Fieldene have dyrket en Afgudinde udi en Træ-Stub,

 eller

(w) Dette Ord *Passe*, *Basse* eller *Bisse* bruges nu omstunder af Lærerne i somme Lapmarker i Steden for *Sanctus*. Men i sin egentlige Bemerkelse have Lapperne derved forstaaet deres afgudiske Helligdomme. Om det er i noget Slægtskab med de gamle Svenskes *Buse*, *Bjesse* eller *Basse* (See Rudb. Atlant. Tom. II. p. 448) hvorved de have forstaaet den Onde selv, maa andre dømme om.

eller ellers udi et Træ-Billede, som de have kaldet Wiros-Acka. Denne have de, ligesom Latinerne Dianam, holdt for en Skov-Gudinde, og ofret hende.

§. 9. Paa de Steder i Lule-Lapmark, hvor jeg har opholdt mig, ere i Besynderlighed deres Steen-Guder meget sædvanlige og almindelige. Om ogsaa disse repræsentere Storjunkeren eller nogen anden, er mig ligeledes ubekiendt. Men jeg har ikke hørt dem af Lapperne anderledes kaldes, end Passe, nemlig Stedet selv; men Stenene kalde de *Sæite*. Paa dem har jeg ikke just merket nogen særdeeles Skikkelse efter noget Menneske eller Dyr; men de have været saadanne, som Naturen synes selv at have giort dem; dog have de mestendeels en selvsom Skikkelse, som Petrificater, krusede og knortede. Endeel Lapper ere aldeeles i den Troe, at disse Steene have Liv, og kand gaae: da der og undertiden fleere paa eet Sted ere oprevste. Gemeenligen findes de liggende ved Bakker, ved Odder af Søer, paa Holme, ved Fosser, eller andre helligede Steder: og ingen veed, hvo der har lagt dem derhen, eller naar de ere komne derhen: men man har villet bilde mig ind, at disse Steder ere dem allerede i den første Skabelse blevne indrømte, o. s. v. En stor Mængde af saadanne findes i endeel Lapmarker, endskiønt det er vanskeligt at faae dem at see, saasom ikke gierne nogen Lap paatager sig at følge nogen derhen, af Frygt, at ham maatte noget ondt vederfares: saasom de veed at beraabe sig paa mangfoldige Exempler, hvorledes de ere blevne angrebne paa Liv og Helsen, som have villet vanhellige eller ødelegge disse Steder. Jeg veed ogsaa en vis Nybyggere, som ved det han dristede sig til at angribe og fordærve en Hob saadanne Steene, har berettet sig at have mist sin Helsen og Kræfter, &c.

§. 10. Disse Steenes Magt pleyer man at skattere

tere efter Mængden og Antallet paa dem, som dyrke dem, og ofre ved dem. Om altsaa hændes, at man holder op at ofre til dem, saa miste de ogsaa deres Magt, og kand siden giøre een hverken godt eller ondt. Og saadanne magtesløse og forkomne Guder kand man let faae at see, saasom ingen frygter meere for dem.

Hvorudi deres Magt egentligen bestaaer, kand jeg ikke sige. Men at Lapperne formode sig baade godt og ondt af dem, slutter jeg af deres Beretninger derom. En troværdig Nybyggere, som saae, hvorledes en vis Lap ofrede Hovedet, Fødderne og Vingerne af en Urhane paa en bekiendt Steen ved *Sagga guoika* ikke langt fra Gelliware, spurde ham, til hvad Ende han giorde saadant? hvorpaa Lappen skal have svaret, der skulde af alt dette voxe andre og nye Fugle igien, som han skulde faae at skyde. Og som de giøre Løfter til disse Steene, naar enten Folk eller Creature ere syge, saa slutter jeg, at de troe dem at have Helsen og Sygdom, Liv og Død i deres Magt. Men at de ogsaa formode sig ondt af dem, slutter jeg af en vis Laps egen Beretning, som har tilstaaet, at, da han for nogle Aar siden kom uforvarendes ved sin Flytning til at gaae for nær ind til saadan en *Sæite* ved *Kaappowoma* (et Nybygge paa 3 Miile Norden for Gelliware) og traadde over Odden, hvor Steenen laae, saa nær ind til den, at han endogsaa kom paa Fiædet eller Veyen, som Steenen (si diis placet) havde langs efter Landet over til en anden Odde lige over for, lovede han, ved det han blev saadant vaer, Offer af Stude-Rener, Køer, Faar, Geeder, &c. Men kunde alligevel dermed ikke formilde ham, fordi der kom samme Nat Ulve i Færd med hans Rener, og giorde ham en stor Skade.

§. 11. Ved en Steen ikke langt Sønden fra Gelliware, som fordum har været Nederby-Lappers

Stuoramus Passe og allerstørste Helligdom, ligesom Steenen paa *Aran oiwe* har været Kaitom-Lappers, ligger en stor Jern-Oxe, som ingen Rost skal kunde bide paa. Samme Oxe er paa den Maade kommet derhen, at da en Lap i forrige Tider, ved Navn Patto-podnie, var kommen op at slaaes med en Stallo eller Jatton (formodentligen Bierg-Trold), som han merkede at holde til med sin Dotter (*); men kunde ikke blive hans Overmand, har han paakaldet denne Steen om Hielp. Men da Jætten giorde det samme, kunde ingen af dem faae Overhaand; Thi alt hvad Lappen lovede ud, at give sin Hielpere, det lovede ogsaa Jætten. Omsider lovede Lappen sig at ville give Steenen den Oxe, som Jætten havde i sin Haand, og i det samme blev han hans Overmand, saa at Jætten maatte sætte Livet til. Fra den Tid af er Oxen bestandig bleven ved samme Steen. Ved Ofringer bruger man den siden, at man hænger den paa det øverste Horn, hvorudi denne Steens Afguds-Tieneste er adskilt fra alle de andres, som jeg fremdeeles skal omtale. Denne Oxe blev om Høsten 1745. af en Kaitom-Lap borttagen, som skal have lovet i dens Sted at legge derhen Hornene og Beenene af en Stude-Ren, hvilket han formodentligen ogsaa har giort.

§. 12. Hvad endeel, ligeledes i de bedre for sig komne Meenigheder, have for Tanker om en Hob Engle, som pleye at aabenbares for dem, veed jeg ikke. Men at de have meget at tale om deres Engle-Syner, hvorved de meene sig at være bedre og helligere Folk, end de Svenske, som ikke see saadant, er mig af en vis Præst bleven berettet. I hans Meenighed har en Mand

(*) Dette kom han saaledes efter, at, som Lappen havde sin Koje ved et Kiær, som hans Dotter dagligen gik over, blev han vaer, at hendes Fødder aldrig bleve vaade, og sluttede deraf, at Stallo bar hende over Kiæret.

Mand sagt om sig selv, at han engang havde seet tvende Engle, som viiste ham en skiøn grøn Eng, og ved Enden en smuk Bygning. Og da han af disse to blev anmodet at følge dem did, men af en anden advaret derfra, gave de ham hver en Kindhest, saa at hans halve Hoved hovnedes, og han havde en Tidlang stor Værk deraf. Denne gang kom han paa den Tro, at det maatte have været onde Engler, i det han udlod sig i disse Ord: **Nu kand jeg see, at de ere ikke gode.** Uden Tvivl havde han ogsaa tilforn seet saadanne; men som de ikke for havde lært ham at kiende sig, saa troede han, at de vare gode og hellige Engler. Fleere deslige Rygter og Beretninger ere mig Tid efter anden forekomne. Og blive saadanne Aabenbaringer af dem, som have nogen liden Kundskab om Christendommen og Englenes Natur, holdte for Engle-Aabenbaringer; men af de andre, som neppeligen have hørt tale om Engle, for Guder, enten Storjunkere eller andre, som de meene undertiden aabenbare sig for dem.

§. 13. Om nogle Lapper, efter Schefferi Beretning (x), holde Solen i nogen guddommelig Ære, har jeg vel nu omstunder ikke kundet merke, dog har jeg truffet Lapper, som have berettet, at saadant i forrige Tider har været brugeligt. Ikke heller har jeg fundet, at de, efter Damiani à Goës Beretning (y), holde Ilden for deres Gud. At de ogsaa, besynderligen Jemtelands-Lapper, skulle dyrket nogen under den bekiendte Herculis Navn (Herkel-Gud), har jeg tilforn ladet mig indbilde: som jeg ligeledes mindes mig at have seet et Academisk Arbeyde de Hercule, udgivet til Upsal udi forrige Seculo, hvis Autor beretter sig

(x) Lappon. pag. 98.

(y) De *Lappiæ situ & ejus regionis incolis*, apud J. Boëm. Auban. de moribus Gentium p. m. 499.

at have hørt af Lappernes Mund en Susurrum (saaledes kaldede man den Tid det Lapske Sprog) af noget deslige Ord. Men det kand maaskee være kommen deraf, at man hørt feyl, og naar Lappen har sagt *Perkel*, kand det udi deres Øren, som ikke have forstaaet Sproget, letteligen være bleven til *Herkel*. I det ringeste veed man ikke i de Nørre-Lapmarker, saa meget mig bekiendt er, af nogen saadan Gud at sige. Om Perkel har jeg forhen ladt mig noget ud. Men om Lapperne have faaet dette Ord af de gamle Hedenske Folk, som dyrkede Herculem, og siden forandret det til Perkel, saasom deslige Ombyttelser ere just ikke usædvanlige hos dem, drister jeg mig hverken at sige ja eller ney til.

§. 14. Hvorledes og paa hvad Maade hver og een i Besynderlighed af disse fornævnte Guder bliver hos Lapperne tient og dyrked, kand jeg ikke aldeeles sige. Man skal ogsaa neppe være i Stand til at opregne nogle visse Regler derved; saasom jeg troer, at Ordenen og Maaden at tiene dem paa, har ikke bedre Sammenhæng, end Grunden, hvorpaa deres Guders Væsen og Antall beroer. Ikke des mindre vil jeg opregne de Maader og Skikke, jeg er bleven vaer, samt hvad brugelige Ceremonier derved meere kundet blive bekiendte.

Hvorledes de dyrke de Guder og Naturer, til hvilke de ikke have nogle Billeder, er mig ubekiendt: undtagen hvad jeg om den foromtalte *Kuowa - manno*, saa og *Jaulo-berra* og *Ruotta* har kundet faae af Lapperne selv høre at fortælle. Nemlig, hvad den første angaaer, berettede en gammel Kone, at hendes Forældre pleyede paa en hvis Tid i Februarii Maaned at binde Hoe og Græs, saadant som de have i deres Skoe og Vanter, ved Hornene af deres Rener: da man siden med Ringe og anden Skrammel, saa og med Buldren paa Slæderne,

derne, bad Kuowa-manno at æde. Hvoraf tillige kiendes, at de holde denne Natur ikke alleneste for et levende Creatur, men ogsaa for saadant, som kunde leve af Hoe, og maatte ved allehaande Bulder og Skrammel paakaldes, &c.

§. 15. At man pleyer den saa kaldede Jule-Herre at ofre smaa Skibe eller Baade, besynderligen under noget giort Lofte, derpaa har jeg seet adskillige Prøver. Disse Baade, paa tre Qvarteers eller i det hoyeste en Alens Længde, have været tilhugne med Oxen af Fyrre-Træ med Master udi, saa og her og der korsnede og med Ren-Blod bestrøgne. Saadanne Baade giøre de gemeenligen færdige til den Tid, naar de slagte deres Offer-Rener til Juul, saasom de ved Slagtningen skulle bestryges med Blod. De, som jeg har seet, have været hoyt opsatte udi store Grane-Træer, dog ikke hængende, men liggende paa nogle af samme Grane-Træers sammengroede Qviste, da ogsaa Granerne vare ligeledes korsnede her og der, og et godt Stykke op overstrøgne med Blod. Disse Baade findes ikke paa andre Steder, end der omkring, hvor de ved Jule-Tid have havt deres Kojer og Tilhold. Til hvis Ære de omtalte Offer-Rener slagtes, er uvist: men at ved deres Jule-Kojer (eller nu omstunder et godt Stykke derfra) altid findes Offer-Steder, saadanne som jeg fremdeeles skal omtale, har jeg adskillige gange merket: i det paa bemeldte Offer-Stelladser ligge ikke alleeneste Hornene af de slagtede Rener, men ogsaa alle Beene af det Kiød, som de æde, og som er taget af samme Rener.

§. 16. Til *Ruotta* pleye de ligeledes samme Tid at hænge Kulder eller smaa Tragte giorte af Birke-Bark, op udi hoye Træer, hvilke Træer er meest paa alle Kanter tælgede og korsnede. Udi disse Tragte legge de et Stykke af all den Mad, som de spise om Jule-Aften og Jule-Morgen, hvilket ikke er Kiød, men gemeenlig

Ost og Melk, eller ogsaa Fisk. Have de Meel, saa giøre de en Kage paa en Rigsdalers Størrelse, men en god Tomme tyk, som de fylde med lidt Melk og Ost, og stege paa Gløder. Samme Kager legge de udi et af de omtalte Kar, i Bredden af hvilken tvende Træ-Splinter ere stukne paa en halv Alens Længde, giorte som Spader. Dette bliver ophængt tæt ved Kojen, hvor det ogsaa bliver siddende; hvilket tilliae med de øvrige Tragte, hvori deres Levninger blive forvarede, er destineret til den foromtalte Ruotta, paa det han efter deres Foregivende, ikke skal skade deres Qvindfolk paa en vis Maade (*ne ventrem illarum terebret seu perforet*). Schefferus taler noget anderledes om disse Ofre, hvilket maaskee ogsaa paa somme Steder har været brugeligt. Men efterdi en Lap har berettet mig derom, som i sin Eenfoldighed ikke troede, at saadant skulde være nogen Overtroe, saa har jeg fulgt hans Tale, og sat andres Beretninger til side.

§. 17. Deres Offer-Stelladser, som jeg fleere gange har nævnet, giøre dem den Tieneste som Altere, men ere giorte af Træ, og staae paa 3 eller 4 Stolper, fra 2 til 4 Alen høyt fra Jorden. Naar de ofre noget paa dem, legge de oven paa og omkring dem Grane- og Birke-Riis, og hugge Qvistene af Træerne neden til paa alle Sider der omkring. Disse have de enten udi visse Tilfælde bag ved deres Kojer: eller de ere opbygte paa andre Steder, hvor de have deres Træ-Guder, da Træ-Guden staaer opreyst enten oven paa, eller, som almindeligere er, ved siden deraf, ligesom han hældede sig dertil. Paa disse legge de Rens-Horn eller det øvrige, som jeg kommer til at tale om. Men paa de Stelladser, som staae ved Steen-Guderne, have de meest de Ofre, som de vilde Dyr ellers kunde drage bort.

De fornemmeste Ofre, som de legge paa eller ved

Siden

Siden af disse Stelladser, og tilegne deres Guder, ere gemeenligen Hornene og Beenene af deres Rens-Dyr, helst de Brun-Rener, som de slagte ved Matthiæ Dags Tid om Høsten. Disse offre de baade til Steen- og Træ-Guder. Uden Tvivl maa de have noget vist Forskiel, naar de skulle ofre til adskillige Guder, som mig er ubekiendt. Men saa meget som jeg har kundet udforske, tiene de deres Steen-Guder, naar de ere dem saa nær: men ellers dem af Træ, som de enten giøre nye, eller ogsaa besøge dem paa de Steder, hvor de forhen have reyst dem op. De som have en Tromme, siges at sporge den udi mange Tilfælde til Raads, naar og hvad de skulle ofre til adskillige Guder, o. s. v.

§. 18. Foruden de Ofre, som Lappen aarligen finder sig forpligtet til, har jeg fundet, at de Ofre, som han giør af Nød og under noget Løfte, falde ham undertiden noget kostbarere. Thi naar Folk eller deres Creature blive syge og vantrives, eller ogsaa om ellers noget gienvordigt møder dem, saa giøre de Løfte til en vis Gud, (som de enten selv have best Tillid til, eller som deres Tromme pæger paa) eller ogsaa til fleere tillige, at ofre det eller det, om de naae deres Ønske, og undgaae det Onde. Det som de love udi ringere Hændelser, for Exempel om en Ren bliver syg eller vantrives, pleyer ikke gierne at strække sig længere, endtil Horn og Been af Rener. For Exempel naar en Ren bliver syg, saa giør Lappen Løfte, at, om den kommer sig igien og lever, saa vil han paa en viis Tid slagte den, og ikke sønderhugge eller lade forkomme noget Been, men forvare dem allesammen til den Gud, som han giør Løfte, og som han meener skal kunde hielpe sig. Hvad Lappen saaledes lover, det holder han troligen, og naar han slagter saadan en Ren, hugger han ikke et Been over, men deeler den Led fra Led, og forvarer Beenene. Om det hænder sig, at en Hund slæber noget bort deraf, saa

maa

maa han miste sit Liv, og man ofrer et af hans Been i Steden. Man pleyer ogsaa undertiden saa vel udi disse som andre Tilfælde at smørre disse Guder, som de have opreyst under nogle Billeder, med Blodet og Fedmen af den Ren, som slagtes; og ligeledes, som Schefferus beretter, at lade et Stykke af Hiertet og Lungen følge med Ofrene, som de hænge i Træerne: iligemaade at binde hvide og røde ꝛc. Traader om Hornene paa den Ren, som slagtes, til et Kiendetegn, hvilken Gud den bliver foræret. Men om de, efter Schefferi Beretning, med en **hvid** Traad betegne Solen, med en **rød** Storjunkeren, med en **sort** de Døde, kand vel være sandt, endskiønt jeg intet vist kand sige derom.

§. 19. Men er det i noget vigtigere Ærinde, som Lappen finder sig foranlediget at giøre Løfte, saa kommer det ogsaa undertiden an paa andre Creature, som Bukke, Gieder, Faar, saa og Katte og Haner, som han kiøber og skaffer sig fra Lands-Byerne, i hvad de end maa koste, siden han eengang har lovet dem.

Hvad Steen-Guderne eller de saa kaldede *Sæite* i Besynderlighed er angaaende, da synes det, at de af Lapperne holdes i langt større Hellighed, end de af Træ. Somme pleyer man at giøre Giærder omkring, undertiden temmelig langt uden omkring. Dersom nogen skyder Egerner, Fugle eller andre Dyr inden samme Giærder, det er inden Stenens Grændser, saa maa han tage Fødderne, Hovederne med Vingerne og ofre paa Steenen, men det øvrige beholder han selv. Man bruger paa somme Steder hvert Aar at løfte Steenene op, og at lægge friskt Grane-Riis under og omkring dem, hvilket Lappen giør i sit bare Hoved og krybende paa alle fire, ligesom naar han ellers gaaer hen at ofre: da han ligeledes af Steenens Tyngde eller Lethed kand slutte, om den er ugunstig eller gunstig.

Foru-

Foruden Rens-Hornene og andet Offer, som omtalt er, hvoraf paa somme Steder findes en utroelig Mængde samlet, sees ogsaa undertiden omkring saadanne Steder en stor Deel af de forbemeldte Rulder eller Tragte af Birke-Bark, fulde med Mad og fede Vahre. Thi ligesom Field-Lapper og de som have Rener, ofre gemeenligen Horn og Been, og overstryge deres Guder med Ren-Blod, saa have ogsaa Fisker-Lapperne deres hellige Steene, der raade for og beskierme deres Soer, hvilke de kalde *Saiwo*, hvilke Guder de foruden andre Foræringer, som oftest smørre med Fiske-Fit: som, efter deres Troe, skal forvolde, at Fiskene udi samme Soer mestendeels ere feedere, end udi andre. Jo tiere de smørre deres Steene, jo fleere og feedere Fiske meene de sig at faae. Hvorvel Fisker-Lapperne, saaledes kand have deres egne særskilte Steene fra de andres, saa finder man dog sielden nogen Steen eller Sæite, som ikke af begge bliver dyrket, saafremt de ellers ligge saaledes, at begge kand naae dem. De Lapper, som have Rener, og fiske derhos, giøre ogsaa begge Deele, nemlig ofre Horn og Been, og tillige smørre og rygte dem.

§. 20. Hvad de øvrige Ceremonier og Skikke for, under og efter Ofringen angaaer, saa er deri vel nogen Forskiel hos Field- og Fisker-Lapperne; dog kommer det mestendeels paa et ud. Begge gaae de til og fra Ofringen ikke igiennem den rette Koje-Dør, men igiennem en hellig Dør, som er en liden Aabning bag paa Kojen, igiennem hvilken ogsaa Field-Lappen bær meest altid sit Kiød ind, i det ringeste af sine Offer-Rener, og Fisker-Lappen sine Fiske, besynderligen naar han fisker udi de hellige Søer. Igiennem samme Dør maa aldrig noget Qvindfolk gaae, som ikke heller over hans Fied, naar han gaaer hen at ofre eller fiske. Fisker-Lappen maa aldrig have noget Qvindfolk med sig til Hielp, men maa forsyne sig med Folk andensteds fra,

naar

naar han vil drage Garn i samme Søer, om han har ikke selv tilstrækkelig Mandfolke-Hielp: ligesom ogsaa aldrig noget Qvindfolk paa en lang Distance nær maa komme til de Steder, hvor disse helligede Steene ere opreyste, de maa ikke heller drage omkring dem, saa at om de ved deres Flytning fra Fieldene ere gaaene omkring dem paa den høyre Side, saa maa de ved deres Flytning tilbage gaae paa samme Side, om det end var ti Miile af deres Vey, saasom det ellers skal gielde ikke alleeneste om Helsen, men ogsaa om Livet. Saa tilstæde de ikke heller, at endeel andre Sager maa føres omkring disse Steder: hvorpaa jeg Aar 1733. saae en øyensynlig Prøve, da en vis Lap vegrede sig at laane mig en Hud til at dække over min Bagage-Slæde, foregivende, at den efter den Kaas, jeg havde sat mig for, skulde komme omkring et Passe, hvoraf han befrygtede sig en stor Ulykke. Sagde ogsaa ydermeere, at, hvis den havde været ny, saa havde det ikke havt stort at betyde; men som han længe havde brugt den, saa var der Fare ved.

§. 21. Naar Field-Lappen gaaer hen at ofre, saa maa hans Hunde bindes fast. Slipper nogen Hund løs, og kommer til at gaae over hans Fied, saa skulle Udyrene strax komme i færd med hans Rener; og om der ingen Udyr ere paa færde, saa skulle hans Hunde i deres Sted bide, saare og døde Qvæget. Fisker-Lappen binder ogsaa ligeledes sine Hunde, naar han gaaer hen at ofre eller fiske i de hellige Søer. Naar disse drage Garn udi samme Søer, saa maa de aldrig nævne Gud. De Fiske, de faae, maa de enten ved samme Søe rense og tage ud, eller om de bære dem heele hiem, lade dem komme ind igiennem Bag-Dørren. Beenene give de ikke deres Hunde, førend de forud have lagt dem i koldt Vand, o. s. v.

§. 22. Det ynkeligste er at see naar Lappen (baa-

de Field- og Fisker-Lap) gaaer hen at ofre. Thi naar han kommer saa nær, at han seer Pladsen, hvor Guden boer, saa tager han sin Hue af, og begynder at bukke og bøye sig, og naar han kommer nærmere dertil, begynder han at krybe paa alle fire, indtil han kommer til Steenen, hvor han bringer sit Offer. Om han bruger derved nogen Tale eller andre Complimenter, er mig ubekiendt.

Et besynderligt Offer er det, som Schefferus nævner, og som mig ligeledes synes at have fundet nogle Spor til i denne Tid, nemlig at man undertiden giør Afguds-Billeder, som man strax efter Ofringen tillige med Ofrene graver ned i Jorden (*). Jeg har fundet allehaande Billeder (ligeledes under Lignelse af Rener) saa og adskillige slags Offer i Marken nedgravede, og tildækkede. Jeg har ogsaa seet dem nedgravede blot under Sneen, og tildækkede med Træer og Riis, formodentlig fordi de enten for Iis eller Steen ikke kundet komme ned i Jorden. Det synes ligesom saadanne Ofre skulle være destinerede til dem, som raade under Jorden, ligesom de lægge paa Marken, og henge op i Træer til dem, som regiere paa Jorden og i Luften.

Een Omstændighed mindes jeg mig endnu at have hørt om Ofringen, nemlig at, naar Lappen gaaer til og fra Ofringen, maa han ikke tale, om nogen kunde

(*) Hvorved dog Schefferus (pag. 111.) lidt har forgaaet sig; thi da han verterede Spirri Nilses Ord: hvilken de siden tillige med Beenene nedgrave i Jorden, hvori synes nogen Tvetydenhed at være, og uvist, om det Ord hvilken skal svare til Renen eller Afguden, saa har Schefferus oversat det paa Latin: *postremo rangiferum una cum ossibus defodiunt in terra*; da dog Auctoris Meening formodentlig har været: hvilken, nemlig Afguden de siden tillige med Beenene &c.; i det ringeste er det nu ikke brugeligt, at Lappen ofrer sine Afguder nogen heel Ren.

de møde ham, eller ellers komme til ham. Dette har jeg ikke selv seet, men holder det saa meget destroligere, som jeg har merket, hvorledes endeel Fisker-Lapper, naar de ere paa deres Fiske-Fangst, ville ikke tale; og om man kommer uforvarendes over dem, saa flye de, som vilde Dyr, for ikke at lukke Munden op. (*)

§. 23.

(*) Der berettes, at i Lule-Lapmark har for 30 Aar siden tildraget sig, at da Pesten iblant Rensdyrene havde begyndt at gaae i Svang, hvorved en stor Mængde af dem var bortdød, har en vis Lap indstændig og med all optænkelig Fliid adskillige gange om Dagen indfundet sig hos sin og sine Naboers Afgud, som de havde i Skoven, i Meening at han skulde hielpe ham. Men da der ingen Hielp fulgte paa, foresatte denne Lap sin Afgud en vis Tid, og udlod sig, at, om han vilde æres og dyrkes for en Gud, saa skulde han i det ringeste inden samme Tid stille Sygdommen: men hvis ikke, skulde han forbrændes og aldeeles udryddes som en Bedragere. Den foresatte Tid gik til Ende, og Rensdyrenes Styrtning stod lige fuldt paa. Lappen fuldbyrdede derudover, hvad han havde besluttet, i det han giorde en stor Stok-Fyr omkring og oven paa Afguden, som saa meget desfør blev fordærvet, som heele Byen i mange Tider havde smurt den med adskillige feede Sager, da Ilden saaledes kunde bedre tage paa den, end ellers paa en usmurt Steen.

Just da dette stod paa, rygtedes Lappens Foretagende hos Byemændene, som derudover i Hobetall indfandt sig paa Pladsen, og vare opsatte til at ville dræbe Ophavsmanden, og lade forbrænde ham til en Forsoning hos Guderne. Men han gav derimod tilkiende, hvor ofte og indstændigen han paa sine Knæ og i sit bare Hoved havde troligen tilbedet denne Gud, og anmodet ham om Hielp, og endeligen foresat ham en vis Dag, at stille Fæ-Styrtningen, med Løfte og Trusel, som forhen er meldt. Og som han ingen Hielp kundet komme afsted, saa havde han med all Ret forbrændt ham som en Bedragere, formodende, at, om han havde været den rette Gud, som havde giort Himmel og Jord, med alt det, som findes derudi, saa havde han vel kundet borttage Sygdommen, og befrie sig selv fra Ilden, at den ikke skulde fortæret ham, hvorved de udi Vrede forsamlede Lapper bleve stillede tilfreds, og lode sig nøye med hvad, som skeet var.

§. 23. At Lapperne foruden deres Afguderie, have ligeledes Navn for at være stærke udi alle slags Troldoms-Konster, er en Ting, som er saa almindeligen bekiendt, at næsten ingen, som har hørt dette Folk nævne, jo har holdt Lap og Troldkarl, for Synonyma, eller et og samme Ord. At der jo findes nogen Overtroe hos dette Folk, kand jeg ikke nægte, men dog troer jeg, at Rygtet har giort deres Konst i mange Maader større, end den er. At all Overtroe i fordum Tid er kommen fra Norden, har været en gammel Sagn, som Herodotus skal have givet de gamle Skribenter Anledning til at troe, som har sagt, at Scytherne, fra hvilke mange Helligdomme have udbredt sig omkring heele Verden, have faaet dem af Hyperboreis &c. (*). Ikke at tale om, hvad endeel Udlændinge veed at fortælle om os i Sverrig, saa er det bekiendt, at der ere faa af den gemeene Hob i de søndre Provintzer, som jo troe, at man i Nordland er meget øvet udi alle Troldoms-Konster. I disse Lande, hvor saadanne Konster ere mindre bekiendte, end næsten paa noget ander Sted, har man samme Tanker om Lapperne. Da jeg kom til Ume-Lapmark, hørdes der intet af saadant, men der holdtes for, at man i Lule-Lapmark brugede sligt. Disse skiøde atter Skylden paa Finnerne, o. s. v. Dog hvad jeg hos disse i de Maader af noget Værdie har hørt og fundet, skal korteligen berettes.

§. 24. Udi Gellivare-Meenighed, hvor man kand regne henved hundrede Familier af Lapper, som jeg allesammen vel kiender, har jeg ikke hørt over et par Personer nævne, som ere blevne holdte for saadanne, at de paa den Maade kunde giøre noget. Jeg taler ikke om dem, som have brugt allehaande Overtroe, fordi saadant næsten almindeligen skeer, men alleeneste om dem, som iblant Lapperne ere holdte for Troldkarle, og

 som

(*) Conf. Plin. Hist. Nat. L. IV. c. 12.

som ved Troldom have kundet giore deres Næste noget godt eller ondt. I hvad Maade de have kundet giore godt, har jeg forhen tildeels meldt, og bestaaer fornemmeligen derudi, at de meenes ved nogen Læsning og andre Midler at kunde hielpe nogen til sin Helsen. De blive altsaa besøgte af dem, som ere i Nød, hvilke tilstaae, at deres Hielpe-Middel iblant har hiulpet, og iblant ikke. Ligeledes holde det for en god Troldom, at de kand vise igien, hvad der er staalet. Men af alt det Tyverie, der er skeet, siden jeg er kommen did, har jeg endnu ikke hørt een eeneste paa den Maade at have faaet sit igien, ikke heller kand nogen mindes saadant at være skeet. Saa have de ogsaa visse Læsninger imod Spøgerier (*apparlockus*), hvilke dog ligeledes bruges af dem, som ikke ere Troldkarle; men disse maa de have lært af deres Naboer, saasom man udi saadanne Læsninger undertiden har faaet klare Skriftens Sprog udaf Davids Psalmer og andre Bøger at høre.

§. 25. Hvad den Troldom er angaaende, med hvilken man pleyer at tilføye nogen ondt, som er at sende Skud paa ham og hans Creature, og meere saadant, da har jeg ikke hørt nogen Beretning, som jeg kunde sige om saadant aldeeles kunde overbevise mig. At de undertiden true, at giore hverandre ondt, som dog er en Malice hos dem, deraf kand ingen Ting sluttes, saa længe man ikke har fornummet, at deres Trusel har havt nogen Virkning. At man undertiden har hørt dem huje og synge nogle onde Ønsker, som jeg har merket at være ikke ulige Busræ Ønsker i Herröds og Bosæ Saga, det kand ikke heller giore noget til Sagen; saasom man har Exempel paa dem, som have truet at fortrylle en anden, og ligeledes med de sædvanlige Troldoms Formularier ønsket ondt over ham, hans Huus og Eyendom; men dog dermed ikke det ringeste udrettet. Den eeneste Beretning, som har været

ret udi fornævnte Meenighed af nogen Troværdighed, skal have tildraget sig 1741 om Høsten, at, da en vis Lappe-Kone, som havde begiæret af sin Fader sin afdøde Moders Klæder, men fik dem ikke, truede at giøre ham Skade, bleve Dagen derefter nogle og 30 Rener for ham forkomne. Dette er alt, hvad jeg i de Maader har hørt iblant de Folk, som have Navn for at være de allervildeste. Saadanne Trold-Folk holdes af Lapperne for at have lært Konsten af de Svenske, saasom de tildeels maa have opholdt sig en Tidlang neden i Landet. Det er ogsaa beklageligt, at man veed Nybyggere, som ere sendte hid fra Wermeland og andre søndre Steder, hvilke have giort saadanne Konster, som have sat alle Laplands Indbyggere i Forundring.

§. 26. Jeg nægter ikke, at der jo kand bruges Troldom saa vel iblant Lapperne som andre Folk, og meest hos dem, som veed mindst; saasom jeg vel veed, hvad den onde Aand kand udrette i og formedelst Vantroens Børn, og fordrister mig ingenlunde at drage de Exempler og Beretninger i Tvivl, som af saa lærde, fornuftige og hæderlige Mænd ere blevne anmerkede, som hos Schefferum (z) og andre berettes. Men jeg har den Tro, at den Allerhøveste aldrig nogensinde har tilstædet eller tilstæder, at disse Konster blive saa almindeligen brugte, som man har foregivet. Thi jeg kand ikke begribe, hvorledes nogen Nation kunde blive ved Magt, hos hvilken

 saa

(z) Hvortil jeg ogsaa kand regne, hvad en vis Præst i en anden Lapmark har berettet mig, om hvis Troeværdighed jeg ikke tør tvivle, nemlig at de ved Troldom pleye at skade og døde hverandres Rener, og at de undertiden udæske hverandre dertil, da den, som er svagere i Konsten, ikke maa tage saadant ilde op, om han bliver overvunden, men pleyer hellere at udlade sig i deslige Ord: Nu, min Broder, det havde jeg aldrig tænkt, at du havde været saa stærk i Konsten, &c.

saa gruelig en Troldom oves, som man tilforn om Lapperne har berettet. Hos disse har jeg vel merket saa mange Trætter og Tvistigheder, som hos andre Folk: dog ved Troldom hores de gandske sielden at skade hverandre, men vel enten ved Lov og Ret, eller ogsaa ved Hug og Slag. Om samme Konster blive nu i de fleeste Lapmarker mindre ovede, end tilforn, siden man har merket, at de største Troldkarle have gemeenligen været de største Stakler, er meget troeligt. Men det er vist, at der ere gandske faa, som legge sig derefter: og naar de samme udrette noget besynderligt, saa er det hos dem ligesaa selvsomt og forunderligt, som hos os. Og som jeg saaledes har Aarsag at troe, at en stor Deel af det, som er bleven talt om Lappernes Troldom, har været alleeneste grundet paa den gemeene Mands løse Rygter og Beretninger, saa holder jeg det for injurieux imod Nationen selv, at paabyrde den saadan en Last, som een eller anden af dem kand være behæftet med, og som de gemeenligen have lige saadan Lede til, som nogen af os.

§. 27. Hvad altsaa Schefferus skriver (a) om Trold-Knuderne, ved hvis Oplosning de Soefarende kunde faae saa stærk Veyr og Vind, som de vilde:

Hippotades, qvi dat pro munere ventos,
Curvet ut impulsos utilis aura sinus. Ovid.

Det er:

Han sælger Vind og Veyr for Penge og for Guld,
At Havets Bølge er Søemanden blid og huld.

eller om et slags Diævle, som Lappen forvarer i en Pung, hvoraf han dagligen slipper een ud, og kaldes *Gan*, som skader Folk og Qvæg, og bryder Halsen i tu paa dem; eller om *Tyre*; eller at de ved deres Troldom kand komme

(a) Lappon. pag. 144. sqq.

me Skibe i Havet udi deres stærkeste Løb til at standse, og at blive urørlige for Vind og Veyr, samt meget andet, som af den gemeene Mand føres omkring; saadant er nu omstunder uhørt paa de Steder, hvor jeg har været i Lapland. Schefferus, som om alle disse Ting fandt intet hos sin Tids Skribenter, af hvis Skrifter og Beretninger han ellers betiente sig, meente at saadant kom deraf, fordi de ikke havde været ved Søe-Kanten, men vare *Homines mediterranei*. Men om saadanne Ting den Tid vare blevne bedrevne af Lapperne i Norge og ved Vester-Søen, fordi Norske Skribenter i Besynderlighed citeres, saa havde det i Pite- og Torne-Lapmarker ikke kundet være ubekiendt.

§. 28. En anden Ting er det med dette Folk næsten over heele Verden bekiendte Spaae-Trommer (*Gobdas*), dem jeg vel ikke endnu har faaet at see i Lapland, men maa dog tilstaae, at de paa somme Steder maaskee endnu ikke aldeeles ere komne af Brug, eller forglemte, endskiønt man for de skarpe Inqvisitioners skyld, som derom ere giorte, ikke videre end i Løndom omgaaes dermed. De som bruge saadant, giøre det saa hemmeligen, at neppe deres egne Folk faae noget deraf at vide, saasom de veed, at det giælder deres Liv, og at de af andre, som ikke bruge saadanne, letteligen kunde blive angivne. Og dette er Aarsagen, hvorfor ikke heller nogen fordrister sig, udførligen at beskrive dem, og de Ceremonier, man derved har brugt. Jeg kand saaledes ikke med nogen Forsikring udlade mig videre herom, end hvad jeg af det almindelige Rygte har faaet at vide: nemlig at de bruge dem for Oracula, i det de i Henseende til de Figurer, som ere malede derpaa, meene sig at kunde faae at vide, hvad der tildrager sig paa langt bortliggende Steder, om deres Biørne- og Dyre-Jagt skal vel lykkes, hvoraf visse Sygdomme ere komne, og hvorledes

des de kand cureres (b), paa hvad Maade og med hvilke Ofre de paa visse Tider kand best behage deres Afguder, o. s. v. Thi som de have i alle saadanne Hændelser visse Tegn malede paa Trommen, saa indbilde de sig at faae sikker og tilforladelig Kundskab om alting, naar deres Ringe-Knippe under visse Sange og Slag paa Trommen formedelst en Hammer, som er giort af Renshorn, standser paa et vist Tegn eller Figur. Dette skulde jeg ansee for et Gogle-Spil eller en blot Overtroe uden Effect og Virkning, om ikke Lappens Besvimmelse, som ved saa mange sikre og ufeylbare Vidners Bekræftelse er bleven stadfæstet, syntes at have noget besynderligt i sig, eftersom man siger, at han, mens han slaaer og synger, falder ned paa Jorden, ligesom han var død, og naar han vaagner, veed at berette, hvad paa langt bortliggende Steder er skeet, og andet, som han har begiært at vide. Men det hændes ikke andre end dem, som have Ord for at være Troldkarle, og ere saaledes udi nærmere Bekiendtskab og Forbindelse med den onde Aand. Thi andre, som bruge disse Instrumenter, have dem alleeneste som et Middel til at faae noget hemmeligt at vide (*): hvilket forekommer mig lige-

(b) I denne Post veed jeg Exempel paa en vis Lap i Nederbye, som for nogen Tid siden var falden i en hæftig Sygdom, og derudover spurde sin Tromme til Raad. Og som under Operationen Lodden faldt paa een af hans beste Rener, lod han strax slagte den, i Meening og Haab, paa den Maade selv at blive i Live Men det hialp ikke, saasom han strax derpaa i egen Person maatte døe.

(*) Det siges, at for 40 Aar siden skal det have tildraget sig i Lule-Lapmark, under paastaaende Opbørsels Stævning, at en Lap om en Aftenstund er kommen til Lappe-Fogeden, og har beklaget sig, hvorledes en af hans Naboer, som han ogsaa har nævnet, havde staalet noget Sølv fra ham; men havde dog intet lovligt Beviis derpaa. Fogeden lod derudover Dagen derefter sammenkalde de Lapper af samme Bye, som vare ved Markeds-

gesom vore Kaste-Bøger eller Lykke-Hiul, som vel ere af forstandige Folk for Tidsfordriv giorte, men bruges ofte til Overtro af de Enfoldige. Den som vil vide et udførligt Sammenhæng her om, finder saadant hos Schefferum (c), fordi jeg, som ikke engang har seet dem, drister mig ikke heller videre at beskrive dem.

§. 29. J somme Lapmarker har man vidst at berette om den Konst at giøre en anden til Varulf, omendskiønt saadant ogsaa paa de fleeste andre Steder er uhørt. For nogle Aar siden berettede en Lap udi en vis Meenighed for sin Siælesørgere, at, da han skulde taae Skindet af en Ulv, fandt han under Huden et Tin-Bælte tillige med en Pung og Kniv-Skeder. En anden berettede for mange Aar siden ligeledes for Herreds-Høvdingen der paa Steden, at en vis Mand var kommen, og havde bedet ham om Forladelse, at han Aaret tilforn, som Varulf, dræbte tre Rener for ham,

 hvil-

Pladsen, bestaaende af 10 eller 12, og giorde Randsagning paa følgende Maade.

Fogeden lod sætte et Bord ud paa Marken, og lod stille Lapperne rundt deromkring; givende derpaa tilkiende at han vilde giøre Randsagning om det for ham angivne Tyverie, og satte et Compas midt paa Bordet, som han kaldede sin Spaae-Tromme, og sagde til de Nærværende, at, naar han havde trildet Compas-Skiven omkring, skulde det derpaa udsatte Tegn, som bestod af en Fugle-Fiær, standse lige imod Tyven: Saa snart Skiven standsede, og Tegnet viiste, ligesom Fogden forud havde stillet det, midt paa den angivne Lap, begiærte han selv paa nye at trilde Skiven omkring, baade anden og tredie gang; men begge gange viiste ogsaa Tegnet ligesom tilforn, hvilket ikke alleeneste udrettede saa meget, at Tyven gik til Bekiendelse, men ogsaa indfandt sig Natten derpaa hos Fogeden, med Begiæring, at han skulde sælge ham sin Tromme, som han merkede at være langt stærkere end hans: bød ham ogsaa en anseelig Betaling for Compasset.

(c) Lappon. cap. IX.

hvilket ogsaa denne kunde erindre sig. Jeg veed, at saadan noget holdes hos de Lærde inter paradoxa vulgaria. Jeg har ikke seet saadant; men er det sandt, saa maa det være den Ondes Giækkerie, hvorved han vil efterabe Skaberens Under paa Nabuchodonosor.

§. 30. Fra gammel Tid af have Lapperne brugt adskillig Overtroe med deres Døde. At de undertiden i nogle Aar have ofret Rener til deres Amindelse, bliver ligeledes af Scheffero (d) meldt, som beretter (e) dem at holde deres Døde som Deos minores gentium, og saaledes at ofre disse Manibus ligesom deres andre Guder. De Døde, eller deres Manes, beretter han, kaldes hos Lapperne *Sitte* (f). Jeg har intet andet Ord hørt paa de Døde, end *Jabmig* eller *æppar* (g), (saa kalde de Børnene, som ere døde uden Daab), og Lapperne have ligeledes tilstaaet, at man undertiden har brugt udi en lang Tid at ofre til dem. At de ellers have havt selvsomme Tanker om dem, har jeg merket deels deraf, at, naar de have svøbt dem, have de seet nøye efter, om Svøbet har vel bedækket heele Kroppen, foregivende, at Siælen skulde slippe bort, om Kroppen var ikke vel isvøbt, deels fordi de paa somme Ste-

(d) Pag. 317.
(e) Pag. 117.
(f) Hvilket er kommet af en uret Oversættelse af de Ord: *Maite verro jabmike sitte?* Thi da man har givet det saaledes paa Latin: *qvodnam sacrificium poscitis manes?* saa kunde det synes, ligesom *sitte* og *manes* svarede til hverandre. Havde Anonymus skrevet: Qvodnam sacrificium, manes, poscitis? saa havde Schefferus formodentlig ikke taget feyl, hvorvel det dog ellers synes enten at være ikke accurat oversat, eller ogsaa de Lapske Ord uret udførte.

(g) Undtagen *rauke*, hvilket de bruge ligesom vi det Ord salig om de Døde. For Exempel *Attjam rauke*, min salig Fader.

Steder have brugt at legge Tobak, en Dxe, nogle tørre Pinde tillige med Fyrtøy 2c. udi Liigkisten. I Aasele-Lapmark blev man for nogen Tid siden saadanne Ting vaer, da man ved Kirken af en Hændelse kom til at bytte Liigkiste. I Kaitom har det været brugeligt, at, naar den Dødes Paarørende eller gode Venner ere komne forbi de Steder, hvor de have havt deres Liig ubegravne, have de kastet et Stykke Tobak til dem. For en gammel Overtroe kand det ogsaa regnes, at de paa somme Steder pleye at nedgrave med Liiget de Klæder, hvori nogen er død, og mestendeels at fortære den Reen ved Begravelse-Gildet, med hvilken den Døde er kiørt til Graven, saa og siden at nedgrave dens Been i Jorden.

Hvad Tanker de ellers have havt om deres Døde, har jeg kundet slutte af en vis Laps Sigende om en Mand, som døde i sin beste Alder. **Gud havde ikke,** sagde han, **saa snart taget saadan en Mand til sig hvis han ikke havde behøvet ham, eller havt Arbeyde at sætte ham til at giøre.** Det er ogsaa vist, at den Ren aldrig bruges meere til at kiøre med, som har draget en Død til Graven.

§. 31. At de ligeledes paa mange Steder bruge allehaande Overtroe med Dyre- og Fiske-Fangst, foruden de afgudiske Konster, jeg tilforn har nævnt, har man Tid efter anden merket. En troværdig Bonde paa Landet berettede, at da han for nogen Tid siden havde en Lap i Selskab, da han vilde skyde en Biørn, blev han, efterat de havde faaet Dyret, tillige med de andre, der vare i Følge med, af Lappen advaret, at han ikke skulde smørre sine Skoe med denne Biørns Ister, med Foregivende, at, dersom han giorde det, skulde en Biørn tage Livet af ham. Disse, som ikke vilde troe Lappen, giorde tvert imod hans Formaning. Hvorpaa det hændte sig, at samme Lap Aaret derefter,

da

da han vogtede Qvæg, maatte ikke alleneste miste sit Liv for en Biørn, men blev ogsaa af den næsten aldeeles opædt. Dersom dette er sandt, hvilket dog Bonden bevidnede, saa maa det uden Tvivl være kommet af nogen diævelsk Forpligtelse, som han tilforn havde underkastet sig. Ellers kand jeg ikke finde Grund dertil.

§. 32. For Resten er det vist, at disse Folk, helst ved Biørne-Jagter, bruge mange Ceremonier, om hvilke er uvist, hvad enten de have faaet dem af deres Naboer, eller selv opdigtet dem. Jeg vil ikke tale om Spaae-Trommen, af hvilken de have betient sig, for at faae at vide, om deres Jagt skulde lykkes eller ikke, saasom derom forhen er noget meldt; men de have derved deres visse Hujen og Sange, som de bruge deels naar de have dræbt Biørnen, og mens de bringe den hiem, deels naar de komme sammen og fortære den &c. hvilke Viser ere tildeels beskrevne af Scheffero (h), hvorvel man troer, at disse Viser ere noget variable udi Lapmarkerne. Naar de slæbe den ud af sin Huule, pleye de at pidske den med Riis, og den som er Banemand, slaaer gemeenligen et Messing-Søm udi sin Bøsse, eller han hænger noget saadant Mærke ved sin Hals, som han bær en lang Tid, enten som et Ære-Tegn, at han har giort saa berømmelig en Gierning, eller af nogen Overtroe, kand jeg ikke for vist sige. Besynderligt er det, at de udi deres Viser iblant andet aflegge deres Taksigelse hos Biørnen, at den har ladet sig dræbe af dem, og ikke giort dem Skade: saa og at deres Hustruer maa ved Hiemkomsten tygge Elde-bark, og spytte dem i Ansigtet, synge Seyer-Sange, og skynde sig ud igiennem den rette Dør, mens de komme selv ind igiennem Hellig-Dørren. Biørnen kaage de paa somme Steder mestendeels paa eengang, og dee-

le

(h) Lappon. pag. 233. sqq.

le siden Kiødet; men Hovedet kaage de gandske heelt, og forvare vel Hovedskallen og Beenene, som skulle begraves, og om en Hund tager noget Been bort, saa maa han sætte sit Been i Steden, ligesom forhen er meldt om Ofrene. Endeel tilstæde ikke deres Koner og Børn at spise af Kiødet. Somme tillade deres Koner at æde deraf, i det ringeste visse Stykker, men det maa skee igiennem en Messing-Ring, som de sætte for Munden. Paa somme Steder pleyer man at nedgrave ikke alleneste, som forhen er meldt, Hovedskallen og Benene, men ogsaa derhos et Par Skider, Høvel, Kniv, et Stykke Messing &c. hvormed den uden Tvivl skal hielpe sig frem i den anden Verden. Ynkeligt er det, at disse Mennesker ville endeligen troe, at Biørnen skal opstaae og leve efter Døden, da de alligevel selv ere tvivlagtige nok om deres egen Opstandelse, hvorvel de undertiden sige sig at troe, at de efter Døden skulle leve, eller, efter deres Talemaade, vandre i den anden Verden. Hvad som for Resten herved kunde være at berette, og som af Scheffero paa anførte Sted vidtløftigere er bleven omtalt, gaaer jeg for Kortheds skyld forbi.

§. 33. Det har ikke heller været usædvanligt hos Lapperne, at bruge baade Guds dyrebare Ord og ligeledes vore Christelige Helligdomme til deres Overtroe. Jeg har forhen meldt noget om deres Læsninger, hvoraf en stor Deel befindes at være tagen af Guds hellige Ord, som ved denne Overtroe skammeligen misbruges. Jeg troer, at de have taget den Skik, at korsne deres Afguds-Billeder &c. af Billederne, de have seet udi vore Svenske Kirker, som jeg ogsaa har holdt for, at de Fartøye, de pleye at hænge op i Træerne, ere en Efterlignelse af de Skibe, som man pleyer at hænge op i somme Kirker paa Landet og ligeledes i Lapland, enddog

jeg

jeg finder, at Schefferus har andre Tanker derom (i). I Jockmocks Kirke var for nogen Tid siden stærkt i Brug, at man hemmeligen bar sammen Bylter og Klude af alle Slags, som de stoppede udi Væggene og i Hullerne ved Kirke-Gulvet. Men siden deres Capellan lod oplede alle disse Giemmer, og forbrænde det altsammen offentligen for deres Øyen, har man ikke hørt noget videre derom.

§. 34. Foruden Lappernes hidindtil omtalte Afguderie og Overtroe, kunde man endnu opregne en stor Deel af mindre Værdie, hvis ikke dette var nok for at vise, at Tilstanden i somme Lapmarker er endnu beklagelig nok. Man kand ikke heller nægte, at der jo udi alt dette, ligesom i deres Tungemaal, Sæder og Opforsel, er Forskiel og Ulighed imellem dem, og jeg har merket, at de nu, siden Guds hellige Ord har begyndt at vise sin Virkning iblant dem, ere meget komne i Uorden med deres Konster, hvoraf det er kommet, at man nu mindre kand faae Sammenhænget af deres Afguds-Tieneste at vide, end i fordum Tid. De som endnu leve i deres Blindhed, kand ikke bevæges til ret at beskrive deres Konster, ikke heller driste de sig til at giøre det. Og de, som have faaet Smag paa Christendommen, blues mestendeels ved at tale om saadant; hvoraf det har hændt sig, at, naar jeg har faaet øyensynlige Kiendetegn til saadan noget at see, have de søgt ikke alleneste at dølge det, men ogsaa at forvende det under andet Paaskud. Jeg har ikke heller skiøttet stort om at udforske, hvad de giøre, saasom jeg har seet, at der kunde ingen nyttig Sandhed opfindes, om man end vidste et nøye Sammenhæng paa deres heele Afguds-Tieneste, ikke heller nogen Nytte skaffes derved, fordi det

(i) Lappon. pag. 119.

det er meere nødvendigt, at have Vantroen og Mørket af deres Hierter og Sind, da det øvrige af sig selv, med Guds Hielp efterhaanden skal forsvinde, o. s. v.

§. 35. Imidlertid maa man meere end ofte forundre sig, naar man hører, at endeel af dette Folk saa redigt og fornuftigt tale og udlade sig om alt andet, men i deres Afguds-Tieneste bære sig saa ufornuftigt ad. Hvoraf kand sees, hvor dybe Rødder en vedtagen Overtroe og Vane kand have i et Menneskes Hierte. Og, som jeg har seet Nybyggere, som have været saa vel komne for sig, at de have kundet læse i en Bog, og havdt baade Bibel og andre aandelige Bøger, men ved Omgængelsen med Lapperne ere blevne bøyede til en stor Deel af den opregnede Overtroe, som de have brugt uden Eftertanke og blot af en Vane og naturlig Frygt for Landets Helligdommme, saa har jeg havt Anledning, at giøre over dette Folk den Anmærkning, at det vil baade falde vanskeligt, og gaae langsomt til, førend man faaer all denne Overtroe fra dem. Imidlertid er paa de fleeste Steder giort en god Begyndelse, og i Henseende til Guds hellige Ords daglige Fremvæxt og Tiltagelse i denne Deel af Verden, har man at trøste sig derved, at, omendskiønt saadant for **Menneskerne er umueligt, saa ere dog for Gud alle Ting muelige** (k).

Det

(k) Matth. 19. v. 26.

Det XII. Capitel.

Om Christendommens Forplantelse og Fremvæxt iblant Lapperne.

§. 1.

Dersom det kunde bevises, at Lapperne vare Abrahams Børn, saa fik man maaskee ikke at sige om dem, at de havde været Hedninger. En Lap i Ume-Lapmark fortrød for nogle Aar siden saa høyligen paa, at een af hans Sielesørgere havde sagt om dem, de vare værre end Hedninger, at han vilde for saadant Tilmæle anklage ham ved Provste-Visitationen. I hvorledes det har sig hermed, saa kand jeg med en god Samvittighed sige om dem, at de **have været Hedninger, og gaaet til de stumme Afguder**: hvorpaa jeg udi næstforegaaende Capitel agter, at have givet tilstrækkelige Prøver. Og er jeg vis paa, at de i de ældre Tider maa udi den Post have været endnu grovere. Det er ogsaa bekiendt, at det med deres Omvendelse til Christum er gaaet langsomt nok til, som formodentligen meget er kommet af deres flygtige Levemaade, langt Frabeliggenhed, samt Sprogets Vankundighed, hvilket altsammen har kundet forhindre baade dem og andre, som have paataget sig at forfremme deres aandelige Velfærd.

§. 2. At vore fremfarne Konger fra Arilds Tid have giort Forsøg og store Omkostninger paa dette Folk, for at forplante Christendommen iblant dem, er bekiendt af Kirke-Historierne og andre Documenter. Man har Aarsag at troe med Scheffero, at siden de i Kong Magni Ladelaas Tid ere komne under den

Sven-

Svenske Krone, har man ikke forsomt at omvende dem til Christum. Ligesom ogsaa høysalig Kong CARL IX. har beviist sin Ret paa Lapland iblant andet deraf, at Kong Erik af Pommern, som regierede ved det Aar 1400, havde skrevet Upsale-Capitel til, at de skulde forordne Præster udi Lapland (l).

Man veed just ikke, hvor vidt de samme Befaling have efterkommet (m); men det er vist, at Lapperne endnu tildeels synes at beholde nogle Ceremonier tagne af Pavedommet. Det meeste, man i de Papistiske Tider har udrettet, var, at de kunde formaae Lapperne

(l) Lappon. Cap. VIII. pag. 64.

(m) Dersom man altid havde havt saadan Nidkiærhed, som Damianus à Goës beretter (see hans *Deplorat. Lappianæ Gentis*, skreven til Pave Paulum III. d. 1. Sept. 1540. som er føyet til J. B. Aubani mores gentium p. 494.) om Johanne Magno Gotho, siden han var dreven fra Riget, saa havde man kundet udrette noget. Thi om ham siges: *Nihil magis cupit, nihil acrius meditatur, qvam qvo pacto hæc gens ad Christi fidem reduci possit: nihil flebilius deplorat, qvam qvod se auctore (id qvod sæpe animo voluerat) hæ miserandæ pecudes adhuc propter impiam religionem, per Christianam fidem Christi oves factæ non sint: nec tam qveritur se ab archiepiscopatu, vel bonis avitis depulsum, qvam qvod carrat nervis, auxilio & facultatibus, qvibus hanc Lappianam plagam, & medicari, & sub Christi jugum mittere, & Romanæ Ecclesiæ conjungere possit &c.* Det er: Intet ønsker han meere, intet tænker han meere paa, end hvorledes dette Folk kunde bringes til den Christelige Troe: intet græder han meere for, end at disse elendige Creature formedelst deres vrange Tro, under hans Anførsel (hvilket han ofte har ønsket) endnu ikke ved den Christelige Tro ere blevne til Christi Faar: han beklager ikke heller saa stort, at han er bleven fordreven fra sit Erke-Bispedom eller fra sit Fæderne-Gods, som at han har hverken Kræfter, Hielp eller Raad til at see disse Lapmarker til gode, og at bringe dem under Christi Lydighed, samt foreene dem med den Romerske Kirke *.

i somme Lapmarker til at lade døbe deres Børn, og at de under Christne-Præsters Nærværelse og Velsignelse traade udi Ægteskab; hvortil Lapperne formodentlig af de Svenske Konger i Førstningen bleve tvungne. Imidlertid er det vist, at de den Tid ikke kom til den Orden og Skik, at man kunde sige om dem, de vare Christne. Thi, hvorvel Damianus à Goës beretter, at man i Østre-Lapland havde under 84 Gr. Poli Høyde et prægtigt og kostbart Tempel indviet til den hellige Andream, som blev forestaaet af lærde og oplyste Mænd (hvad han derved forstaaer, er mig ubekiendt), saa bekiender han dog udi sit forbemeldte Skrift til Paven i Rom, at dette Folk ikke kiendte vor Frelsere Christum, eller vidste af hans Lov ꝛc. Aarsagen, siger han, var deels Prælaternes, deels Adelens (hvormed han forstaaer Birkarlernes) umættelige Egennyttighed, som ikke taalede, at de bleve Christne, fordi de i saa Fald ikke kunde lægge saa uchristelige Paalæg paa dem, som nu, da de vare Hedninger, og vidste ikke deres Frihed, eller hvad de vare skyldige at give deres Øvrighed.

§. 3. Det veed man, at, hvorvel de næstgrændsende Præster paa Landet i de Tider maaskee iblant ere reyste op til dem i somme Lapmarker, og de ligeledes, formedelst Commerce med de Svenske og Norske Folk, have kundet komme til nogen ringe Kundskab om Guds Ord, saa at de vidste noget om Christo, lode sig døbe, og saadant meere; saa holdte de sig alligevel ikke til nogle visse Forsamlinger, førend i Kong GUSTAV den Førstes Tid, som iblant alle andre nyttige Indretninger ikke heller glemte dette Folk, i det han ikke alleneste satte deres Politie udi bedre Stand, hvorom fremdeeles noget skal tales, men forsøgte ogsaa med større Eftertryk, at forplante den Christelige Lærdom

iblant

iblant dem, og at sende Præster til dem (n). Hvorpaa ogsaa Lapperne siden bleve underviiste udi Christendommen, saa meget muligt var, af Præsterne i de næstgrændsende Svenske Meenigheder, hvilke mestendeels reyste op til dem i det ringeste paa Markeds-Tiderne, for at see dem i de Maader til gode.

§. 4. For endnu videre at fuldbyrde dette nyttige Verk, lod Kong CARL IX. ved det Aar 1600. bygge Kirker i Ume- Pithe- Lule- Torne- og Kimi-Lapmarker. Hvilke Kirker næsten paa eengang vare forfaldne, og ere i de afvigte Aar paa de fleeste Steder blevne nye opsatte. Disse Kirker bleve siden mestendeels regnede som Annexer under de næstgrændsende Landsbye-Sogne, indtil Dronning Christinæ Tid, som paa somme Steder lod bygge ordentlige Præstegaarde, og forsyne Meenighederne med egne Præster, som skulde blive bestandig ved deres Præste-Bolig: lod ogsaa i Pite-Lapmark bygge nye Kirker paa beqvemmeligere Steder, af hvilke dog endeel ikke kunde nyttes, forend de ved Ildebrand bleve ødelagte.

§. 5. Fra den Tid har man ikke alleeneste alt meere og meere naaet sit Øyemeed, i det man efterhaanden har forøget Meenighedernes Antall formedelst nye Kirkers og Annexers Opbyggelse, fleere Præsters Ordinering, o. s. v. men man har fornemmeligen i disse afviigte Aar været omhyggelig for at udsende Missionarier, og at stifte Skoler i de fleeste Lapmarker, da man ogsaa formedelst gode Anstalter og Forordninger har

søgt

(n) Iblant hvilke Dn. Michael Agricola, Dn. Benedictus og Jonas Buræus ere bekiendte, af hvilke den sidste var Abbed i Bure-Kloster (see Høyærværdig Hr. Biskop Rhyzelii Monasteriol. Sviogoth. Cap. XIII.); men blev siden, efterat Klosteret var ødelagt, sendt til Lapland, for der at lære Guds Ord, og at bygge dem Kirker; men blev der omsider af Lapperne fortryllet paa sit Syn, at han maatte begive sig derfra igien.

søgt at oprette, bestyrke og holde ved Magt de forhen anlagte Meenigheder.

Den første Lapske Skole blev, efter Schefferi Beretning, anlagt af Kong GUSTAVO ADOLPHO i Pite-Bye ved det Aar 1619. Men i Henseende til de af ham anførte Besværligheder, nemlig at holde en Lapsk Skole ved Magt uden for Lapland, og at holde den Lapske Ungdom dertil, blev atter af Kong GUSTAVO ADOLPHO fastsat, at Skolen i Lyksele i Ume-Lapmark skulde indrettes, hvilket skeede ved da værende Rigs-Raad 2c. sal. Hr. Johan Skytte, som af sine egne Midler kiøbte af Kronen for 400 Daler Sølver-Mynt Gaards-Renten i Ume-Sogn, og donerede den til samme Skole. Denne Skoles øvrige Indretning sees vidtløftig hos Schefferum (o). Saa har ogsaa en skadelig Mistanke hos dem, som have havt deres Nytte af Lapmarkerne, somme Tider været til Hinder i Lappernes Omvendelse. At Høysalig Kong GUSTAVI I. nyttige Anstalter ikke fik Eftertryk, dertil var, efter endeel af vore Skribenters Beretning, Aarsagen, at man begyndte at holde Præsterne mistænkte for at opkiøbe af Lapperne dyrebare Skind-Vahre, og forbød dem altsaa at reyse oftere derhen, end eengang om Aaret. I de nyere Tider har vel Avind og Mistanke ikke kundet komme saa vidt; men hvor høyligen den onde Aand ved endeel Mennesker har søgt at forhindre alle nyttige Indretninger, kand man til deels kiende af den Beretning, som den nidkiære Danske Lærere sal. Thomas von West har givet om de Bagtalelser, som de, der handlede i Norge, udspredde om ham og hans Foretagende.

§. 6. Men at man uagtet alle gode Anstalter i de afviigte Aar endda ikke har faaet alle anlagte Meenigheder i den Stand, man har ønsket, dertil have været fleere

(o) Lappon. Cap. VIII. pag. 75. sqq.

fleere Aarsager. Thi, foruden dette Folks flygtige Levemaade, som hindrer dem, saa ofte som de burde, at indfinde sig ved Kirkerne, og har foraarsaget, at jeg har fundet Folk, som have været over 20 Aar gamle, hvilke aldrig i deres Livs-Tid havde seet nogen Præst; saa have ogsaa de fleeste af Lærerne havt stor Besværlighed og Hinder af deres Vankundighed i Sproget, da de enten paa et fremmed Sprog eller ved en ulærd Tolk have maat foreholde deres Tilhørere Guds hellige Ord, hvoraf det enfoldige Folk har havt ringe eller intet Gavn og Nytte. De som have været indfødde Lapper, og saaledes forstaaet Sproget, have gemeenligen slaaet sig til Liderlighed, og undertiden ført et for dette Folk forargeligt Levnet. Af de andre have gandske faa beflittet sig paa at lære Sproget, og endeel af dem, som imod deres Villie ere blevne det mægtige, have ikke villet tilstaae det eller betiene sig deraf, af Frygt, at de da aldrig maatte have sig nogen videre Befordring derfra til andre Steder at vente.

§. 7. Saa maa man ogsaa beklage, at man i Lapmarkerne ikke er kommen til at betiene sig af de Bøger, som Tid efter anden til den Lapske Nations Tieneste ere oplagte. Jeg har paa sit Sted udladt mig om det Lapske Tungemaals adskillige Dialecter. Samme have uden Tvivl været den fornemmeste Aarsag, hvorfor man har holdt bemeldte Bøger, som have været skrevne efter nogen vis Dialect, for ubrugelige, og derudover er det skeet, at enhver, som har forstaaet Sproget, sielden eller aldrig har betient sig af dem, men brugt sin egen Version af Evangelier og Bønner, saa at man udi een Lapmark har hørt Fader Vor allene vel paa tive adskillige Maader læse. Ja, hvad som er forunderligt, saa er endeel Bøger, som udi visse Lapmarker ere blevne oversatte, mindre komne overeens med samme Lapmarks Dialect, end de,

som tilforn efter andre Dialecter ere blevne oversatte. Og, som det synes troligt, at ingen af de udkomne Lapske Bøger, som ere med Skiønsomhed efter nogen vis Dialect skrevne, skal findes meere afvigende fra nogen Dialect i Lapland, end vor Svenske Bibel fra det Sprog, som tales af Almuen i vore fleeste Lands-Byer; saa har maaskee Vankundighed, Avind og Ubetænksomhed hiulpet meget til, at bemeldte Bøger, som med Publici store Bekostning ere oplagte, ikke ere komne til at nyttes til det Øyemeed, som den høye Øvrighed og deres berømmelige Auctores have ønsket.

§. 8. For at forsøge alting og all Mulighed, har man, da man har merket disse Forhindringer, proberet at forplante det Svenske og Finske Sprog udi Lapmarkerne, ligesom man fordum agtede at giøre med Latinen udi Christenheden. At det Finske, som kommer deres Sprog nærmere, skulde kunde forplantes udi Torne- og Kimi-Lapmarker, pleyer man at disputere baade pro og contra. Men ved mine udi førnævnte Lapmark holdte Visitationer, har jeg fundet, at der fattes mangfoldigt ved samme Sprogs Brug. Imidlertid er det vist, at det Svenske er paa de fleeste Steder umueligt saaledes at indplante hos dem, at de kunde være tiente dermed. Thi hvorvel endeel kand nok Svensk, nemlig saadant, som vi bruge udi almindelig Tale, saa kand de alligevel ikke have nogen Nytte af en Svensk Prædiken, hvilket jeg mange gange har erfaret, og de selv have tilstaaet. For Resten er jeg bestandig af den Tanke, i hvad nogen kand have at indvende derimod, nemlig at ingen forstaaer bedre et fremmed Sprog, end sit eget Moders-Maal eller det, han dagligen taler, og at det skal falde vanskeligt og næsten umueligt, hos et Folk paa den Maade at udrødde et gammelt og indplante et nyt Tungemaal. (*)

§. 9.

(*) Conf. Hr. Bisp Doct. Juslenii Lexic. Fennic. Præf. §. 15.

§. 9. Dersom der nogen Tid har været Forhaabning om at faae dette Folk til en ønskelig Orden, saa er det visselig nu, siden vores Høye Øvrighed, besynderligen ved 1733. Aars Rigs-Dag, har giort de Forfatninger, som skulde synes, under den gode Guds Velsignelse, at have i alle Maader den Frugt og Eftertryk, som vores Naadige Konge af Høystpriiselig Kongel. Nidkiærhed har attraaet og alle Retsindige eendrægteligen ønsket. Thi, mens hos os aarligen og dagligen giøres saa mange herlige Anstalter til vort kiære Fædernelands Velfærd og Vedmagtholdelse, har man ikke ubillig taget til Hierte, at vi have havt og have inden vort Riges Grændser et Folk, som har vandret udi Hedensk Mørkhed, og dog nu over halvfemte hundrede Aar erkiendt sig for Svenske Undersaatter. I Henseende saa vel til denne som andre bevægende Aarsager har Hans Kongel. Majestet til dette Verks Forfremmelse i disse Aar ladet samle saa tilstrækkelige Midler, som til Kirkers og Capellers Opbyggelse, Præsters og Skole-Betienters Underhold &c. har kundet findes fornødne, og hvis Mangel hidindtil har været til Hinder i saa mange gode Forslag og nyttige Indretninger, som desverre bekiendt er, o. s. v.

§. 10. Og, at ingen Ting af alt det, der kand staae i menneskelig Magt, maatte fattes eller forsømmes, lod Hans Kongel. Majestet i Begyndelsen af Aaret 1739. forordne saa høye Personer og høytoplyste Mænd, som under Navn af Directeurer for **Kirke-Væsenet i Lapland**, skulde paatage sig at raade og have Opsyn, at dette saa magtpaaliggende Verk maatte udføres, og ved deres Myndighed og Omhyggelighed udrettes, at alle tienlige og til dette Maal sigtende Midler uden Sværighed kunde vindes, alle Forhindringer letteligen mødes og forebygges, og alle optænkelige Veye tages, som kunde tiene ikke mindre til skikkelige Læreres

 Vall,

Vall, Opmuntring og Forsvar, end fornemmeligen Nationen selv til Opmuntring, Glæde og Nytte, o. s. v.

Denne Kirke-Direction bestaaer af trende Herrer Rigs-Raader og Academiernes Cantzlere, Erke-Bispen, Justice-Cantzleren og Justice-Borgemesteren i Stokholm, de som nu ere, eller herefter i samme Embeder kommendes vorder.

§. 11. Ved alle disse fornævnte høyst-nyttige Anstalter har man ikke alleneste befundet den Lapske Nation saa lærvillig og bøyelig til Gudfrygtighed og en Christelig Orden, som nogen anden, men man har ikke heller fundet nogen Mangel paa dem, som have villet paatage sig at opsøge og sammenkalde disse vildfarende Faar, som ikke have sparet noget Arbeyde, Helsen, Liv og Kræfter, og saaledes dagligen faaet med Glæde at erfare, at **Ørken og de tørre Steder** i denne Deel af Verden begynde at **glæde sig, og den øde Mark fryder sig, og blomstres som en Rose** 2c. (p).

Thi, hvorvel man i somme Lapmarker har endnu Anledning og Aarsag nok at klage, saa kand dog om endeel siges, at de allerede ere vel avancerede og grundede udi Christendommen. Og om de andre, som endnu ikke ere komne saa langt, fornemmes paa de fleeste Steder ikke andet, end aarlig Fremvext og Forbedring paa gode Skikke og Ordninger, siden Antallet paa Kirker, Capeller og Skoler, saa og Prædikanter og Lærere efterhaanden er bleven forøget, og med eet Ord, alting ved gode Indretninger og Anstalter bragt udi Orden og Sammenhæng.

§. 12. Antallet paa Meenighederne eller Kirkerne svarer vel ikke endnu til Landets Vidtløftighed, dog ere de i Henseende til deres Beliggenhed og Anlegning saa tilstrækkelige, at der i dette heele Land skal findes faa Lapper, som jo i de ringeste paa visse Tider om Aaret kand

(p) Esa. 35. v. 1.

kand komme til deres Kirker, og som af deres Siele-sørgere ikke skulde af og til kunde blive besøgte. Disse Meenigheder vil jeg udi følgende korteligen opregne.

I Jemtelands Lapmark, som ligger længst i Sønder, har hidindtil ingen vis Kirkeplads været, fordi disse Lapper, som have forstaaet noget Svensk, meest have holdt sig til de nærstgrændsende Landsbye-Kirker. Dog er i Januarii Maaned 1746. Mag. Oluf Sebrelius, efterat han havde staaet i 5 Aar ved Aasele-Lapmarks Skole, bleven som Pastor derhen forordnet, og har faaet Annexet Føling til Moder-Kirke, bestaaende af 13 Bønder.

§. 13. Angermanlands Lapmark har indtil Midten af forrige Seculo ingen egen Kirke havt, men er bleven besørget med Guds-Tieneste ved Anundsiø-Meenighed. Efter at Kirken paa Dronning Christinæ Befaling og efter Lappernes indstændige og eendrægtige Begiæring A. 1648. var bleven bygt, laae den en Tidlang, efter Kongel. Resolution af Aar 1686. som Annex til Anundsiø, dog saa at Præsten var pligtig, at holde der stændig en Capellan. Dog dette varede ikke længe, efter at man befandt, at en saa adspreedt Meenighed behøvede sin egen Hyrde. Altsaa fik denne Meenighed sin egen Præst, som har stændig boet i Aasele, og har nu ligeledes paa visse Tider om Aaret sin Lapske Meenighed samlet ved et Capel, som ligger nærmere op til Fieldene ved Olgomai-Søen. Her er ved det Aar 1730. en Skole bleven anlagt, hvor sex Lappe-Børn tillige med Skolemesteren have deres aarlige Underhold af Kronen (q).

§. 14. Ume-Lapmark har sin Hoved-Kirke i Lycksele (r), som ligger ved Uma-Elv, 12 Miile fra Ume-Bye.

(q) Pastor er for nærværende Tid Hr. Petrus Forsberg, og Skolemester M. Oluf Hedenstedt.

(r) Schefferus (pag. 75.) vil heller, at det skulde hede

Bye. Kirken, som blev bygt i Kong CAROLI IX. Tid, er forfalden, og i dens Sted er A. 1735. en ny bleven opsat. Om Skolen er forhen meldt, og der underholdes Aarligen 10 Lappe-Born. *Sorseli* er et Annex dertil, og ligger 12 Miile nærmere til Fieldene ved Svindel-Elven. Der boer stændigt en Medtiener, og Kirken, som blev bygt midt udi forrige Seculo, er bortfagen, og A. 1744. en nye i dens Sted bleven opbygt. Ved Store-Ume-Søen skal ligeledes et Capell opbygges til endeel af samme Meenigheds Tieneste om Sommeren. Foruden Lyckſele Svenske Meenighed, som bestaaer af Nybyggere, er den Lapske fordeelt i fire Byer (s), nemlig **Umbye**, **Wapsten**, **Ran** og **Aran** (t).

§. 15. I Pite-Lapmark blev paa Kong CAROLI IX. Befalig af Andrea Pithenſ. Paſtore en Kirke opbygt, formodentlig ved *Graatræsket*. Paa Dronning Christinæ Befaling af Aar 1640. bleve fire Kirker bygte,

Lyckſala, formodentligen fordi det Nordlandske Ord *Sel* var ham ubekiendt, hvorved man forstaaer de Steder i Elvene, hvor ingen Fosser findes, men hvor der er stille Vand. At ogsaa samme Ord har været overalt brugeligt, seer man af de Sogners og Byers Navne, som Selaanger, Selö, Degerſel, &c. som af samme Ord fordum ere blevne nævnte.

(s) Disse Byer (paa Lapsk *Sita*, *Gelde*) kunde med bedre Grund kaldes Lehn eller Fierdingslaug, fordi i somme Lapmarker mange deslige Byer bestaae af meere end 100 Skatte-Lapper, da man ogsaa ligeledes i de fleeste Byer har Markeds-Pladser og Ting-Steder. Schefferus Cap. 27. giør samme Anmerkning, og holder for, at det svarer til Latinernes *Pagi*, naar de sagde *Pagus Tigurinus*, *Pagi Sueverum*, hvorved forstodes *non vici aliqvi aut juncti aliqvot agrestium ædes*, *ſed partes ſpatioſæ alicujus regionis*, *qvales Græci appellarunt nomos &c.* det er: ikke nogle Landsbyer, eller en Hob sammenliggende Bonde-Gaarde, men et stort Strøg Land, som Grækerne kaldede Nomos. &c.

(t) Meenigheden forestaaes for nærværende Tid af Sogne-Herren Hr. Petrus Fielström. Skolemester er Hr. Bernhard Ask, Medtiener Hr. Angr. Alenius, Adj. Eric Lindal.

bygte, nemlig Silbojock, Nasafield, Arvidsjaur og Arieplog; hvorved heele Pite-Lapmark blev inddeelt i fleere Pastorater, og fleere Kirker der bygte, saa at i Schefferi Tid opregnes 4 i Tallet, nemlig *Graatræsk*, *Arvidsjaur*, *Storawa-wik* og *Arieplog*, foruden *Silbojocks* og *Nasafields* Kirker, som begge forestodes af een Præst. Ved Slutningen af samme Seculo bleve ved Kongel. Resolution af 5 Febr. 1696. Arvidsjaur og Arieplog foreenede, da der i samme Lapmark bleve 2de Præster, nemlig i Arieplog og Silbojock, indtil A. 1734. da Hans Kongel. Majestets Resolution faldt den 26. Junii, at Arvidsjaur skulde blive et besynderligt Pastorat, men Silbojock legges som Annex til Arieplog. Har altsaa nu

Arvidsjaur sin egen Præst, og ligger Kirken omtrent 12 Miile fra Pite-Bye (w).

Arieplog ligger 10 Miile fra Arvidsjaur nærmere til Fieldene ved store *Hornavan*. A. 1743. blev her en Skole oprettet for 6 Lappe-Børn. Ved *Silbojocks* Sølv-Hytte ind ad Fieldene er nu et Annex til denne Meenighed, hvor Præsten har visse Tider om Sommeren sin Meenighed samlet. Arieplogs-Kirke, bygt i Dronning Christinæ Tid, bruges endnu. Heele Meenigheden bestaaer af 5 Lappe-Byer, nemlig Sörwæsterbye, Nordwæsterbye, Lokte, Semisjaur og Arieplog(x).

§. 16. Udi *Lule*-Lapmark ere ligeledes tvende Pastorater, nemlig Jockmock og Gellivare.

Jockmocks Kirke, bygt i Kong CAROLI IX. Tid, er forfalden, men bruges dog endnu. Den ligger 16 eller 18 Miile fra Lule-Bye. Her er ved det Aar 1730. en Skole bleven oprettet, hvor 6 Lappe-Børn underholdes. *Qvickjock* Sølv-Hytte ligger 15 Miile nærmere

(w) Pastor er Hr. Eric Wallinder.

(x) Pastor er Hr. Johan Læstadius, og Skolemester Hr. Johan öhrling.

mere til Fieldene, og er et Annex til Jockmock, hvor ogsaa Præsten meest stændigt boer. Den heele Meenighed, foruden Nybyggere, bestaaer af fire Byer, nemlig *Sirkas*, *Turpen*, *Jockmock* og endeel af *Sockjock*. I Jockmock boer stændigt en Medtiener (y).

Gellivare Pastorat blev 1742 affsondret fra Jockmock, med hvilket det tilforn har været eet, det har sit Navn af Gellivare-Jern-Grube, hvor Meenigheden blev anlagt, og ligger midt under Nord-Pol-Cirklen, 16 eller 18 Miile i Nord-Nordvest fra Lule-Bye(*). Her er endnu ingen Skole oprettet, hvorvel den synes at giøres fornøden. Ved *Killingesowen* er et Capel oprettet nærmere til Fieldene ved Kaitom-Elv. Men *Nafrilokt*, som allerede i Schefferi Tid var afbrændt, er nu unyttigt. Den heele Meenighed bestaaer, foruden en Hob Nybyggere, af tvende Districter, nemlig *Kaitom-woma* og *Ieusa-woma*, samt Nederbye, som er en Deel af *Sockjock* (z).

Udi alle fornævnte Lapmarker holdes nu omstunder Guds Tieneste paa Lappernes eget Moders-Maal, enddog ingen af de opregnede Lærere har været en indfød Lap eller af Lapsk Herkomst. Men i de Meenigheder, hvor der ere Nybyggere, holdes paa begge Sprog, nemlig Svensk og Lapsk til Skiftes.

§. 17. I Torne-Lapmark ere ogsaa tvende Pastorater, nemlig Juckasjerfwi og Kautokeino.

Juckas-

(y) Nu værende Pastor er Hr. Oluf Modèn. Medtiener Hr. Johan Högling. Skolemester H. Carl Lund.

(*) Pastor. Pet. Högström, Missionarius Hr. Johan Zelberg.

(z) En lærd Mand har i sin Disput. om Torne (p. 22.) meent, at en Deel af denne Lapmark heder *Orjas*, nemlig den Deel af Sockjock, som grændser til Øvre-Torne Sogn. Men som Lapperne hver for sig kalde dem, som boe Sønden for dem, *Orjas*, som betyder Sønden, saa kand ingen vis Tract bindes til det Navn, føye anderledes, end Hesperia hos de Gamle.

Juckasjerfwi (paa Lapsk *Tjockeres*) ligger ved Torne-Elv, omtrent 34 Miile fra Torne-Bye. Kirken, som blev bygt i Kong CAROLI. IX. Tid, var forfalden, og blev for nogen Tid siden en ny opbygt. Annexet til dette Pastorat er *Enontekis*, som ligger 14 Miile længere imod Norden, og betienes af en Comminister, som stændigt boer der. I Steden for den gamle Kirke, som blev bygt af Kong GUSTAVO I. er for nogen Tid siden en ny bleven opbygt. Skolen blev indrettet 1744. I denne Meenighed holdes nu Guds Tieneste paa Lapsk og Finsk til skiftes (a). Rounala-Kirke, som Schefferus taler om, ligger 6 à 7 Miile fra Enontekis, den er endnu i Behold, men bruges ikke. Klokken er ført til Enontekis.

Kautokeino er det andet Pastorat, og ligger Norden om Fieldene 50 Miile oven for Torne. Dertil hører et Annex *Utsjocki*, som grændser omtrent 10 Miile neden for Nord-Cap, og ligger 30 Miile fra Kautokeino, hvor Præsten paa visse Tider om Aaret reyser hen: skal i fremtiden med Enare blive et besynderligt Pastorat. Men 1742 blev en Skolemester sendt derhen, som tillige med Skolen forestaaer Meenigheden (b). Kirkerne i Kautokeino og Utsjocki ere bygte paa Kong CAROLI XI. Befaling.

§. 18.

(a) Præsterne i Juckasjærwi: Past. Hr. Joh. Tornberg, V. Pastor Skolemester Mag. Lars Engelmark; Comminister Hr. Salomon Tornberg. og Adj. Hr. Isaac Grape.

I denne Juckasjærfs Kirke findes en Tavle, paa hvilken Franskmændene de Fercourt, de Corberon og Regnard A. 1687. den 18 Aug. have ladet skrive følgende Latinske Vers:

Gallia nos genuit, vidit nos Africa, Gangem
Hausimus, Europamqve oculis lustravimus omnem,
Casibus & variis acti terraqve mariqve,
Stetimus hic tandem, nobis ubi defuit Orbis.

I Juckasjærwi Meenighed ere 4 Lappe-Byer: nemlig Sariwoma, Talma, Rautuswoma og Kalaswoma.

(b) Pastor vacant. Skolemester Hr. And. Helander.

§. 18. Udi *Kimi*-Lapmark er et Pastorat *Kusamo*, som ligger imod de Russiske Grændser. Hoved-Meenigheden bestaaer fornemmeligen af Finner, hvilke som Nybyggere have dyrket Landet. *Sodankyla* er et Annex, hvor der boer en Comminister, og *Enare* et Capel, 60 Miile fra sin Moder-Kirke, først anlagt og opbygt Aar 1639. Derhen reyser Præsten om Vinteren. Denne Kimi-Lapmarks Indbyggere, som have havt den Fordeel, at de have kundet bruge Finske Bøger, skal være vel for sig komne udi Christendommen, og ere blevne omvendte fra Hedendommen af den nidkiære Præst Gabriel Tudero, ved det Aar 1670 (c).

Herhid bør ogsaa regnes *Kimijærwi* Meenighed, hvor en Kirke i Kong CAROLI IX. Tid (andre berette af Dronning Christina) formodentlig til Laplands Tieneste blev opbygt. Men som den halve Forsamling bestaaer af Lapper, og den anden halve af Bønder, saa hører Forsamlingen deels til Kusamo, deels til Kimi Moder-Kirker (*).

Kimi-Lapmark hører allene til Abo-Stift, men alle de andre til Hernösands.

§. 19. Af alt dette kand sees, hvorledes udi vore Svenske Lapmarker ere nu omstunder foruden 10 Pastorater og Moder-Kirker, ligeledes 10 Annexer og Capeller her og der til Almuens Nytte og Beqvemmelighed indrettede; iblant hvilke ligeledes sex ordentlige Skoler med deres Skolemestere blive aarligen af Kronen underholdte. De ordinaire Meenigheders Lærere nyde, foruden den Tiende og Rettighed, dem bør af Almuen (d), aarlig Løn

(c) Nu værende Pastor er Hr. Jac. Kydenius, og Comminister Hr. Henric Wigelius.

(*) See M. Pet. Nic. Mathesii Disp. de Ostrobothnia. p. 30. V. D. Comm. i Kimijærwi er for nærværende Tid Niels Fellman.

(d) Efter Høystsalig Kong Caroli XI. Forordning af 15 Jan. 1696 giver hver Skatte-Lap Præsten i Tiende 2 Par Laphandsker

Løn i Korn og Penge af Publico. Hertil kommer, at i somme Lapmarker ere Missionarier blevne affendte, som skal have Opsyn, at alting skikkeligen og ordentligen tilgaaer, være de andre Præster til Hielp, besynderligen ved Skrifte-Reyser og Huus-Besøgelser, paa deres Reyser giøre Møde og Stevninger med Lapperne udi de dertil forordnede Capeller og Kirke-Stuer, ligeledes bivaane Visitationerne ved Meenighederne, o. s. v. Disse nyde foruden fornødne Reyse-Penge, de Fordeele og Befordringer, som Hans Kongl. Majestets naadige Brev af 16 Jan. 1739. formaaer og indeholder (e).

§. 20. Foruden disse saa vel ordinaire som extraordinaire Lærere i Lapland, blive ligeledes Meenighederne undertiden besøgte af deres Biskoper: i hvilken Post Sal. Hr. Superintendent D. Sternel paa de fleeste Steder i sin Tid glædede dem; og er det merkeligt, at man paa somme Steder i Lule-Lapmark veed at berette, at den Sal. Her. Doctor var den første, af hvis Mund de havde faaet at høre GUds hellige Ord prædike paa Lapsk, da han lod oversætte sine Taler paa samme Sprog, og siden udførde dem saa tydeligen, at Lapperne vel forstode det, hvilket forekom dem ikke mindre

eller et halvt Lisp. Gedder. Udi Paaskemaal et Graaverk af hver Person, som gaaer til Guds Bord. I Jule-Kost og efter Markeds-Tiderne et Lispund Kiød eller Fisk, samt en Ren-Ost af hver 30te Ren-Koe, som Lappen eyer. Af Liigbegængelse efter en Skatte-Lap eller hans Kone en Ren, for andre Liig et halvt Lispund Gedder eller 2 Par Handsker. For Lysning og Brudevielse, samt Barne-Daab og Kirkegang, ligesaa meget, eller 12 Graaskind, &c. Hvilken Anordning om den fremdeeles til at naae en ligere Proportion imellem den Rige og Fattige iblant Lapperne, og bedr Udkomst for Lærerne, i nogen Maade staaer at forbedre, vil Tiden give.

(e) Iblant disse ere for nærværende Tid, Mathes. Lector i Hernösand Mag. Petrus Holmbom, Pastores i Aasele og Gellivare, saa og Hr. Anders Alenius ved Sorsele Meenighed i Ume-Lapmark, og Hr. Joannes Zelberg i Kaitom.

mindre fornøyeligt, end selvsomt og Forundrings-værdigt (f). Saa blive ogsaa de Lapske Meenigheder som oftest besøgte af deres Provste, som ere de næstgrændsende Sogne-Herrer paa Landet, hvilket gemeenligen skeer ved Markeds-Tiderne, da ligeledes Herreds-Høvdingerne, Fogederne og andre Kronens Betiente opholde sig paa de sædvanlige Steder, saa og Borgerskabet i Stæderne; hvilket, tillige med det at der i somme Lapmarker ere Brug og Smelte-Ovne blevne bragte i Stand, saa og Nybyggerne (saa at der i mangen Lapmark er nu omstunder større Commerce og Bedrift, end paa mangt andet Sted) tiener til at cultivere dette Folk ikke mindre udi Christelige Sæder og Skikke, end Borgerlig Omgængelses Art og Opførsel. Det var alleeneste at ønske, at de Svenskes forargelige Levnet ikke maatte os bebreydes, naar man vil opmuntre dem til en Christelig Dyds-Vandel, og at det ikke maatte blive sandt om os, hvad der staaer skrevet: **For eders skyld bliver Guds Navn bespottet iblant Hedningene** (g).

Det XIII. Capitel.

Om Lappernes Politie og Borgerlige Samfund.

§. 1.

Om Lappernes Politie udi forrige Tider, anfører Schefferus (h) saa meget, som mueligt har været at udforske. Man skulde troe, at dette Folk førend

(f) Indtil Aar 1741. har der ingen Pastor været i Lule-Lapmark, som har forstaaet det Lapske Sprog, men brugt Tolk.

(g) Rom. 2. v. 24.

(h) Cap. XII.

forend det kom under den Svenske Krone, men ogsaa formodentlig, ligesom andre Provintzer her i Norden, have havt sine egne Konger, Fyrster eller andre For- og Overmænd (efter Poëtens Sigende:

Biarmia, Bothnenses, Helsingiaqve aspera, Lappi,
Et qvæ præterea est Gens arcto subdita, Reges
Possedere suos. - - Eras. Mich. Læt.)

saasom man i gamle Breve paa mange Steder finder udtrykkeligen nævnet **Lappe-Konger**, hvilke tilkom at handthæve Retten imellem og iblant dem, saasom disse Folk ikke mindre end andre Mennesker have baade Tilboyelighed og Leylighed til at skade og giøre hverandre ondt. Ikke desmindre er det troligt, at deres Politie maa den Tid have staaet paa meget svage Fødder, og at disse deres Fyrster maa ikke have været udi meget større Anseelse, end som Capita Familiarum: de maa ogsaa, i Henseende til den ringe Commerce, Lapperne indbyrdes have drevet med hverandre, have været mange udi Tallet, kandskee een i hver Lapmark, eller ogsaa i hver og een af de Tracter, som vi nu kalde Byer.

§. 2. Efter endeel Skribenters Beretning, skal Lapland først være vunden under Sverrige af Kong Algoth, som siges at have levet 582. Siden skulle Upsale-Konger meest have raadet over Lapmarkerne, indtil Sverrig er kommet i Brødre-Skifte. Det veed man vist, at Kong Magnus Ladelaas, som regierede Aar efter Christi Fødsel 1276. og ikke kunde taale, at dette Folk, som laae inden Sverriges Riges Grændser skulde være affondret fra Riget, og tillige agtede ufornødent, eller snarere umueligt, at angribe dem med Vaaben og Krig i de langt frabeliggende øde Marke, holdt det for rimeligere, at de af private Personer helst og snarest skulde kunde overtales eller overvindes, og til den Ende lovede dem, som kunde bringe dem under

der Sverriges Krone, at faae dem til egne under deres Lydighed og Vælde.

Birkarlene, som boede i Sognerne i Vester-Bottn, førend der bygdes Stæder, vare mægtige, og dreve stærk Handel, saavel der i Landet, som udi Lapland, paatoge sig dette, satte ogsaa samme Sag, deels med List, deels med Magt i Verk, saa at de fleeste Lapper fandt sig nødte til at give sig under Sverriges Krone. Om disse Birkarle have deres Navn af **Biergkarle**, er uvist, ligesaa vel som om de, efter Schefferi Meening, vare komne fra Birkala-Sogn i Biørneborgs Lehn, saasom det er troligere, at de kaldes Birkarle af det gamle Svenske Ord *Bierka* eller kiøbslaae, formedelst den Handel, de dreve paa disse Steder, saa og at baade **Birkala** og **Biørkøe** ꝛc. maaskee ligeledes have faaet deres Navn af samme Ord, o. s. v. (i)

§. 3. Hvorom alting er, saa er det beviisligt, at de af Kong Magno Ladelaas fik Lapland til Eyendom, og opbare all Skat af Lapmarkerne, alleeneste at de gave Kronen nogle Zimmer Graaverk til Kiendelse. Disse regierede der næsten efter eget Behag og Tykke. Damianus à Goës regner dem iblant den Svenske Noblesse, som før er sagt; og er det vist, at endeel vare meget mægtige, og bleve af Lapperne ikke anderledes anseete, end som Konger. I de følgende Tider maa de ikke allene ved Soe-Kanten have havt Sammenkomster med Lapperne, men ogsaa paa visse Aarsens Tider reyst op til dem, formodentligen paa endeel Steder, som nu ere Kirke- og Markeds-Pladser, hvor de handlede med dem, opbare deres Udgifter, og beflittede sig, saa meget

(i) See Disput. de Westrobothnia p. 23. At de ellers kunde blevet kaldede af Lappernes *Bir*, *Birra*, *Birkarer*, eller andre Ord, er ikke heller aldeeles urimeligt. Imidlertid kand Lappernes *Borgal*, *Berkar* være ligesaa snart taget af disse Birkarle, som af det nu brugelige **Borger** ꝛc.

get mueligt var, at have tilbørlig Opsyn over dem, at de Gode kunde have deres Tilflugt til dem, og de Uretfindige maatte frygte for dem, o. s. v. Hvorvel det dog er troeligt, at disse saae meere paa deres Vinding, end paa at bringe Folket i Stand: saa at Damiani à Goës foromtalte Klagemaal for Paven i Rom, just ikke aldeeles er uden Grund, som tilskriver dem Aarsagen, at Lapperne ikke kunde blive omvendte til Christendommen (*). Thi som denne Rettighed var arvelig, og tiltraaddes undertiden af Folk og Børn, som ikke mindre end Lappen behøvede at lade sig underviise i Guds Ord og et Christeligt Levnet, saa skeede det, at Egennytte og Hovmod toge hos dem meere og meere Overhaand, hvorved de omsider bleve bevægede til at føre sig op imod det-

(*) Hans Ord ere iblant andet disse: *Vetant eos Christianos fieri, ne subditi suavi jugo Christi, aliqvid lucelli eorum tyrannidi & rapacitati subducant, & aliqvid ex vectigalibus decrescat. - - Nam si Christiani essent, liberi essent ab illis vectigalibus & tributis, qvibus ipsi ut ethnici multantur. - - Impatientissime ferunt, si illi Christiani facti, non longe plus vectigalium ipsis penderent, qvam ceteri Christiani suis Principibus pendunt: ac proinde deformem istum & sacrilegum qvæstum fidei, ac religioni Christianæ, contemta tot animarum salute, anteponunt. - - Avaritiam sane inexplebilem, & impietatem intolerabilem, ac à piis pectoribus armis & scriptis, deniqve totis viribus expugnandam &c.* Det er: De forhindre dem fra at blive Christne, paa det at deres Tyrannie og Graadighed ikke maa miste nogen Profit, eller deres Skatte formindskes, om de kom under Christi søde Aag. - - Thi dersom de vare Christne, saa vare de frie fra de Skatte og Udgifter, som de nu som Hedninge holdes til. - - De ere ilde tilfreds med, at, om de vare Christne, de ikke skulde betale dem fleere Skatte, end andre Christne betale til deres Fyrster: og derudover agte de den fæle og ugudelige Profit høyere end Troen og den Christelige Religion, og foragte saa mange Siæles Salighed. - - Det er sandelig en umættelig Gierrighed og en utaalelig Ugudelighed, som gudelige Hierter med Vaaben og Skrifter og af alle Kræfter burde sætte sig imod 2c. Vid. Loc. antea cit. Conf. Scheff. Lapp. p. 158.

dette Folk, ikke efter Samvittighed, men eftersom Egennytte og Egenvillighed drev dem.

§. 4. Kong GUSTAV I. af høylovlig Ihukommelse, som blev disse Uordninger vaer, begyndte at legge en bedre Grund til deres Politie, som siden, besynderligen i Kong CAROLI IX. og følgende Kongers Tid er bleven stadfæstet og foroget, og kom i den Stand, som den nu i de fleeste Lapmarker findes.

Thi siden disse Birkarles Herredømme blev indskrænket, og omsider aldeeles ophævet, have Lapperne saa vel som andre Undersaatter i Riget efterhaanden lært at forstaae, hvad Gavn det er, at have en Christelig Konge til Hoved og Forsvar. De erkiende til største Deelen Sverriges Konge, for deres rette Øvrighed; og omendskiønt endeel giver Skat til Danmark og Rusland, hvorom fremdeeles skal tales; saa finde de sig dog at have største Føye og Aarsag til at holde sig hid, saa vidt alle nyttige Indretninger baade i geistlige og verdslige Ting ere af vor Svenske Konger baade anlagte og vedligeholdte. I besynderlighed have de disse Aar fundet sig udi alt dette; og kand jeg vidne, at de erkiende Øvrighedens Velgierninger imod dem med saa taknemmelige Hierter, som nogen anden; da jeg ikke een, men mange gange har hørt dem prise **vor Konges store Naade, som giør dem saa meget godt, sætter saa ømme og retsindige Dommere og Formænd over dem, og lader med saa stor Bekostning foranstalte saa mange gode og nye Indretninger iblant dem, o. s. v.**

§. 5. Heele Lapland hører under Vester-Botns Landshøvdingdom, undtagen Jemtelands Lapmark, som ligger under Vester-Nordlands. Landshøvdingene kalde de i de Søndre Lapmarker *Landsherra*, men i de Nørre *Maherra*: de første efter det Svenske, og de sidste efter det Finske Tungemaal. De bære for dem og

deres

deres Befalinger al tilbørlig Respect, og agte det ikke lidet, naar de kand glæde sig ved deres Nærværelse i Lapland: i hvilken Maade ligeledes nu værende Høyvelbaarne Hr. Baron og Landshøvding Gabriel Gyllengrip paa de fleeste Steder Tid efter anden har fornøyet dem.

Under Vester-Bottns Lagmandsdom hører ligeledes Lapland, undtagen Jemtelands Field.

§. 6. Alle Lapmarker høre nu omstunder under trende Herreds-Høvdinge-Jurisdictioner, og Jemtelands Lapmark har samme Herreds-Høvding med Angermanland, som hvert Aar ved Nytaars-Tid reyser op til Lapland. Ume- Pite- og Lule-Lapmarker høre til Vester-Bottns Søndre Jurisdiction, og blive nu omstunder aarligen besøgte af Herreds-Høvdingen Hr. Oluf Anzenius, som strax efter Hellig Tre Kongers Dags Tid holder Ting i Lyckfele Meenighed, siden i Arvidsjaur ved Kyndelmisse Tid, og tilsidst i Lule-Lapmark Medio Februarii, da han af den Lapske Almue bliver ledsaget fra den eene Markeds-Plads til den anden.

Torne- og Kimi-Lapmarker høre til Vester-Bottns Nørre Jurisdiction, som beklædes for nærværende Tid af Herreds-Høvdingen Hr. Mich. Eurenius Höjer, som aarligen reyser op til Lapland, begyndende paa Jukasjerwi, strax efter Hellig Tre Kongers Tid, og farer siden fort med de øvrige, nemlig Enonteckis, Kautokeino og Aviovare, som er alleeneste et Ting- og Markeds-Sted, og Utsjocki. Dernæst til Enare i Kimi-Lapmark, samt de øvrige Markeds-Pladser, nemlig Sombio, Kimikyla, Kuolajerf, Kusamo, Sodankyle og Kittila, hvor han slutter. Denne Tings-Vey, skal udgiøre noget over 300 Miile, og pleyer Tilbagekomsten undertiden at drage hen til over Midten af Martii Maaned.

§. 7. Ved alle disse foromtalte Steder ere ordentlige

lige Ting-Stuer og andre fornødne Huuse opbygte for Herreds-Høvdingene, som de kalde *Lagaman*. Tingmænd tages af Lapperne, og kaldes paa somme Steder *Tolf-manna*, paa Steder *Kotadesaalma*, og holdes samme Bestilling ikke mindre hæderlig i Lapland, end andensteds paa Landet. Hidindtil og endnu betiene Herreds-Høvdingene sig overalt af Tolke, saasom de ikke selv ere Sprogetmægtige, og Lapperne ikke heller forstaae noget andet Sprog saa vel, at de derpaa kand fremføre deres Sager. Om ogsaa disse, ligesom Tolkene ved Meenighederne, med Tiden engang kunde afskaffes, og Dommerne selv forstode Parternes Sprog, saa var det en kostelig Ting.

§. 8. Samme Tid, som der holdes Ting udi Lapmarkerne, blive ogsaa Udgifterne betalte. Nu omstunder ere der ingen visse Lap-Fogeder forordnede, som tilforn, men hver Lapmark er foreenet med det nærmeste Fogderie paa Landet, da Fogeden (*Sunde*) aarligen maa besøge sin tilslagne Lapmark paa de ordentlige Tingsteder. Angermanlands og Umeaa-Lapper betale deres Udgifter til ham, som er Kronens Foged i Umeaa (k): Arvidsjaur og Arieplog til Piteaa (l): Jockmock og Gellivare til Luleaa (m), og Torne- og Kimi-Lapmarker til Torneaa (n). For disse ere ligeledes paa alle Ting-Steder besynderlige Huuse ordentligen opbygte, hvori de opholde sig, mens Opbørselen forehaves. Lehns- og Fierdingsmænd ere udi hver Lapmark beskikkede, og kaldes de første *Lænasmanna*, og de sidste *skickare*, hvis Embede er samme, som ellers paa Landet.

§. 9. Hvad Skatten selv er angaaende, da sees af Scheffero, af den i forrige Tider har været adskillig. Nu omstunder, og siden der i Kong CAROLI XI. Tid en

(k) Nærværende Tid Hr. Joh. Nortmand.
(l) Var Hr. And. Biörk, men er nu død.
(m) For nærværende Tid Hr. Morten Sandström.
(n) Nu Hr. Anders Hackzell.

en Commission er bleven forordnet, til Lapmarkens Skatpaalæggelse, betale Lapperne ingen Udgift udi Vahre in natura, som tilforn, undtagen Præsternes Rettighed, hvorom tilforn er meldt, samt Tings-Giæstnings-Penge, hvorfor Landshøvdingerne faae Mad-Vahre in natura, som kaldes Næsten.

Siden Kong CARL IX. har forordnet, at der skulde uddeeles visse Lande til visse Huusholdninger og Familier, har man ingen Sværighed havt for at faae at vide, hvad Kronen af hver Lap burde tilflyde, da hvert Land og Fiske-Vand er bleven behørigen taxeret, og visse Lapper tildeelt. J de Lapmarker, hvor der er giort saadan Taxering paa alle Lande, betaler en Skatte-Lap efter sit Lands Beskaffenhed fra en Daler Sølv-Mynt til 1 eller 2 Rixdaler og meere i contant. Bliver hans Land øde, saa sættes en anden dertil, som betaler samme Skat. Men i de Lapmarker, hvor der ikke er giort saadan Taxering, men en vis Sum lagt paa hver Bye, participere de allesammen, efter enhvers Formue, udi samme Sums Betaling, og nytte siden alt Land og Fiskevand promiscue og tilfælles med hverandre.

§. 10. Foruden den Skat, Lapperne give til Sverrig, maa ligeledes endeel betale noget til Danmark og Rusland, fordi de visse Tider om Aaret ligge i de Lande, som høre Danmark og Rusland til. Disse erkiende dog ikke trende Potentater for deres Øvrighed, saasom de overalt holde sig efter Svensk Lov og Forordninger, erkiende sig til vore Kirker og Rettergang, og giore saaledes altid Forskiel imellem *Wona Konoges*, *Karjeli Konoges* og *Maijen Konoges*, det er **Danmarks** Konge, **Ruslands** Konge og **Vor** Konge. J de Søndre-Lapmarker betale de Skat til Danmark, som en Tidlang om Sommeren pleye at opholde sig inden de Norske Grændser: dog pleye de paa somme

Steder ikke gierne med saadan Sikkerhed at vove sig did, naar der har været Ufred imellem Sverrig og Danmark. I Juckasjerfwi og Enontekis betales ingen Udgifter til Danmark, men alleneste til Sverrig. I Kautokeino, Aviovare og Utsjocki betales deels til Sverrig, deels til Danmark. Herimod betales i Kimi-Lapmark til Sverrig og Rusland: undtagen Enare-Lapper, som skatte til Sverrig, Danmark og Rusland, samt Kittila, hvor Sverrig allene har Skatten.

§. 11. Paa alle fornævnte Steder, hvor Ting og Opbørsel holdes, ere foruden Huuse og Kojer, som Lapperne til deres Beqvemmelighed have ladet opsætte, ligeledes fornødne Huuse og Boder, hvoraf Borgerskabet i Stæderne betiener sig, naar der holdes Marked i Lapmarkerne. Det rette Marked holdes i hver Lapmark paa samme Tid, da der holdes Ting og Opbørsel; dog er ligeledes i somme Lapmarker siden kommen i Brug at holde Marked ved St. Matthiæ eller Vor Frue Dags Tid, da Borgerskabet allene reyser derop. De rette saa kaldede Store-Markeder staae i somme Lapmarker udi nogle Uger, men Vor Frue Dags Markederne alleneste nogle faa Dage. Hver Lapmark er tilslagen den nærmeste Kiøbsted, og hører Angermanlands Lapmark deels til Hernöfand, deels til Umeaa: Pite-Lapmark til Piteaa, Lule-Lapmark til Luleaa, det øvrige til Torne-Borgerskab, undtagen Kimi, hvor ligeledes *Uleaa* Borgere fra Øster-Bottn drive deres Handel.

§. 12. Paa disse Markeds-Pladser ere Penge nu omstunder meere komne i Brug, end tilforn, da man meest brugte at bytte Vahre for Vahre, enddog samme Maade at handle paa er endnu meget brugelig. Damianus à Goës beretter, at Lapperne den Tid pleyede selv at fare til Søes til deres Naboer, for at bytte deres Vahre, da Handelen skeede alleneste formedelst Tegn, uden at de talede noget Ord med hverandre, som han meente

meente skeede *ob linguæ barbariem & asperitatem &c.* ɔ: formedelst deres barbariske og haarde Tungemaal (o). Nu omstunder behøve hverken Lapperne at seyle til deres Naboer, fordi deres Handelsmænd af sig selv komme til dem, ikke heller komme de til Søes ret langt ned paa Landet, undtagen i Norge, hvor de undertiden betiene sig af Baade, dog ikke deres egne: saasom de ogsaa ikke heller behøve at handle formedelst Tegn, fordi de hielpe sig med hverandres Sprog tilrette, som forhen er meldt. Saa skeer ikke heller all Handel ved Bytte, men ogsaa med Penge (p), i Besynderlighed om Lappen har nogle dyre Vahre, da han ikke nøyes, med mindre han faaer Hollandske Rigsdalere in specie. De Vahre, som Lappen behøver af Borgeren, ere fornemmeligen Salt og Tobak, Meel og Klæde, Hamp, Vadmel, Kiedeler Gryder, Sølv Skeer, Spænder, Bælter, Ringe, Bæggere, Oxer, Knive, Saxe, Oxe-Huder, Krud, Bly, Bøsser, Naale, Hægter, Sye-Ringe, Tin, Svovl, Viin, Olie, Figen, og meere saadant. Herimod faaer Borgeren af Lappen, foruden alle de Skind-Vahre, som jeg forhen har sagt, der findes i Lapland, Ren-Kiød, Ren-Huder, Oste, Skindpeldse, Støvler, Skoe, Handsker, Fisk ꝛc.

§. 13. Priisen paa alt saadant kand ikke berammes, for-

(o) *De Lappiæ situ & incolis*, loc. cit. pag. 498.

(p) Deres sædvanlige Penge-Regning er ikke lige udi alle Lapmarker. I Gellivare Meenighed regner man meest efter Vægten, og holder 4 Sexstyvre, det er efter deres Regning 2 Dal. K. Mynt, for *Loda*, det er 1 Lod. *Pele nubb Loda* (halvandet Lod) for 3 Dal. K. M. En Styver kalde de *Orre* (Egerne, fordi gammelt Kiøb har været 1 Øre S. M. for et Graaskind) saa og *Huitur*. En Sexstyver, som hos dem gielder for 2 Mark, kalde de *Remse* (Printz). *Orta* er 1 Daler 16 Øre K. M. *Laddi dala* (en Bonde-Daler) er en Daler K. M. En Carolin er 4 Sexstyvre: men en specie Carolin kalde de *Jorba Carolina* (en rund Carolin). *Slætta dala* er 4 Dal. 16. Øre K. M. Men *jorba slætta dala* kalde de en dobbelt Carolin in specie. *Paados dala* eller *Skatta dala* kalder man 6 Dal. K. M. i løse Penge. Og *jorba dala* eller ogsaa *dala* i Almindelighed kaldes en Rigsdaler in specie, o. s. v.

fordi den er adskillig ikke alleneste i hver Lapmark, men ogsaa næsten hvert Aar. Det kommer tildeels deraf, at den eene Vahre sættes i Priis efter den anden, naar Misvæxt eller andre Aarsager i en Deel giore nogen Forandring. Hvorudover deres Kiobmænd skulde ofte umueligen kunde have deres Udkomst, dersom deres Vahre skulde koste altid liige. Imidlertid kommer dog deraf, at formedelst saadant Bytte kand man ofte faae en Vahre for bedre Priis af den anden og tredie Haand, end af den første, o. s. v.

Saa findes der ogsaa stor Forskiel paa Vahrene og deres Godhed imellem Lapmarkerne, hvoraf ligeledes foraarsages megen Uliighed paa Priisen. Thi, som for Exempel, Graaverk befindes jo længere i Sønder jo slettere, men derimod Skind til Skindpelse jo længere i Sønder jo sortere og bedre, saa skeer det, at disse Vahre kiøbes for uliige Priis. Og saaledes er det næsten sat med alle Skind-Vahre, ja med Ren-Huderne selv, at næsten hver Lapmark har Dyr af bedre Art og Værdie, end den anden, som altsaa ere meere begiærlige, og følgeligen dyrere.

§. 14. Foruden den Handel, Lapperne have med vort Svenske Borgerskab om Vinteren, have ogsaa Field-Lapperne, mens de om Sommeren opholde sig ved Vester-Søen, nødvendig nogen liden Handel paa Norge at drive. I Besynderlighed som de den Tid behøve Salt og Tobak, samt Brændeviin, Filt, Køer, Faar og meere saadant. Og som de Norske ikke tage imod andre Penge end Hollandske Rigsdalere og Dansk Mynt, saa bør det ikke tilskrives Lappens Mistænkelighed eller Enfoldighed, om han paa denne Side ikke gierne vil tage imod andre Penge. Naar Lapperne ere paa den Kant, have de ingen særdeeles Vahre at afhænde, uden Ren-Ost og Bast-Reeb: Thi om Sommeren faaes ingen duelige Skind-Vahre, ikke heller slagtes da nogle Rener,

ner, som om Høsten og Vinteren. Jern- og Kobber-Kar pleye de ikke sielden at kiøbe paa denne Side, som de siden med nogen Gevinst sælge til de Norske, ligeledes Fiær og Duun, som de kiøbe af vore Nybyggere, og føre med sig over Fieldene. Som de ogsaa paa den anden Side pleye i de fleeste Lapmarker at opkiøbe Fisk, besynderligen Sild, saa og Filt, undertiden ogsaa Tobak, som de siden hos os sælge igien, hvilken Tobaks-Handel dog ikke strækker sig længere, end til Lgplands Indbyggere.

§. 15. Foruden fornævnte Handel, som Lapperne drive med Borgerskabet og Land-Folket baade paa denne og paa den anden Side, have de ligeledes en Handel indbyrdes imellem hverandre, besynderligen de formuene, som ikke alleeneste sælge til andre Rener, Kiød, Ost, Melk og andre Mad-Vahre, men ogsaa Tobak og andet saadant, som de selv i nogen Qvantitet have kiøbt, og sælge det siden udi smaat til dem, som behøve det. Dette skeer ikke altid med Penge, men ogsaa imod andre Vahre, som Huder, Skindpeldse, &c. som de atter sælge med nogen Gevinst til Borgerskabet. Om deres Opførsel i de Maader, har jeg forhen paa et andet Sted rørt noget, nemlig at de ere meget egennyttige, og sætte Priisen paa Vahrene sielden efter Samvittighed, men meest efter som de merke, at deres Næste, som behøver saadant, er meere eller mindre forlegen for Vahrene. Og kand jeg i Almindelighed om deres Gemyts-Beskaffenhed i denne Post sige, at **de ere i deres Handel meget svigelige og bedragelige, saa at den, der ikke forstaaer deres Rænker, kand neppe blive ubedragen af dem** (q). Om deres Natur er saadan, eller om de, som Schefferus meener, have lært at bedrage andre, ved det deres Naboer have begyndt at være bedragelige imod dem, er begge Deele troligt. Men at handle med dem paa den Maade, som hos hannem berettes fordum at være skeet, da man lagde de Vahre ud, som man vilde bortbytte, og gik derfra, og

(q) Schefferi Lappon. p. 177.

og lod Lappen tage dem bort, som da lagde sine Vahre i Steden igien, uden at handle eller tales ved, saadant skulde formodentligen nu omstunder ikke vel lykkes, saafremt man kand troe, at det nogensinde har været brugeligt.

§. 16. Som man hidindtil har holdt Lapperne for at være af en meget bange og ræd Natur, saa har man ligeledes i Henseende til deres flygtige Levnet ikke søgt at faae noget Gavn af dem ved Krigs-Tienesten. At dog endeel frivilligen have ladet sig hværve til Soldater, har man Tid efter anden spurdt, enddog det Navn af Soldat har været og er endnu ubehageligt hos dem. Man veed ogsaa Exempel paa dem, som i den Stand have opført sig med Distinction, saa og giort deres Lykke derved. Aarsagen, hvorfor de ikke gierne ville give sig dertil, har jeg tilforn meldt, saa og hvorledes man paa mange Steder i Lapland ikke har fundet dem saa forsagte og kleinmodige, som mangen har troet. Om man fremdeeles vil søge paa den Maade at bringe dem i Orden, det kommer an paa Tiden; imidlertid skulde i saa Fald ikke alleeneste mange, som nu drive omkring, faae deres Føde, men der skulde ikke heller findes Mangel paa dem, som baade af Nød og for Lyst skulde være færdige til at leve og døe i den Stand; jeg meener, om de, ligesom andre, i Freds-Tider fik Lov til at boe og opholde sig i deres Land og iblant deres Folk. Dersom de vilde rømme, saa skulde de ikke komme ret langt, om Lapland var paa samme Maade roteret, som Lands-Byerne, fordi de ingensteds skulde være velkomne, eller blive beskyttede. Hvad Gavn man kunde giøre med dem, maa andre dømme. At frygte, at de skulde flye til Norge, som hos den gemeene Mand har været en almindelig Tanke, er forgiæves; saasom for en Lap at give sig under en anden Krone, er ikke lettere end for andre Folk, om ikke i visse Maader vanskeligere. Thi, at holde en Field-Lap Vinteren over i Norge, det er at forspilde hans heele Velfærd; fordi han maa nødvendig

hid,

hid, saafremt han vil beholde nogen Ren ved Livet. Men for de andre Fisker- og Skov-Lapper, som ligg enærmere ved vores Landsbygd, falder det endnu vanskeligere at flytte bort og udaf Riget.

§. 17. Jeg troer, at Lapperne skulde ikke være uskikkelige til Søemænd, om de bleve vel anførte. I ligemaade til Fabriqver og Manufacturer, dersom de ikkun bleve vel øvede. Men som man i Lapland hidindtil ikke har havt Materialier til noget, saa meget mig bekiendt er, uden Rødder og Birke-Bark, hvoraf de hidindtil have giort Bastreeb, Kurve og Snuustobaks-Doser ꝛc. saa skal for Frabeliggenhedens skyld i Lapland neppe nogen Fabriqve kunde anlegges. Og at tage dem derfra, og sende dem til noget andet Sted, kand ikke lade sig giøre. Thi hvor foragteligt dette Land har været og er for andre, saa kand Lappen dog ikke med det gode bevæges til at flytte derfra, fordi han har saa stor Kiærlighed til sit Fæderneland, som noget andet Folk til sit.

Qvid melius Roma, Scythico qvid frigiore pejus?
Huc tamen ex illa Barbarus urbe fugit. Ovid.

§. 18. Ved Gruber og Brug skulde dette Folk maaskee ikke være unyttigt, om man først lærde og underviiste dem om Arbeydet, og siden gav dem god Løn. Men som man før ved endeel af de i Gang bragte Verker har næsten alt for meget, og undertiden imod all Samvittighed og Billighed betynget Lapperne, i det man foruden anden Uret har tvunget dem til at arbeyde og kiøre Malm saa langt som man vilde for saa meget som man vilde, og for Resten paa visse Stederført et næsten hedenskt og forargeligt Levnet iblant dem; saa agter jeg, at derved er skeet, at der baade ingen Velsignelse har villet blive ved disse Verker, og at Lapperne ikke søge at forfremme saadanne Verker hos dem, hvoraf de veed, at de have deres Fordervelse og Undergang. Hvorudover man har merket, hvorledes de paa mange Steder eendrægteligen have

slaaet

slaaet sig sammen, for ikke alleneste selv at forhindre saadant, men ogsaa baade med Lokkelser og Truseler at afholde dem, som have været i Begreb at opdage noget Malm iblant dem. Det er for en kort Tid siden skeet, at man udi en heel Bye har givet en vis Lap en Reu af hver Huusholdning, som havde opviist noget riigt Sølv-Malm, at han med nogen Lempe maatte afbøye det igien, hvilket han ogsaa vidste at sætte i Verk. Men ellers plever iblant dem udi saadanne Tilfælde meere Truseler end Stikpenge at bruges, imod dem, som Tid efter anden have opviist skiønne Prøver af alle slags Metaller. Hvoraf det er skeet, at naar man har villet følge dem derhen, hvor de havde taget saadant, have de paa adskillige Maader maget det saaledes, at man engang efter den anden har seet sig at være bedragen. Om man altsaa vil have saadanne Verker frem, saa maa man ikke stille sig an, ligesom man derved søgte dette Folks Undergang, men lade dem udi alting have deres forrige Frihed paa Land, Skov og Fiskevand ꝛc. Da de tilsidst selv skulle kunde finde den Nytte, som baade de og Publicum af saadanne Verker i Fremtiden kunde nyde. Da de ogsaa maaskee derved kunde tiene det Almindelige Væsen til større Nytte og Gavn, end man havde ventet.

Det XIV. Capitel.

Om Nybyggerne i Lapland.

§. 1.

Foruden de rette nationale Laplands Indbyggere, som jeg hidindtil har giort mig Umag for at beskrive, have ligeledes Tid efter anden nedsat sig der adskillige Svenske og Finske Bønder, for at dyrke Jorden og bringe den tilrette. Hvor længe disse have været der, er uvist, enddog jeg tvivler, at noget Nybygge, (saa kaldes deslige Plante-Steder) skal være stort over 100 Aar

Aar gammelt, men de fleeste over 50. Schefferus, som lod trykke sin Lapponia A. 1673. har intet nævnet derom, fordi der den Tid fandtes faa af dem, i det man langt meere var af den Tanke, at i Lapland ingen Sæd kunde groe. Disse Nybyggere ere af den Høye Øvrighed blevne med besynderlige Privilegier benaadede, i det de have deres Friheds-Aar, hvori de ere frie fra all Skat og Udgift. Og hvorvel de siden betale en ringe Penge for deres Land og Nybygge, saa ere de dog in perpetuum befriede fra all anden Krone-Skat. I de Søndre Lapmarker skulde man meene, at saadant ikke var særdeeles vanskeligt at paatage sig, fordi man har seet tilstrækkelige Prøver, at, naar Gud har velsignet Aars Grøden paa andre Steder, have de ligeledes havt deres gode Deel deraf. I Aasele- og Lyckséle-Lapmarker er der af saadanne et godt Antall; hvorfor man ogsaa i samme Lapmarker holder Guds Tieneste heele Sommeren over paa Svensk, men om Vinteren paa begge Sprog. Herimod veed jeg i Piteaa-Lapmark ikke at nævne over 2de i Arieplogs Meenighed, men i Arvidsjaur ikke een, som dog ligger Landsbygden nærmere. Enten det kommer af Jordmonens Ufrugtbarhed i sig selv, eller at endeel Bønder paa Landet tilegne sig Rettigheden til Fiske-Vandene for langt op, som paa mange andre Steder skeer, eller ogsaa at ingen har villet nedsætte sig der, eller af andre Aarsager, det er mig ubekiendt.

§. 2. Paa somme Steder forbeholde Lapperne sig selv deres Land, og tilstæde ikke gierne, at der sætter sig nogen Nybyggere ned hos dem, fordi de frygte, at de fordærve deres Skove og forbrænde deres Land og Græsgang. Thi, hvor der ere Nybyggere, der pleyer ikke sielden at komme Ild løs i Skovene, hvilket er Lappen til Ruin: hvorudover intet Folk er i den Post varsommere, end Lappen, efterdi han neppe i Mands Minde kand komme med sine Rener paa de Steder, hvor der engang

har været Ild los i Skoven. Deels have Lapperne Afskye for dem, i Henseende at Nybyggerne pleye at fordrive og udrødde Vild-Renerne, foruden andre Uleyligheder, de finde af dem. Thi naar en Nybyggere har fæstet Fod, saa gaaer det gemeenlig saaledes, at Lappen maa enten overgive sit Land, eller undergive sig Nybyggerens Villie. Og altsaa er det ikke at undre, at Lapperne have slaaet sig sammen, for i alle Maader at forhindre, at der ikke maa komme for mange Nybyggere til at boe og fæste Fod iblant dem.

§. 3. I de Nørre Lapmarker maatte det synes vanskeligere at sætte sig ned formedelst det kolde Clima. Jeg har forhen meldt, at man paa somme Steder seer Jorden paa deres Enge heele Sommeren over Bundfrossen. Fiskevandene synes det ogsaa paa mange Steder at være uvist at lide paa, saasom det falder for besværligt om Vinteren at fiske, formedelst den tykke Iis: og hvorvel Elvene gaae iblant tiilig nok op om Foraaret, saa pleyer dog Iisen paa mange Steder i de store Søer ikke at gaae bort forend i Junii eller Julii Maaned. Ikke desmindre findes i Lule-Lapmark en stor deel Nybyggere, og i Torne-Lapmark endnu fleere; og i Kimi-Lapmark bestaaer snart heele Kusamo-Meenighed af Nybyggere. Ja, endogsaa Norden om Fieldene have ligeledes Nybyggere ved Elvene sat sig ned, hvor de faae saadan Mængde Fisk, i Besynderlighed Lax, at de leve deraf, tilbytte sig Korn derfor, og saaledes have deres Udkomst.

§. 4. Foruden Svenske og Finner, der som Nybyggere have sat sig ned i Lapland, har man ligeledes merket, at Lapperne selv i somme Lapmarker, besynderligen Kimi, have begyndt her og der at bygge sig Huuse og at dyrke Jorden. Thi, naar deres Rener ere bortdøde, have de sat sig ned paa de beqvemmeligste Steder af deres Land, bygt sig Stuer og Stolde, ligesom Finnerne, kiøbt sig Køer, og optaget Ager-Jord, hvormed de tillige med Fi-

Fiskefangst have hiulpet sig frem. I de Søndre Lapmarker er saadant ikke gierne bleven spurt, enddog de skulde synes at have bedre Anledning dertil; men naar deres Rener doe bort, give de sig enten alleneste til at fiske, eller tage ned paa Land, hvor de vogte Qvæg, eller tigge. Imidlertid skulde jeg troe, at alle Lapper, om de havde Skikkelighed til at søge sig gode Steder ud, og kunde overtales til at foretage sig saadant, mens de vare riige og formuene, skulde uden Tvivl ikke alleneste komme tilrette dermed, men ogsaa komme i roligere Tilstand, da ogsaa Landet tillige kunde blive dyrket. Om det er mueligt, efterhaanden enten med gode Ord eller med Truseler at formaae dem dertil, det staaer til Tiden. Men at det skulde være de formuene let, paa den Maade at komme frem, synes at slaae mig ikke feyl; som jeg ogsaa ellers er af den Tanke, at alle Finner have fordum, ligesom disse, efterhaanden begyndt at sætte sig fast. I Lule-Lapmark veed jeg en vis Lap, som forsøgte, at være tillige baade Lap og Nybyggere: Til den Ende bygde han sig et Huus paa et vist Sted af sit Land, kiøbte Køer, og satte sin Kone med somme af Børnene derpaa, som dyrkede Jorden, og rygtede deres Qvæg; men selv boede han i Telt tillige med de øvrige Børn, og drog omkring med sine Rener. Af hans Børn ere nu trende Nybyggere, nemlig udi *Kilwoware*, *Purno* og *Kappowoma*, men de øvrige ere Lapper.

§. 5. Hvorvel man veed, at en stor Deel af alle disse Nybyggere have en anseelig Formue, og sidde udi temmelig Velstand, saa maa man dog tilstaae, at de fleeste, uagtet deres store Privilegier og Fordeele, ikke befindes at giøre nogen særdeeles Lykke. Dette kommer først af den Vanskelighed, man har, for at udfinde og hitte paa de Steder, som ere best duelige til Nybygger. Thi ofte bliver man vaer, hvor ulige Sæde groer i tvende Byer, som

ligge nær og undertiden tæt ved hverandre: hvilket kommer ikke saa meget af Jordmonen, som langt meere af andre Omstændigheder, som forvolde, at et Sted er meere eller mindre Kuld undergivet. Jeg har før meldt, hvorledes overst i Lapmarkerne findes Nybyggere, for hvilke ikke den ringeste Sæd er frossen bort, just paa de Tider, da ellers heele Landet er bleven hiemsøgt med Misvæxt. Herimod veed man andre Nybygger, hvilke, omendskiønt de have ligget nærmere tilLandsbygden, dog aldrig have kundet biærge noget Kornax uskadt af Kuld, just de Aar, da Sæden for ingen anden er bortfrossen. Eftersom nu een, der agter at blive Nybyggere, ikke kand vide, hvordan Steden i den Henseende er, førend han med sin Fordeel eller Skade har forsøgt det, hvorudover han ikke heller ved Stedets Udvælgelse har dertil nogen Hensigt, men meere paa hvad Græsgang, Fiskevand og Dyre-Fangst i Nærværelsen kand findes; saa er ikke at undre, at en stor Deel have taget feyl, og ere komne paa uduelige Steder. Og hvorvel man kiender dem, som adskillige gange have flyttet deres Boe, saa have de dog med deres kostbare Flytninger ikkun lidet udrettet, men meere blottet sig, saa at de ikke videre have formaaet at anvende noget Arbeyde paa Agerdyrkning.

§. 6. Siden regner jeg for en Aarsag, at mange Nybyggere ikke kundet komme sig, fordi de ikke ret have baaret sig ad, men anvende deres meeste Arbeyde paa det, som ikke tiener Landet til Forbedring. I de fleeste Nybygger seer man meget lidet at arbeydes paa Jorden, men fornemmeligen paa Fiske- og Dyre- Fangst, som undertiden kand beriige dem, som legge sig derefter, men ikke forbedre Jorden. Jeg har seet, at mangen Nybyggere har havt en heel Deel fuldvoxne Sønner, og tillige været saa formuen, at, om han havde baaret sig ret at, skulde de sikkerligen hver

kundet

kundet oparbeydet sig et lovligt Boe. Ikke desmindre have de Aar ud og Aar ind foretaget sig foye andet, end giennemvandret Skove og Marke, hvorved de undertiden af dyre og slette Skind-Vahre have kundet fortiene sig nogle hundrede Dalers Penge, men Nybygget er forfaldet, og har sielden efter 30 eller fleere Aar været udi bedre Stand, end det var af Begyndelsen. Denne Gevinst falder dem meere i Øynene, end om de skulde stændigt arbeyde paa Jorden. Men hvor stor Gevinst de meene sig at have deraf, saa er det dog ustridigt, at de tabe meere derved, end de vinde. Thi, foruden at Jorden pleyer vel at belønne dem, der dyrke den, skiønt ikke saa hastigt, saa kand de ikke see, at, om det undertiden hænder sig, at de faae en Filfros, sort Ræv, eller andet kostbart Skind, for hvilket de kand have 8, 10. eller fleere Rixdaler, saa ere de mestendeels fleere derom; og naar det træffer sig een Dag, at de faae saadan et Dyr, saa maa de derfor undertiden gaae hundrede Dage, uden at kunde fortiene sig Føden, o. s. v.

§. 7. Dersom disse Folk kunde overveye alt dette, skulde de ufeylbarligen finde, at det Arbeyde, de anvende paa Jorden, helst naar de have fundet paa de rette Steder, skulde være langt fordeelagtigere, ikke alleneste for dem, men fornemmeligen for deres Børn og Efterkommere. Thi naar Efterkommerne skulle leve af deres Forfædres Penge, saa ere de langt fra ikke saa drøge og tilstrækkelige, som om de kand have Nytte af deres Arbeyde.

Samme Beskaffenhed har det med Fiskevandene, som endeel kand have en Tidlang deres Føde af, men efterlade deres Børn nøgne og deres Nybygger uduelige. Naar man betænker, hvorledes den vise Gud saaledes har beskikket, at Dyr og Fiskefangst ere for den første Mand, som nedsætter sig paa et Sted, mest tilstrækkelige, saa skal man ogsaa befinde, at saadant er skeet derfor, at en Ny-

kommen maa finde Livs Ophold, indtil han kand komme sig paa en anden Maade. Dersom da den første misbruger disse Leyligheder, slaaer sig til Ladhed, og æder saa længe som hans Forraad strækker til, som Naturen har givet ham at begynde med, saa maa han ikke undre, om han bliver raadvild, naar det bliver alt.

§. 8. Hertil kommer den tredie Aarsag, som er Fattigdom, der forvolder, at endeel ikke kand hielpe sig saaledes afsted, at deres Nybygger maa blive forbedrede. Mestendeels have saadanne sat sig ned i Lapland, som have været saa forarmede, at de umueligen kundet komme sig. Saadan een saae jeg A. 1741. at begive sig med Kone og Børn fra Lyckfele til Store-Uma 12 Miile op til Fieldene, og satte Boe i den vilde øde Mark. Da han reyste derop, havde han vel nogle Køer med sig, men eyede ikke en Skieppe Sæd til at begynde med. Han opholdt dog Livet en Tidlang med Melk og Fisk. Men hvorledes man paa den Maade vil giøre nogen Lykke, kand jeg ikke forstaae. Thi, naar saadan een, der er blottet for alting, han behøver til at begynde med, begiver sig saa mange Miile bort fra alle andre Mennesker, saa bliver hans daglige Arbeyde, med Fisken og Skyden at forsørge sig og Sine. I det samme maa han bære Omsorg for at faae Tag over Hovedet. Har han Creature, saa faaer han ikke Tid til at arbeyde nogen Eng op, men maa om Sommeren søge saadanne Steder, hvor han finder Høe. Om det end var et Canaan, saa skulde saadan en synes at tage sig Vand over Hovedet. Og, omendskiønt han opholder Livet, som han kand, saa bliver dog Jorden aldrig bragt i Stand, fordi hans Mave ikke tilstæder ham en Dags Tid til at passe sit Arbeyde. Jorden vil rygtes, om den skal give noget af sig. Men naar Indbyggeren strax vil høste, og er ikke i Stand til at arbeyde paa noget andet, end det, hvor-

af han snarest faaer Nytte, nemlig Fisken og Skyden, saa gior han, at Landet aldrig bliver forbedret, og at alle de, som i saa fattig en Tilstand komme efter ham, aldrig kand have den ringeste Nytte af deres Formænds Arbeyde.

§. 9. I Henseende til alle disse Omstændigheder, er det ikke at undre, om man nu omstunder holder for, at den Nybyggere er kommet sig vel, som kand have et par Tønders Udsæd, og at man i Lapland skal finde faa Enge, som med Arbeyde ere optagne, og til Græsgang tillavede. Thi, i den Sted vandrer man omkring alle Marke, og søger de Steder op, som man kand bruge saaledes, som Gud har givet og Naturen bereedt dem. Hvorudover det er heller ikke at undre, at man har sine saa kaldede Enge nogle Miile fra hinanden. Man regner for en Fordeel, at spare Arbeydet paa dem, som det ogsaa er; men om man regnede alle de Dages Gierninger tilsammen, som ved den lange Vey blive spildte, saa skulde man see, at man med bedre Nytte kunde anvendt dem til at udtørre Kiær, som havde ligget nærmere, hvoraf man kunde have bedre Gavn, og tillige være den Uleylighed foruden, som man har af de lange og besværlige Reyser baade Vinter og Sommer.

Naar man nu legger hertil en slet Huusholdning, saa har jeg ofte forundret mig, hvorledes endeel af disse Folk har kundet opholde Livet, helst siden Brændeviin blev forbuden, hvormed endeel kunde tilforn fortiene sig noget af Lapperne. Imidlertid maa man lade dem den Berømmelse, at de aldrig ere raadvilde eller døe af Hunger, saa længe der er noget grønt Fyrre-Træ i Lapland at finde: hvoraf de finde sig saa vel og saa fornøyede, om ikke bedre, end mange andre, som med bedre Kost blive opfødte.

§. 10. Men at Landet ved deres Tieneste ikke kand faae nogen Forbedring, maa de selv bekiende. At en stor

Deel af dem ere Lappen til ingen Tieneste, men meere til en Synde-Straf, er ogsaa bekiendt. I sin Christendom har han af dem liden Hielp og Opbyggelse, saasom jeg har fundet Lapper, der have bebreydet mig Nybyggernes Levnet, som alligevel skulde hede at være meere oplyste, end de. Jeg har ogsaa befundet, at endeel af disse, som ere komne til at sidde en Tidlang saa afsides, have baade brugt fleere Konster, og været i mange Poster udi slettere Tilstand, end Lappen selv. Af Lappen har Publicum uimodsigeligen større Gavn, end af disse. Thi, som de have ikke nogle særdeeles Vahre at afhænde, saa kand man derimod sige, at Lappen med sine Skind-Vahre tiener Publico, hvoraf en Hob Arbeydere have deres Føde, og mange Handelsmænd have deres gode Tilstød af Lapland, foruden den aarlige Told af samme Vahre, o. s. v. For Resten have fleere med mig observeret, at af alle de slags Folk, der som Nybyggere have sat sig ned i Lapland, Svenske, Tydske og Finner, have en stor Deel, som ere komne til at omgaaes meere med Lapperne, ligeledes ifort sig Lappens Natur; saasom jeg har fundet dem mistænkelige ligesom Lappen, lade som Lappen, egennyttige som Lappen, gierrige som Lappen rc. Dog alle retsindige og ærbare Folk af begge slags ufortalte.

§. 11. Men skulde Landet nogen Tid af Nybyggere blive saa tæt bebygt og saa vel dyrket, som andre Lande, saa maa man tilstaae, at Lapland blev for Publicum langt fordeelagtigere og importantere. Man bør derudover ikke nægte disse alle billige Fordeele og Friheder, men maa dog derhos see til, deels at de ikke for meget misbruge disse Privilegier, deels at de blive understøttede med gode Skikke og Ordninger, hvorved man kunde naae, hvad man ønsker.

I den Henseende holder jeg for en høystnyttig Ting, om de Naturkyndige vilde paatage sig at giøre sig underrettede om alle Aarsager, hvorfor visse Stæder og Jordmone ere meere Kuld undergivne, end andre: saa og hvilke de ere, og hvorledes man lettest kunde skiønne og merke det, o. s. v. Dette skulde formodentligen føre stor Nytte med sig, i Henseende, at man da kunde med Tiden udmerke, hvilke Steder der vare til Nybygger beqvemme eller ikke: hvorefter man siden i Lapmarkerne kunde allevegne foreslaae og udnævne de Steder, som kunde af Nybyggere og Lapper med nogen Fordeel optages, og hvor det lønnede Umagen, at anlegge noget Arbeyde. Og, som Stederne i Lapland ere fundne saa adskillige, at man øyensynligen kand merke, hvorledes Sæden før modnes, saa og Jorden før bliver bar, og Træerne før udskyde deres Løv, end paa andre, som ellers ligge under samme Clima, saa skulde det maaskee lønne Umagen her i Nordlandene, om alt dette blev behørigen udgrandsket og efterforsket (s).

§. 12. Dernæst giordes, efter min Meening, fornøden, at eftersee, hvorledes hver Nybyggere, som var kommet sig nogenledes, forbedrer sit Nybygge, eller ikke: da ham ikke burde tilstædes, at nyde sine Privilegier, om han satte Agerdyrkningen tilside, lod sit Huus og Hiem forfalde, og levede blot af Skovene og Søerne. Det sidste burde han have Lov til at drive, om han kunde aarligen vise sig, i Proportion efter sit Folk, at have forbedret sit Nybygge i Ager og Eng, samt fornøden Huus-Bygning. Deraf skulde formo-

(s) Hvad jeg i de Maader har fundet havt Leylighed til at iagttage, mens jeg har opholdt mig i Lapland, haaber jeg fremdeeles ved anden Leylighed at give tilkiende.

formodentligen skee, at man herefter ikke skulde see 5 eller 6 fattige Huusholdninger sidde paa et Nybygge, uden at have en Skieppes Udsæd meere, end da een Mand var Eyere deraf: ikke at sige mindre, som jeg ligeledes paa somme Steder er bleven vaer, da man har seet Nybygger, hvor man havde et par Tønders Udsæd, da een Mand sad derpaa, men ikkun een, siden fire ere blevne Eyere deraf, som have sat Agerdyrkningen tilside, og leve af Skytterie, og naar det slaaer feyl, af Melk og Fyrre-Brød. Jeg maa tilstaae, at Lappen skulde med samme Land giøre baade sig og sin Næste langt bedre Gavn.

§. 13. At forskrive Nybyggere fra de Søndre Provintzer, skal neppe være raadeligt, saasom man blant dem gierne finder en Hob Lediggængere, som ikke have kundet ret holde Huus paa de Søndre Steder, mindre i Lapland. Nordlændiger og Finner vare formodentligen best skikkede dertil, som ogsaa, om Gud forleener Fred, at de kunde forøge sig, ikke torde være ubenegne dertil, dersom ikkun de Anstalter, jeg forhen har omtalt, bleve forud giorte. Skulde den Høyeste nogensinde behage, at give os saa sikker en Tid, at vore Vesterbotninger kunde i en 20 eller 30 Aar, i Steden for at skikke Soldater i Krig, sende Nybyggere hvert Sogn til sin næstgrændsende Lapmark, saa torde Sagen være snarest vunden. Men saadant kand vel neppeligen formodes.

§. 14. Endelig som jeg har befundet, at alt for stor Selvraadighed hos et Folk er en stor Aarsag til dets Fordervelse, ikke mindre udi lav end høy Stand, saa skulde det ikke afskrække nogen fra Lapland, men heller opmuntre mangen en til Flid og Stræbsomhed, om

Lap-

Laplands Indbyggere, som vare komne i Stand, ligeledes efterhaanden maatte vænnes til at tage Deel udi det, som hører til det almindelige Væsens Vedligeholdelse. Men herved bør frem for alting haves Henseende til enhvers Formue, og eftersom han har kundet komme i Stand og Orden. Thi om man ellers kand giøre gode Borgere af et Folk, som ved en Skikke-løs Tøyel-Frihed har faaet Vane til at leve uden Lov, anstaaer mig ikke at dømme om. Men at det falder vanskeligt, at giøre gode Christne af dem, maa jeg imod min Villie bevidne.

§. 15. Iblant dem, som have reyst i Lapland, har man fundet dem, som have villet opvise baade et slags Hvede- og Rug, som skulde voxe vildt i Lapland, og hvoraf man skulde kunde betiene sig, ligesom af anden Sæd. Saasom man har Aarsag, at have den Tanke om dem, at de ikke lade saa høystnyttigt et Fund døe hen med dem selv, saa formoder man, at de skal communicere Laplands Indbyggere saadant med alle Omstændigheder, saa vel som Stederne, hvor det er blevet fundet, saafremt det er af noget Værdie. Thi, kunde man alleeneste faae en ringe Qvantitet deraf i Forstningen, som man ved Fortplantelse maatte meere og meere forøge, saa kunde man være vis paa, at man ved saadan Sæd, som forud var vant til det kolde Clima, skulde være bedre hiulpen, end ved den, som nu fra andre og fremmede Steder føres derhen. Og om det juſt ikke var af den Godhed, som anden Sæd, saa var det i det ringeste bedre end Fyrre-Bark, hvormed nu mange Mennesker paa disse Steder opholde Livet.

§. 16. I Fald Lapland saaledes i Fremtiden overalt skulde blive til Ager-Land, saa skulde dog Lappen,

dersom han ikke selv vilde blive Agermand, ligefuldt kunde boe og blive der, all den Stund han havde Lov til at benytte sig tillige med de andre af Fiskerie og Skytterie, og kunde beholde Brændeved for sig selv og Mos for sine Rener. I Henseende til Landets Vidtløftighed skulde de vel ogsaa faae Ruum, saasom man nu paa mange Steder, helst visse Tider om Aaret, neppe paa hver tredie eller fierde Miil kand finde een Lap. Men skulde der med Tiden fleere Biergverker blive opfundne og komne i Gang, saa skulde Bergmanden og Lappen kunde giøre hverandre gode Tienester, uden at være hverandre til Hinder eller Afbræk, saa længe de paa begge Sider blive ved Ret og Billighed.

